

*Blaž Štangelj**

Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško pod Gorjanci

Uvod

Italijanska vojska je v letu 1942 izdelala načrt za zaprtje meje z Neodvisno državo Hrvaško (NDH), ki bi jo utrdila z bunkerji, vojaškimi postojankami in nepretrgano ograjo iz bodeče žice. Prvotnega načrta, da bi utrjena meja potekala po dejanski meji z NDH po grebenu Gorjancev in se usmerila proti reki Kolpi, niso uresničili. Utrjeno mejno črto, ki je bila sestavljena iz pasu bodeče žice, utrjenih objektov (bunkerjev) in prehodov ali blokov, so v letu 1943 gradili ob vznožju Gorjancev in od reke Kolpe vzhodno od Metlike v smeri Žumberka.

Prispevek se ukvarja z omenjenim italijanskim utrjevanjem, ki so ga poimenovali *Zapora meje s Hrvaško* (*Chiusura della frontiera Croata*). Z izjemo starejših domačinov krajev, kjer je potekala omenjena italijanska utrjena meja, lahko trdimo, da se je ta projekt italijanske divizije Isonzo izgubil v zgodovinskem spominu.

V prvem delu prispevek predstavi doslej objavljeno literaturo na temo italijanske zapore meje z NDH. V nadaljevanju pa na podlagi literature, spominov domačinov, terenskega dela ter predvsem na podlagi italijanskih arhivskih dokumentov (Enajsti armadni zbor in divizija Isonzo) in partizanskih obveščevalnih arhivskih dokumentov predstavi omenjeni projekt italijanske vojske. Prispevek ne želi poudarjati učinkovitosti okupatorjevih inženirskih enot, temveč opominjati na eno izmed okupacijskih meja na Slovenskem in na ovire, ki jih je ta povzročala.

* Blaž Štangelj, mag. zgod., mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, 1000 Ljubljana, doktorski študent na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, blaz.stangelj@inz.si

** Prispevek je nastal v okviru nacionalnega raziskovalnega projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Pregled literature o italijanski zapori meje z Neodvisno državo Hrvaško

Gradnja utrjenega mejnega pasu pod Gorjanci in v Beli krajini vzhodno od Metlike, ki ga je leta 1943 gradila italijanska vojska je do danes precej izginil iz zgodovinskega spomina. Omenjeni projekt italijanske vojske pa ni bil neznan. Omenja se v literaturi, ki obravnava drugo svetovno vojno na območju med Krko in Gorjanci na Dolenjskem in v Beli krajini. Večina avtorjev pa temu projektu italijanske vojske ni posvečala velike pozornost.

Leta 1956 je bila izdana peta knjiga zbornika dokumentov o drugi svetovni vojni na Slovenskem. V njem so objavljeni izbrani partizanski, italijanski in nemški dokumenti za slovensko območje med januarjem in aprilom 1943.¹ V tem zborniku sta v prevodu objavljena dva italijanska dokumenta, ki govorita o gradnji utrjene mejne črte ob meji z Neodvisno državo Hrvaško (NDH), ki bi preprečila prehajanje partizanov. Prvi dokument je poslanica poveljnika Enajstega armadnega zbora generala Gastone Gambarija, ki jo je 1. januarja 1943 poslal svojim podrejenim enotam. V njej je zapisal, da je ukazal z bodečo žico zapreti mejo z NDH.² Ta dokument opisuje tudi Metod Mikuž v svoji knjigi o pregledu zgodovine NOB.³ Drugi dokument v omenjenem zborniku pa je javna izjava poveljnika Enajstega armadnega zbora generala Gastone Gambarija, ki jo je 9. marca 1943 poslal svojim podrejenim enotam. V njem je opisal svoj obisk v Rimu pri Benitu Mussoliniju, ki mu je poročal o vojaški situaciji in aktivnosti enajstega armadnega zbora in divizije Lombardija. Mussolini je bil že predhodno dobro obveščen o vojaških operacijah omenjenih enot in je ob tem Gambariju izrazil pohvalo. Mussolini je Gambariju med drugim tudi naročil naj se v najkrajšem času dokonča zapiranje meje med Ljubljansko pokrajino in NDH, ki so jo zapirali z bodečo žico, ki bi preprečevala prehajanje partizanov na eno ali drugo stran. Gambarja je Mussoliniju odgovoril, da divizija Isonzo in inženirija Enajstega armadnega zbora smatra to delo kot svojo častno dolžnost.⁴ Oba omenjena dokumenta generala Gambare o zapiranju meje z NDH v svoji knjigi o NOB v Beli krajini omenja tudi Rudi Vogrič.⁵ V omenjenem zborniku dokumentov je objavljeno še nekaj partizanskih in italijanskih dokumentov o napadu partizanskih enot na italijanske postojanke in postojanke Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC)⁶ na

1 Trgo, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka...*, VI. del. Knjiga 5, 1956.

2 Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka...*, VI. del. Knjiga 5, 330, 334.

3 Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*. II., 175–176.

4 Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka...*, VI. del. Knjiga 5, 554–555.

5 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, 206, 229.

6 Kratica MVAC je v italijanščini *Milizia volontaria anticomunista*, kar v slovenščini pomeni Prostovoljna protikomunistična milica. Raziskovalci na Inštitutu za novejšo zgodovino, avtorji knjige o 2. svetovni vojni na Slovenskem tako razložijo vojaško kolaboracijo in njena poimenovanja: »Prostovoljna kolaboracija z okupatorjem se je najbolj pokazala v sodelovanju na vojaškem področju. Šlo je za vojaško, oboroženo kolaboracijo, ki jo je italijanski okupator sprejel z odprtimi rokami in jo poimenoval Prostovoljna protikomunistična milica. Slovenci, njihovi stvaritelji, so jo imenovali vaške straže, v odporniškem gibanju pa so te enote imenovali bela garda. Šlo je za izraz iz časa državljanske vojne v Rusiji po oktobrski revoluciji leta 191, kar kaže na to, kako so v osvobodilnem gibanju razumeli nastop slovenskih oboroženih kolaborantskih enot. Tako so jih razumeli tudi Italijani in jih nemalokrat imenovali 'beli psi.' Italijani so se namreč dobro zavedali, kaj pomeni sodelovanje Slovencev proti Slovincem.« (Čepič, Guštin in Troha, *Slovenija v vojni, 1941–1945*, 234–235.)

območju okolice Šentjerneja, kjer je potekala gradnja pasu bodeče žice za zaprtje meje z NDH.⁷

Šesta knjiga zbornika dokumentov o drugi svetovni vojni na Slovenskem je bila objavljena leta 1957.⁸ V njem so objavljeni tudi nekateri partizanski in italijanski dokumenti, ki govorijo o napadih partizanov na utrjen mejni pas pod Gorjanci med majem in avgustom 1943.⁹

Mile Pavlin v svoji knjigi o Petnajsti brigadi, ki je izšla leta 1969, na podlagi nekaterih dokumentov v omenjenih dveh izdajah zbornika, omenja italijansko gradnjo utrjene mejne črte za zaprtje meje z NDH. Omenil je tudi ukaz Gambare iz 1. januarja 1943 za zaprtje meje in zapisal približen načrt trase utrjene meje od Metlike do Kostanjevice. Pavlin tudi zapiše, da se italijanska vojska ni odločila za gradnjo utrjene meje po vrhu grebena Gorjancev, ampak so se odločili za traso ob vznožju Gorjancev, ki bi jo lažje branili in oskrbovali.¹⁰ Italijansko gradnjo utrjenega pasu iz bodeče žice in bunkerjev, ki naj bi preprečeval prehode partizanov, Mile Pavlin omeni tudi v svojem prispevku o Vzhodnodolenjskem odredu in Petnajsti brigadi na posvetu o Žumberku in Gorjancih leta 1986. V prispevku je približno opisal traso utrjene meje, napačno pa je zapisal, da se je gradnja začela pri Metliki. Pravilo pa navaja, da je bil utrjeni pas do sredine maja 1943 postavljen med Kostanjevico in Šentjernejem.¹¹ V prispevku na zgoraj omenjenem posvetu je tudi Zdravko Klanjšček kratko omenil italijansko gradnjo pasu bodeče žice v letu 1943 ob vznožju Gorjancev za njihovo varovanje meje z NDH.¹²

Jože Penca je leta 1974 napisal knjižico, ki pregledno opisuje NOB v krajevnih skupnostih Kostanjevica in Podbočje. V njej omeni tudi italijansko gradnjo utrjene meje. Zapiše, da je bila meje utrjena z bodečo žico in bunkerji. Ob večjih poteh so bili narejeni prehodi (bloki), ki so prav tako bili utrjeni. Utrjena meja je služila za preprečevanje prehoda partizanov v vasi pod Gorjanci, kjer bi hodili po hrano. Utrjeni objekti so služili tudi za nadzor gibanja prebivalcev, ki so ga izvajale enote Prostovoljne

7 Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka ...*, VI. del. Knjiga 5: Ukaz štaba 13. proletarske udarne brigade Rade Končar, 17. 2. 1943 svojim podrejenim enotam za napad na Pleterje, 144–146. Poročilo Poveljstva XI. armadnega zbora 20. 2. 1943, o napadu partizanov na Pleterje, 509–510. Poročilo štaba 13. proletarske udarne brigade Rade Končar, 22. 2. 1943 o akciji na Dolnjo Brezovico, 169–172.

8 Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka ...*, VI. del. Knjiga 6, 1957.

9 Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka ...*, VI. del. Knjiga 6. Dnevnik političnega komisarja Cankarjeve Brigade Jožeta Borštnarja, 1.5.1943–2. 9. 1943, 196–198. Dnevnik Toneta Vidmarja, 1.5.1943–9. 9. 1943, 199, 208. Odredba GŠ NOV in POS, 23. 7. 1943 o pohvali Kastelic Polda za hrabrost pri napadu na bunker pri Dolnjem Suhadolu, 124. Operativno poročilo Poveljstva divizije Isonzo, 21. 5. 1943, 258–259. Poročilo divizije Isonzo, 16. 7. 1943, 208. Poročilo specialnega bataljona št. 2 divizije Cacciatori delle Alpi, 20. 7. 1943, o spopadu pri Brusnicah, 365–366. Poročilo Poveljstva divizije Isonzo, 25. 5. 1943 in 26. 5. 1943 o spopadu s partizani na Tolstem vrhu 262, 264. Poročilo divizije Isonzo, 26. 7. 1943, 381–382 (401–402).

10 Pavlin, *Petnajsta brigada*, 25–26.

11 Pavlin, Na skupni fronti, 203, 206–207.

12 Klanjšček, Pomen vojaškega sodelovanja slovenskih in hrvaških partizanskih..., 129.

protikomunistične milice (MVAC). Jože Penca tudi kratko opiše traso utrjene meje od reke Krke, severovzhodno od Kostanjevice do Šmarja pri Šentjerneju. Zapiše še, da se je gradnja utrjene meje nadaljevala do kapitulacije Italije in da so z mejo prišli v bližino vasi Stopiče pri Novem mestu. Začetek postavljanja meje iz bodeče žice Jože Penca postavi v marec 1943, ko so začeli z deli pri Kostanjevici.¹³ Zapisani začetek gradnje se ne sklada z italijanskimi dokumenti. Ti navajajo, da se je gradnja pasu bodeče žice za zaporo meje začela graditi 13. januarja 1943 pri vasi Šmarje, južno od Šentjerneja.¹⁴

Zapise Jožeta Pence o utrjeni italijanski meji je povzel zgodovinar dr. Tone Ferenc, ki je napisal kratek pregled NOB na območju občine Krško, ki je bil leta 1977 objavljen v zborniku ob 500 letnici mesta Krško.¹⁵ Zapisu Jožeta Pence o trasi italijanske utrjene meje je dodal še naslednje podatke:

»Tako se je manevrski prostor za narodnoosvobodilno gibanje pod Gorjanci še zožil. Omeniti moramo, da je leta 1942 nemški okupator na meji s t. i. NDH in Italijo zgradil v Sloveniji utrdbeni pas z žičnimi ovirami, bunkerji, ogledni in stražnimi stolpi itd., da bi onemogočil prihajanje partizanov iz Hrvaške in t. i. Ljubljanske pokrajine. Tako je bilo območje pod Gorjanci kar s treh strani obdano z utrjenim pasom in žičnimi ovirami, kot da gre za nekakšno koncentracijsko taborišče.«¹⁶

Opisani podatki o italijanski utrjeni meji, ki sta jih zapisala Jože Penca¹⁷ in dr. Tone Ferenc,¹⁸ so bili nato povzeti še v dveh knjižicah o Gorjanskem bataljonu,¹⁹ diplomski nalogi zgodovinarja Zdenka Piclja na temo Podokrožja Gorjanci²⁰ in članku zgodovinarja Borisa Mlakarja o protipartizanskih enotah pod Gorjanci.²¹

Monografija Milana Gučka opisuje napade Šercerjeve brigade na bunkerje in pas bodeče žice v juliju 1943 v okolici Šentjerneja in Dolenjega Suhadola. Tedaj je enotam Šercerjeve brigade uspelo narediti nekaj prebojev skozi pas bodeče žice in to na določenih mestih uničiti.²² Milan Guček je pri opisu teh bitk deloma uporabil tudi dnevnik

13 Penca, *Zapiski o narodno-osvobodilnem gibanju na področju kraj. skup. Kostanjevica in Podbočje*, 17–18.

14 Ferenc, Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945, 246. SI AS 1773, t. e. 773, Poročila poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22.1. 1943, 1. 2. 1943, 11. 3. 1943.

15 Ferenc, Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, 496–497.

16 Prav tam.

17 Penca, *Zapiski o narodno-osvobodilnem gibanju...*, 1974, 17–18.

18 Ferenc, Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško, 496–497.

19 Penca, *Gorjanski bataljon*, 12. Pirkovič, *Bojna pot Gorjanskega bataljona*, 31.

20 Picelj, *Podokrožje Gorjanci v narodnoosvobodilni borbi*, 121.

21 Mlakar, Delovanje nasprotnikov partizanskega gibanja pod Gorjanci, 83–96. 89.

22 Guček, *Šercerjeva brigada*, 1973, 256, 258–260, 267–268.

partizana Hinka Bratoža, ki je opisal omenjene bitke, v katerih je sodeloval.²³ Napade Cankarjeve in Šercerjeve brigade na utrjen mejni pas na zgoraj omenjenem območju opisuje tudi Lado Ambrožič – Novljan. Ta tudi zapiše, da so utrjen mejni pas gradile italijanske inženirske enote, ki so za delo mobilizirale tudi domačine. Zapiše tudi namen tega pasu, in sicer da naj bi preprečevanje prehoda partizanov iz Bele krajine prek Žumberka in Gorjancev na levi breg reke Krke.²⁴

Gradnjo pasu bodeče žice v svojih spominih omenja tudi tedanji prior kartuzije Pleterje Josip Edgar Leopold – Lavov. Zapisal je, da je bila bodeča žica namenjena onemogočanju gibanja partizanov na tem območju. Partizani so kljub temu žico večkrat prerežali in prišli skozi.²⁵

Najtemeljitejši doslej objavljeni zapisi o italijanski zapori meje z NDH pod Gorjanci so trije članki Jožeta Penca, ki jih je leta 1992 objavil v Dolenjskem listu. Pri pisanju članku se je opiral predvsem na ohranjeno arhivsko gradivo italijanske vojske, ki ga je tedaj še hranil arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani (danes to gradivo hrani Arhiv Republike Slovenije). Poleg italijanskega gradiva pa je za pisanje članka uporabil tudi literaturo, ki opisuje napade partizanskih enot na utrjeno mejo in pa pričevanja prebivalcev vasi, skozi katera je tekla utrjena meja. Jože Penca v svojih člankih opisuje načrte italijanske vojske za zaporo meje z NDH iz leta 1942 in dejansko izvedbo zapore meje z bodečo žico in bunkerji v letu 1943. Pri tem zapiše traso meje iz bodeče žice, njeno utrditev z bunkerji, potek dela, varovanja in opiše nekaj partizanskih napadov na to mejo. Zapiše tudi, da se je julija 1943 bodeča žica začela graditi v Beli krajini in italijanski načrt, da se ta pas bodeče žice na zahodnem delu Gorjancev sklene s tistim pasom žice, ki je potekala od Kostanjevice.²⁶ Članki Jožeta Penca so služili kot osnova in temeljna podlaga za raziskavo za pričujoči prispevek. Jože Penca napačno zapiše, da se je gradnja utrjene meje začela januarja 1943 pri Kostanjevici.²⁷

O italijanski utrjeni meji pod Gorjanci je pisal tudi kustos Dolenjskega muzeja Anton Štampohar, ko je v osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja raziskoval okupacijske meje na Dolenjskem. Njegov daljši članek na to temo je objavljen v tej knjigi.²⁸ V članku, ki je bil leta 1997 objavljen v časopisu Dolenjski list, napačno locira začetek gradnje utrjene meje, ki jo postavi v okolico vasi Slinovce pri Kostanjevici.²⁹ Italijanski dokumenti navajajo, da se je gradnja pasu bodeče žice za zaporo meje začela graditi

23 Bratož, *Dnevnik partizana*. I. del., 186–188, 198–199. Guček, *Šercerjeva brigada*, 259–260.

24 Ambrožič – Novljan, *Cankarjeva brigada*, 185, 206–210.

25 Lavov, Edgar, Leopold. *Kartuzija Pleterje in partizani 1941–1945*, 82.

26 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1.–3. del. *Dolenjski list*, 9. 4. 1992, 16. 4. 1992, 23. 4. 1992, 17.

27 Peav tam, 1. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Poročila poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22.1. 1943, 1. 2. 1943, 11. 3. 1943.

28 Štampohar, *Sovražna razmejitev in zaščita meje na območju Gorjancev*. Objavljeno v tej knjigi, 185–252. Štampohar, *Leto 1942 na Dolenjskem*. 8. del, 15.

29 Štampohar, *Leto 1942 na Dolenjskem*. 8. del, 15.

13. januarja 1943 pri vasi Šmarje, južno od Šentjerneja, in sicer v smeri Kostanjevice.³⁰ Anton Štampohar se opira na dnevniški zapis župnika Andreja Zupanca iz Svetega Križa,³¹ ki je 13. februarja 1943 v svoj dnevnik zapisal, da se plete ograja iz bodeče žice, ki naj bi preprečevala prehajanje partizanov ter da bodo na nekaterih mestih zastraženi prehodi čez to žico. Župnik Andrej Zupanc tako le piše o postavljanju ograje iz bodeče žice, ne pa tudi o njeni lokaciji.³²

Gradnjo italijanske utrjene mejne črte opisuje tudi zgodovinar dr. Tone Ferenc v svojem članku o Kostanjevici na Krki med drugo svetovno vojno, ki je bil objavljen leta 2002.³³ V tem članku je dopolnil zapis o utrjeni italijanski meji iz leta 1977. Popravlil je tudi svojo datacijo začetka gradnje utrjene meje in jo pravilno datiral s 13. januarjem 1943.³⁴ V svojem članku opisuje italijanske načrte za utrditev meje iz leta 1942, dejansko gradnjo utrjene meje v letu 1943 in utrditev te na območju Kostanjevice. Za to območje zapiše tudi italijanske enote, ki so zaporo meje gradile, ter italijanske enote in enote MVAC, ki so zaporo meje in gradnjo nadzorovale.³⁵

Italijanska vojska je utrjen pas bodeče žice in bunkerjev gradila tudi v Beli krajini vzhodno od Metlike, in sicer od železniškega mosta čez reko Kolpo pri vasi Rosalnice ter v smeri vasi Grabrovec. Ta utrjevalna dela v kronike mesta Metlika omenja Zvonko Rus. Napačno pa datira začetek gradnje tega utrjenega pasu, ki ga postavi v pomlad 1943. Italijanski dokumenti govorijo, da so se dela na tem območju začela v drugi polovici julija 1943.³⁶

30 Ferenc, *Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945*, 246. SI AS 1773, t. e. 773, Poročila poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22. 1. 1943, 1. 2. 1943 in 11. 3. 1943.

31 Danes se ta kraj imenuje Podbočje.

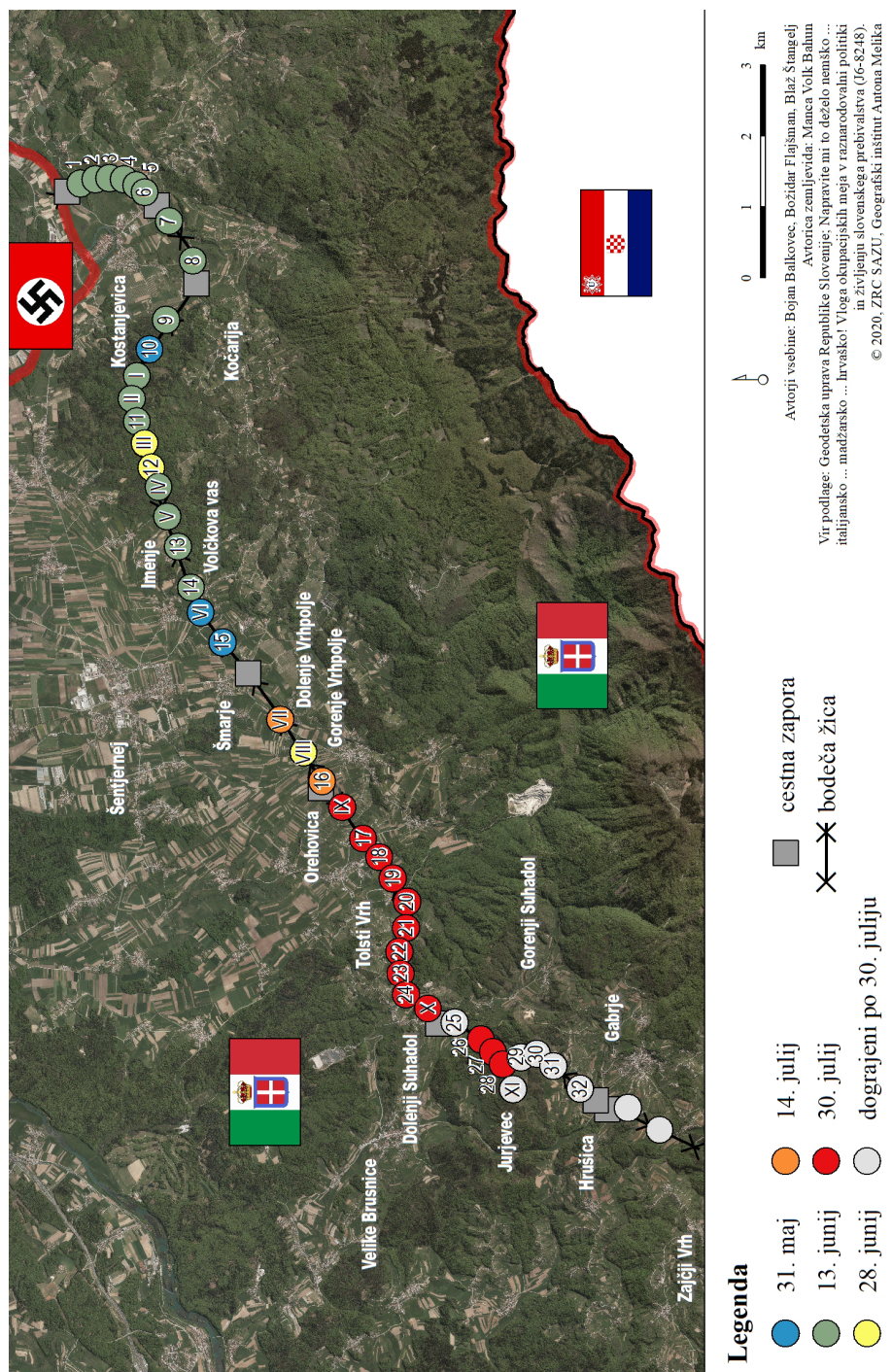
32 Štampohar, *Leto 1942 na Dolenjskem*, 8. del, 15. Dolenjski muzej Novo mesto, arhiv oddelka za novejšo zgodovino. Vojni dnevnik Svetokriškega župnika Zupanca, 13. 2. 1943.

33 Ferenc, *Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945*, 233–269. 246.

34 Prav tam, 246. Ferenc, *Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško*, 496–497. SI AS 1773, t. e. 773, Poročila poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22. 1. 1943, 1. 2. 1943 in 11. 3. 1943.

35 Ferenc, »Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945«, 246.

36 Rus, *Kronika mesta Metlika II, 1941–1991*, 62. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 30. 7. 1943. Štangelj, *Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško v Beli krajini*, 51–71.

Slika 1: Zemljevid zapore meje z NDH pod Gorjanci, grajene v letu 1943, narisan na podlagi zemljevidov italijanske divizije Isonzo. Datacijo gradnje bunkerjev (označeni z arabskimi številkami) in močnejših zidanih utrdb (označeni z rimskimi številkami) prikazujejo krogi v različnih barvah.

Načrti za zaporo meje z Neodvisno državo Hrvaško v letu 1942

Meja med Italijo in Neodvisno državo Hrvaško (NDH) na območju Gorjancev, Žumberka in Bele krajine je potekala od tromeje med Nemčijo, Italijo in NDH, južno od Gadove peči, po grebenu Gorjancev do Trdinovega vrha, od tu šla proti jugovzhodu skozi Žumberk po meji nekdanjega sreza Črnomelj Dravske banovine (del te meje sreza je bila tudi meja takratne občine Radatovići), do izliva potoka Kamenica v reko Kolpo pri vasi Rakovec (okolica Metlike). Od tu je meja šla navzgor po toku reke Kolpe do Predgrada.³⁷

Italijanska vojska je v letu 1942 izdelala načrt za zaporo meje z Neodvisno državo Hrvaško, ki bi jo utrdili z bunkerji, vojaškimi postojankami in žično ograjo. Ta utrjena mejna črta naj bi potekala od tromeje med Nemčijo, Italijo in NDH, južno od Gadove peči (kota³⁸ 771, imenovana Kumičevac), šla po grebenu Gorjancev, skozi Trdinov vrh in se zahodno od njega usmerila proti jugu do železniškega mostu čez reko Kolpo pri vasi Rosalnice pri Metliki.³⁹ Za utrditev tega mejnega pasu so predvidevali naslednje, kar je iz pisma komandanta Enajstega armadnega zbora, generala Maria Robottija, zapisal Jože Penca:

» a) čvrst pas žične ograje, širok 7 metrov, posek gozda za traso, da bo pregledna in prehodna in jo bo možno nadzorovati; b) ob ograji urejena pot, ki bo normalno prehodna vsaj za tovarne živali; c) vzdolž ograje sistem čvrstih objektov, ki bodo omogočali posadki bivanje, nadzor ograje in v primeru napada tudi učinkovito obrambo; d) telefonska povezava posadk med seboj in v zaledje z nadrejenim poveljstvom, ta pa naprej z najbližjo posadko.«⁴⁰

Na mejni črti od tromeje pri Gadovi Peči (kota 771, imenovana Kumičevac) in po grebenu Gorjancev so nameravali zgraditi 33 utrjenih objektov.⁴¹ Mejna črta bi bila razdeljena na štiri sektorje, katerih poveljstva bi bila v zaledju meje, in sicer v vasi Veliki Cerovec, Gabrje, kartuziji Pleterje in Kostanjevici. Poveljstvom sektorjev bi bili podrejeni sedeži oficirskih komand, ki so jih vzdolž grebena Gorjancev predvidevali 13. Posamezne oficirske komande pa bi bile nadrejene utrjenim objektom na sami meji.⁴² Ocenili so, da bi za ta dela potrebovali:

37 Flajšman, Vinceremo, videt ćemo: Okupacijske meje v Beli krajini 1941–1945, 9, 20. Balkovec in Flajšman, Okupacijske meje na Dolenjskem 1941–1945, 55, 57. Repe in Ajlec, Okupacijske meje 1941–1945 skozi diplomatske arhive, življenje ljudi in ostanke na terenu, 22–24, 26.

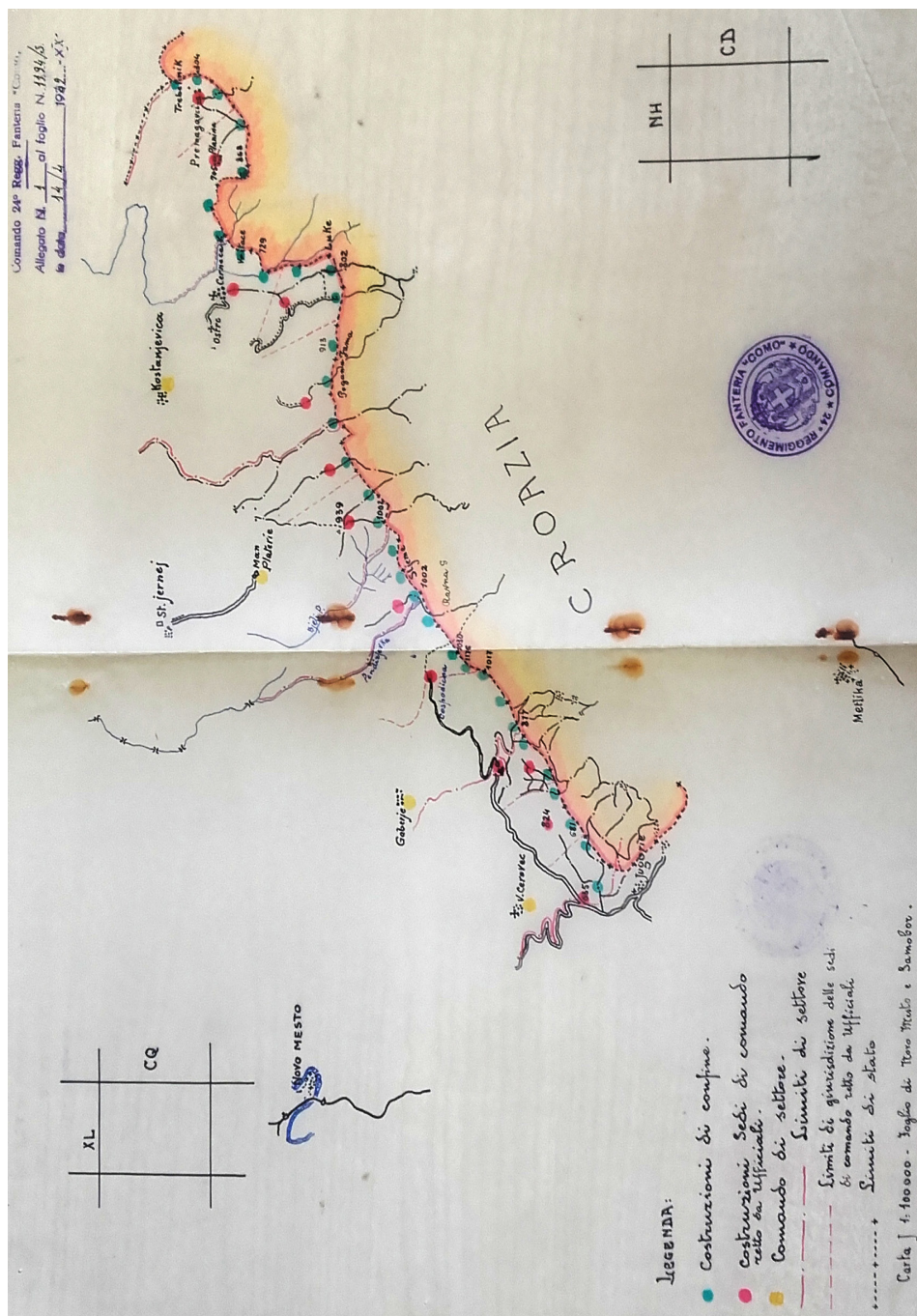
38 Geografski terminološki slovar razlaga, da je kota: »točka na Zemljinem površju, zlasti na vrhu vzpetine, z natančno izmerjeno nadmorsko višino.« (Geografski terminološki slovar, s. v. »kota«.)

39 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del, 17. Pavlin, Petnajsta brigada, 25.

40 Prav tam, 1. del, 17.

41 Prav tam, 1. del, 17.

42 SI AS 1773, t. e. 773, Karta 24. pehotnega polka, 14. 4. 1942.

Slika 2: Zemljevid načrtovane italijanske zapore meje z NDH po vrhu grebena Gorjancev, 14. april 1942.

»1. 6.270 ton raznega materiala, od tega bodeče žice cca 3.100 ton, 2. 506.280 delovnih dni, od tega za sekanje gozda 32 %, za gradnjo poti in utrjevanje 55 %, za postavljanje žice 9 %, za postavljanje barak 4 %.«⁴³

Namen, sestava, trasa in način gradnje zapore meje z Neodvisno državo Hrvaško pod Gorjanci v letu 1943

Italijanska vojska ni uresničila načrtovanega projekta zapore meje po grebenu Gorjancev, kjer je potekal del meje med Italijo in NDH. Utrjeno mejno črto so gradili ob vznožju Gorjancev, kjer so se oprli na obstoječe cestne komunikacije in vojaške postojanke italijanske vojske in slovenskih enot Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC), in sicer na primer postojanke v Kostanjevici, Šentjerneju in Dolenji Brezovici. S tem so si zagotovili tudi lažjo oskrbo in obrambo mejne črte. Glavni namen utrjene mejne črte je bilo preprečiti prehode partizanov iz Žumberka in Gorjancev v vasi pod Gorjanci in jim s tem onemogočiti zbiranje hrane v teh vaseh.⁴⁴ Dela za zaporo meje so izvajali vojaki inženirske enote divizije Isonzo. Ponekod so bili v to delo mobilizirani tudi domačini civilisti, ki so bili vključeni v gradbena dela in prevoze gradbenega materiala.⁴⁵ Ustni viri domačinov in nekateri partizanski dokumenti govorijo, da so nekateri mobilizirani domačini za opravljeno delo od Italijanov dobili nekaj lir plačila.⁴⁶ Župnik iz Svetega Križa⁴⁷ je 6. maja 1943 v svoj dnevnik zapisal, da so partizani prebivalcem vasi Oštrc prepovedali žgati apno za potrebe italijanske vojske in plesti bodečo žico ter jim za to delo za Italijane, grozili s smrtno kaznijo.⁴⁸ Gradnjo zapore meje z NDH so varovale enote divizije Isonzo in enote MVAC.⁴⁹

Utrjena mejna črta je bila sestavljena iz pasu bodeče žice, bunkerjev, močnejših utrd, hiš predelanih v utrdbe, in mejnih prehodov oziroma blokov.⁵⁰ Pas bodeče žice je

43 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 1. del, 17.

44 Prav tam, 1. del, 17. Pavlin, *Petnajsta brigada*, 25.

45 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria, 15. 6. 1943. Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 1. 2. 1943, 28. 3. 1943, 30. 7. 1943, 14. 8. 1943. *Stanislav Sluga, Šest kolov se je zapicilo*, 0:07–0:45, 1:02–2:10. Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321 Poročilo VDO za GŠ, 5. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 5, p. e. 201 Poročilo VDO za Glavni obveščevalni center, 12. 6. 1943. SI AS 1865, t. e. 211, Poročilo Gorjanskega bataljona obveščevalcu odreda, 6. 2. 1943 in 12. 6. 1943. Ambrožič - Novljan, *Cankarjeva brigada*, 206. Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 2. del, 17. Ferenc, *Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945*, 246. Lavov, Edgar, Leopold. *Kartuzija Pleterje in partizani 1941–1945*, 82.

46 *Stanislav Sluga, Šest kolov se je zapicilo*, 1:02–1:20, 2:55–3:23. Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 284, Poročilo OK VOS Bela Krajina za CK VOS, 12. 8. 1943.

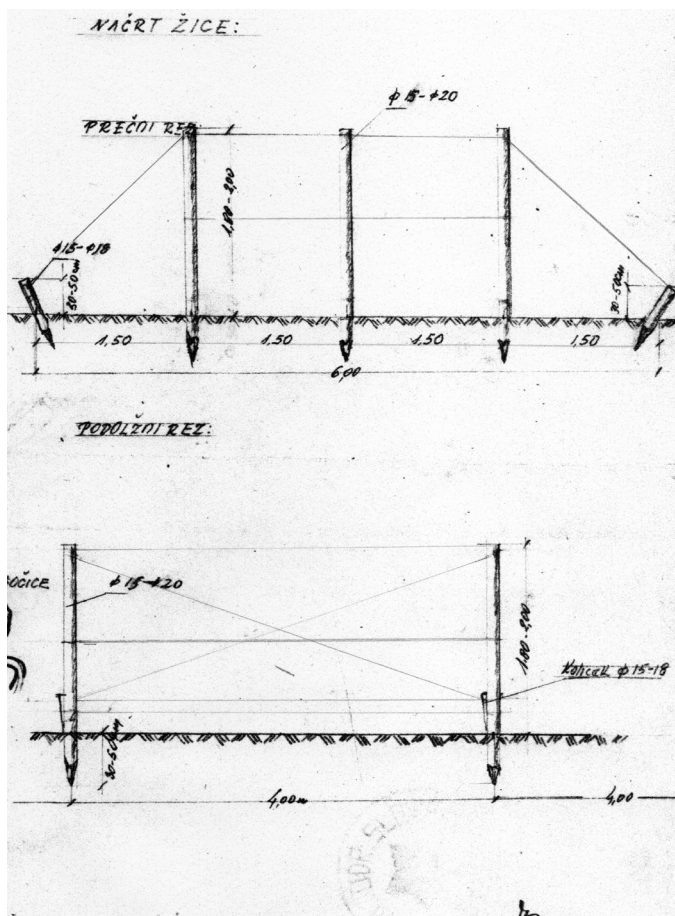
47 Danes se ta kraj imenuje Podbočje in se nahaja v okolici Kostanjevice na Krki.

48 Dolenjski muzej Novo mesto, Vojni dnevnik Svetokriškega župnika Zupanca, 6. 5. 1943, 345.

49 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 2. del, 17. Ferenc, *Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945*, 246. SI AS 1773, t. e. 773, Razni dopisi o premestitvi podrejenih enot divizije Isonzo in enot MVAC za varovanje zapore meje z NDH.

50 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17.

bil širok od 5,50 metra do 6 metrov in v sredinskem delu visok od 1,80 metra do 2 metra in postavljen v obliki geometrijskega lika trapezoida. Bodeča žica je bila prepletena med koli (lesenimi nosilci), ki so imeli premer med 15 in 20 centimetrov, in količki, ki so imeli premer med 15 in 18 centimetrov. Tako pas bodeče žice grafično predstavi skica partizanskega obveščevalca.⁵¹

Slika 3: Prečni in podolžni načrt pasu bodeče žice, ki ga je narisal obveščevalec Vzhodnodolenjskega odreda, 10. julij 1943.

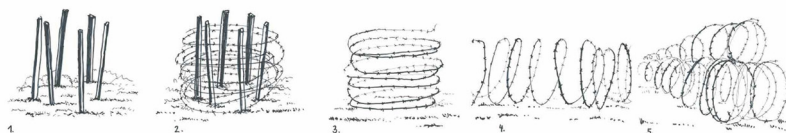
Na podoben način se pasu bodeče žice spominja tudi domačin Gabrja Mihael Rukše, ki se spominja, da sta bila iz leve in desne strani en proti drugemu postrani zabita kola. Na sredini med njima pa je bil kol postavljen navpično. Koli so bili postavljeni na gosto in na vse

51 SI AS 1865, t. e. 211, Skica situacije žične pregrade z bunkerji v šentjernejški dolini, merilo 1 : 25.000, VDO, 10. 7. 1943.

strani opleteni z bodečo žico, na vsaj okoli 2 do 2,50 metra širine in na sredini do 2 metra višine. Mihael Rukše je v letu 1943 južno od griča Rutovce pri Gabrju videl nekajmetrski pas uničene bodeče žice. Partizani so tedaj žico razrezali in razmetali kole, okoli katerih je bila ovita. Italijanski vojaki so nato to luknjo v pasu bodeče žice postavili na novo.⁵²

Dokumenti italijanske inženirije divizije Isonzo opišejo, da je pas bodeče žice postavljen v obliki trapezoida, širok med 5,50 metra in 6 metri in visok 1,50 metra.⁵³

Stanislav Sluga je bil eden od domačinov, ki jih je italijanska vojska mobilizirala za postavljanje bodeče žice v okolici Šentjerneja (na trasi južno od Prekope). Spominja se, da so pas bodeče žice postavljali na naslednji način. Najprej so v krogu zapičili 6 kolov. Okoli njih so ovili bodečo žico. Kole so nato odstranili in žico raztegnili v okoli 50 metrov dolg tunel. Dva tunela bodeče žice so postavili na tla in enega so postavili na vrh ter jih vse tri povezali med seboj.⁵⁴

Slika 4: Stanislav Sluga iz Dolenje Brezovice je sodeloval pri postavljanju zapore meje z NDH pod Gorjanci. Skica prikazuje način postavljanja pasu bodeče žice, kot se ga spominja.

52 Ustni vir: Mihael Rukše.

53 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22.1. 1943 in 1. 2. 1943. Poročilo poveljstva divizije Isonzo, 3. 3. 1943. Poročilo o gradnji zapore meje, 6. 6. 1943.

54 Stanislav Sluga, *Šest kolov se je zapičilo*, 1:05–1:55.

Podobnega izgleda pasu bodeče žice se spominja tudi Jože Pirkovič, ki je bil tedaj doma v Vrhpolju in je nekajkrat skozi prehod prehajal ta utrjen pas, ko je šel v Šentjernej. Spominja se, da so bili v tla zabiti leseni stebrički, široki okoli 10 do 15 centimetrov, okoli njih postavljena dva kolobarja bodeče žice in ta dva še med seboj prepletena v višino z bodečo žico.⁵⁵ Podobnega izgleda pasu bodeče žice se spominja tudi Terezija Paderšič iz Dolenjega Suhadola. Spominja se da je pas bodeče žice izgledal kot kolobar bodeče žice v velikosti 200 litrskega soda.⁵⁶

Pred postavitvijo pasu bodeče žice so na njeni trasi izsekavali gozd. Predviden izsekan pas je bil širok okoli 300 metrov, in sicer 50 metrov znotraj žice in 250 metrov na zunanji strani žice. Glede na to, da se izsekavanje gozda na trasi bodeče žice omenja skozi celoten čas gradnje utrjene meje, lahko domnevamo, da celotne predvidene širine izseka gozda niso izvedli pred postavitvijo bodeče žice in bunkerjev, temveč so gozd izsekavali tudi še po tem, ko so že postavili bodečo žico.⁵⁷ Stanislav Sluga, ki je bil mobiliziran za delo italijanske zapore meje z NDH, se spominja, da so na njeni trasi n južno od Prekope (med Šentjernejem in Kostanjevico), pred postavitvijo pasu bodeče žice sekali gozd v širini 50 metrov.⁵⁸ Ponekod so se domačini upirali prisilnemu sekanju gozda in prevozom tega materiala. Ta primer je julija 1943 zabeležen v Prekopi.⁵⁹

Nekaj deset metrov pred pasom iz bodeče žice so za njeno varovanje postavili bunkerje in močnejše utrdbe. Bunkerji so bili leseni, narejeni iz drevesnih debel, betonski ali zidani iz kamnov in opeke.⁶⁰ Ponekod so ob bunkerjih skopali tudi strelske järke.⁶¹ Poročila in zemljevidi italijanske divizije Isonzo razločujejo različne vrste bunkerjev in utrjenih objektov, ki so bili postavljeni vzdolž pasu bodeče žice. Največ je bilo bunkerjev s tremi strelnimi linami, ki so jih na zemljevidih številčili z arabskimi številkami. Njim sledijo močnejše utrdbe oziroma večji bunkerji, ki so jih na zemljevidih označili z rimskimi številkami. V teh večjih bunkerjih naj bi bilo prostora za 12-člansko posadko. V poročilih se omenja tudi obrambna baraka, kjer je prostora za 12 vojakov. Poleg omenjenih dveh tipov bunkerjev so v skicah označeni še dve hiši, predelani v bunker, blindirana stražarnica (verjetno je šlo za manjši bunker) in utrjeni prehodi skozi pas bodeče žice,

55 Ustni vir: Jože Pirkovič.

56 Ustni vir: Terezija Paderšič.

57 SI AS 1773, t. e. 773, Napoved načrta poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja za gradnjo bodeče žice na meji, konec februarja 1943. Dopis poveljnika divizije Isonzo A. Maccaria o varovanju bodeče žice na meji, 30. 6. 1943. Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943.

58 Stanislav Sluga, *Šest kolov se je započilo*, 1:20–1:32.

59 *Dokumenti organov in organizacij NOG*. Knjiga 8., dok. št. 81. Poročilo inštruktorja IO OF Bogdana Osolnika o položaju v novomeškem okrožju, 17. 7. 1943, 278.

60 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del. Štampohar, Leto 1942 na Dolenjskem. 8. del. *Stanislav Sluga, Šest kolov se je započilo*, 1:55–2:32. SI AS 1865, t. e. 211, Poročilo za VDO, 12. 8. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo o gradnji zapore meje, 6. 6. 1943.

61 Štampohar, Leto 1942 na Dolenjskem. 8. del. *Stanko Kušljan, Takrat Hrvatska meja ni obstajala*, 0:00–1:40.

poimenovani tudi bloki. Betonski bunkerji so imeli 60 centimetrov debel zid.⁶² Partizani Vzhodnodolenskega odreda so pripravili skice bunkerjev, ki so bili postavljeni ob pasu bodeče žice do julija 1943 med Kostanjevico in Dolenjim Suhadolom. Narisali so tri različne tipe bunkerjev, narejenih iz lesa ali betona ali v kombinaciji obeh materialov. Prvi tip bunkerja (tip A) je bil lesen z betonsko ploščo na vrhu ali pa cel betonski. Bil je visok med 1,50 in 1,80 metra in širok med 3 in 3,50 metra, postavljen pa na ruši iz zemlje in kamnja, široki med 6 in 7 metri. Imel je tri strelne line. Leseni bunkerji so bili zgrajeni iz dveh vzporednih vrst hlodov, debelih med 15 in 18 centimetrov. Vmes med dvema vrstama hlodov pa je bila steptana zemlja in pesek v širini med 25 in 30 centimetri. Skupna debelina stene bunkerje je bila tako okoli 60 centimetrov. Drugi tip bunkerja (tip B) je bil lesen z betonsko ploščo na vrhu ali betonski. Visok je bil med 1,20 in 1,50 metra in imel tri strelne line. Tretji tip bunkerja (tip C) je bil narejen iz lesa. Na zadnji strani, kjer je bil vhod, je bil širok med 5 in 6 metri, na sprednji strani pa je bil širok med 3 in 3,50 metra. Visok je bil med 2,60 in 3 metre in imel je pet strelskih lin. Četrti tip bunkerja (tip D) je bil lesen, v obliki kocke z višino in širino med 2,80 in 3 metri. Imel je na vseh straneh line. Peti tip bunkerja (tip E) je bil lesen z betonsko streho. Širok je bil med 8,50 in 10 metri ter na eni strani visok med 2,80 in 3 metri, na drugi strani pa je bil nadstropen, visok med 4 in 4,50 metra. Nadstropen del je bil širok med 2,50 in 3 metri. Na sprednji strani je imel dve strelni lini, na robu eno ter eno zadaj, kjer je bil tudi vhod. Nadstropen del je imel strelne line na vse štiri strani.⁶³

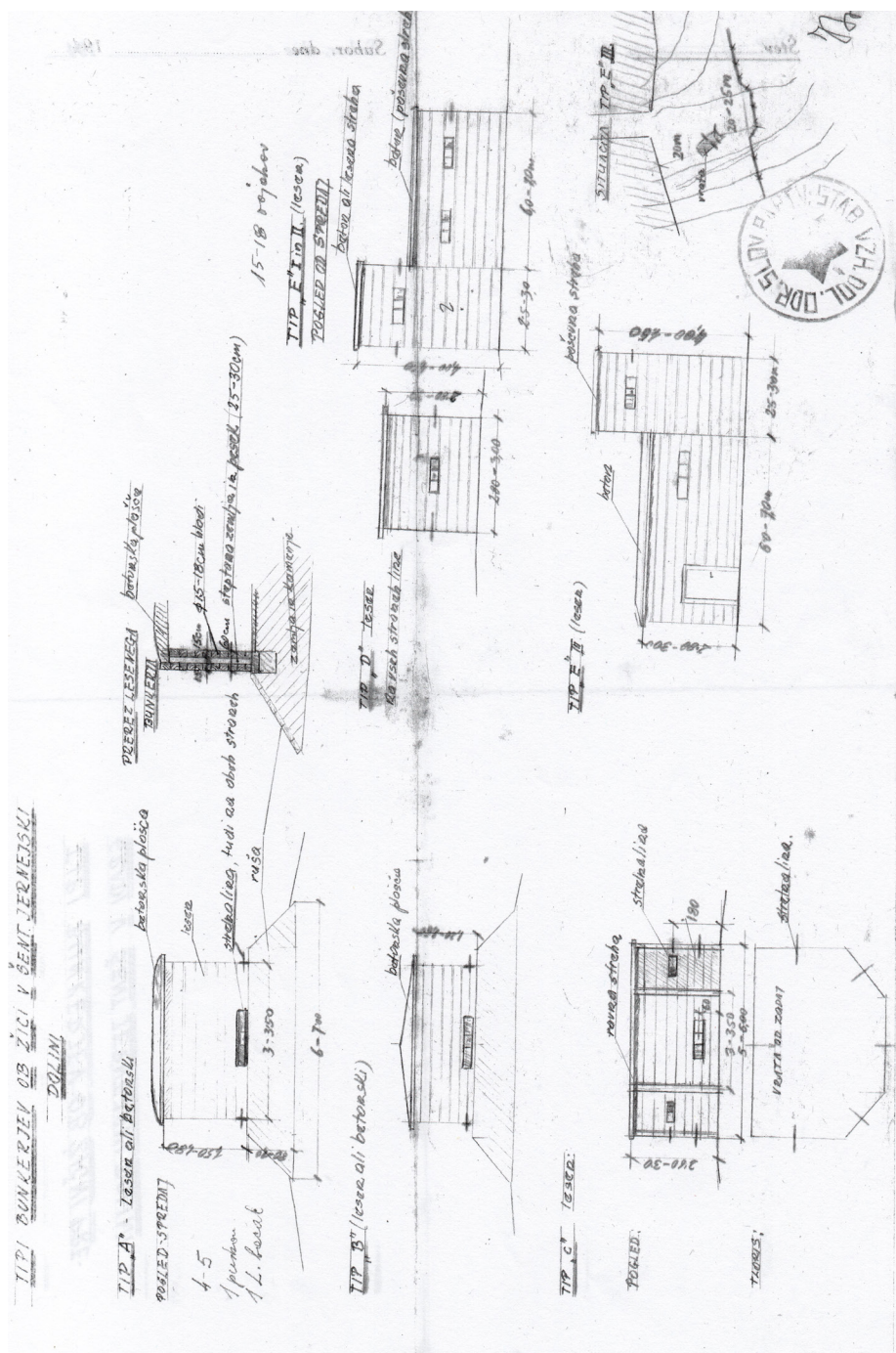
Traso utrjene italijanske meje pod Gorjanci in v Beli krajini, potek njene gradnje in neuresničene načrte nam prikazujejo zemljevidi divizije Isonzo, ki so bile narisane v merilu 1 : 50.000.⁶⁴ Pas bodeče žice in bunkerjev ob njej je bil postavljen od reke Krke, okoli 1 kilometer severovzhodno od Kostanjevice, ki se je v smeri jugozahod, mimo gradu Kostanjevica (nekdanjega cistercijskega samostana) nadaljeval skozi vasi, gozdove, vinograde, griče in polja ob vznožju Gorjancev (Zaboršt, Imenje, Šmarje, Dolenje Vrhpolje-Jelše, Vajndol, mimo Orehovice, Tolsti vrh, Dolenji Suhadol, grič Jurjec in grič Gomile pri vasi Gabrje). S kapitulacijo italijanske vojske, 8. septembra 1943, so se dela ustavila v zaselku Pušče pri vasi Dolž. Nekatere vasi so ostale izven pasu bodeče žice, in sicer na primer: Sveti Križ (danes se to naselje imenuje Podbočje), Oštrc, Črneča vas, Orehovec, Kočarija, Vodenice, Volčkova vas, Sela, Dolenje in Gornje Vrhpolje, Cetrov Log, Gorenji Suhadol, Gabrje, Pangrč Grm.⁶⁵

62 SI AS 1773, t. e. 773, Karte inženirije divizije Isonzo, 31. 5., 13. 6., 28. 6., 1. 7., 30. 7., 14. 8. 1943. Poročilo o gradnji zapore meje, 6. 6. 1943. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del.

63 SI AS 1851, t. e. 77, p. e. 1882, Tipi bunkerjev ob žici v šentjernejški dolini, VDO.

64 SI AS 1773, t. e. 773, Karte inženirije divizije Isonzo, 31. 5., 13. 6., 28. 6., 1. 7., 30. 7., 14. 8. 1943.

65 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1.–3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

Slika 5: Skica različnih tipov bunkerjev, postavljenih ob zapori meji z NDH v šentjernejski dolini, ki jih je narisal obveščevalec Vzhodnodolenjskega odreda, 10. julij 1943.

Natančneje traso, na podlagi zemljevida divizije Isonzo tako opiše Jože Penca:

»Delo so zastavili kakšnih 1000 m vzhodno od Kostanjevice na desnem bregu reku Krke, se usmerili po temenu⁶⁶ griča zahodno od vasi Slinovce proti jugu na teme griča južno od cerkve Matere božje, se tu obrnili proti zahodu, prečkali cesto Kostanjevica Črneča vas, potok Studeno v smeri proti južnemu krilu kostanjeviškega gradu, kjer je danes Forma viva. Tu je žična mreža prekoračila potok Obrh in cesto Kostanjevica–Orehovec, prečkala cesto v Kočarijo in zajela na notranji strani ves zaselek Zaboršt. [...] Od Zaboršta naprej je potekala trasa rahlo v smer zahod–severozahod, v višini kote 280, to je nekje v višini križišča žice s potjo z Dolnje Prekope proti Kočariji in Vodenicam, kjer sta bili dve oporni točki s po 12 možmi, pa se glavna smer prelomila v smer zahod–jugozahod in tekla skoraj v ravni črti do višine Orehovice oziroma gradu Vrhovo. Znotraj žice je ostala Ledeča vas, Brezje, Dolnja Stara vas; Volčkova vas in Sela so ostale zunaj. Jugovzhodno od Šmarja je prekoračila cesto Šentjernej–Pleterje. [...] Trasa od Šmarja proti Tolstemu vrhu je potekala med Dolenjim Vrhpoljem in zaselkom Žvabovo, čez Jelše in Vajndol na Tičnico ter naprej pod gradom Vrhovo, ki so ga zasilno popravili in je služil za oporišče enotam, ki so postavljale žico. Sam Tolsti vrh je bil s svojimi 357 m nadmorske višine sploh ena najbolj dominantnih točk na vsej trasi. [...] Pri Tolstem vrhu se je trasa obrnila skoraj v ravni črti čez koto 430, prečkala cesto Brusnice–Gabrje, se povzpela na Gomile zahodno od Gabrja, se spustila v dolino potoka Klamfer in nato čez vas Pušče na Dolž. [...] Do 8. septembra 1943, ko je Italija kapitulirala, so po izpovedi še živih prič prišli do vasi Pušče, približno na polovico razdalje med Gabrjem in Dolžem.«⁶⁷

Tu so se dela ustavila. Po načrtu je bilo predvideno, da bi se utrjena meja nadaljevala po trasi, ki jo na podlagi zemljevida divizije Isonzo zapiše Jože Penca:

»Pri Dolžu naj bi se obrnila skoraj točno proti jugu na koto 887-Oklinak, zahodno od Trdinovega vrha, kjer naj bi se srečala z žico, ki naj bi prišla gor od Božakovega čez Grabrovec in Popoviče.«⁶⁸

66 Geografski terminološki slovar razlaga, da je teme: »*obli najvišji del vrha vzpetine ali slemen*«. (Geografski terminološki slovar, s. v. »teme«.)

67 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1.–3. del, 17.

68 Prav tam, 3. del, 17.

Potek gradnje zapore meje z Neodvisno državo Hrvaško pod Gorjanci in težave pri gradnji

General Gastone Gambara, ki je sredi decembra 1942 prevzel vodenje Enajstega armadnega zbora s sedežem v Ljubljani, je v novoletni okrožnici za leto 1943 napovedal izvajanje načrta za zaprtje meje z NDH.⁶⁹ Jože Penca navaja dokument štaba divizije Isonzo, iz 13. januarja 1943, v katerem je zapisano, da morajo iz Novega mesta v Šentjernej napotiti 40 strokovnjakov, ki bodo zaposleni pri gradnji bodeče žice.⁷⁰

Gradnja pasu iz bodeče žice se je začela 13. januarju 1943 pri vasi Šmarje, južno od Šentjerneja, kot je o tem poročal poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissier.⁷¹ To je bil le začetek (otvoritev) omenjenih del ob obisku poveljnika Enajstega armadnega zbora generala Gastona Gambarija.⁷² Ta dan je bilo postavljeno okoli 30 metrov dolžine pasu bodeče žice in sicer iz Šmarja v smeri Kostanjevice. Bodeča žica je bila postavljena v obliki trapezoida v širino 5,50 metra. Za dolžino enega metra so porabili 16 do 17 kilogramov bodeče žice. Količki in stebrički (nosilci) so bili postavljeni še naprej v dolžino 30 metrov. Gradnjo pasu bodeče žice je oviral sneg in nizke temperature. Med 13. in 15. januarjem 1943 del niso izvajali zaradi sneženja.⁷³ Z delom so nadaljevali 18. januarja 1943. Postavljanje bodeče žice je izvajala inženirska enota italijanske divizije Isonzo. Mobilizirali so tudi civiliste, ki so v začetnih tednih predvsem sekali gozd na predvideni trasi bodeče žice in sekali drevesa za količke in stebričke za postavljanje bodeče žice. Konec januarja 1943 je delo opravljano okoli 100 mobiliziranih civilistov.⁷⁴ Poveljnik inženirije divizije Isonzo M. Pelissier je 22. januarja 1943 poročal, da se temperature spustijo do –24 stopinj Celzija in da je prst zamrznjena v globino med 30 in 40 centimetri. Ob sončnih dneh med 11 in 14 uro so bile temperature višje, vendar so bile še vedno pod ničlo. V takih razmerah so luknjo za en količek kopali 45 min. Zabijanje količkov v takih razmerah ni bilo mogoče, ker so se zlomili. Kot je poročal Pelissier, ob sneženju del ni bilo mogoče izvajati, saj so bili po dveh ali treh urah čevlji in uniforma vojakov inženirije popolno premočeni. Tako so morali ustaviti delo in se posušiti, da bi se izognili boleznim. Sneg in led sta ogrožala tudi sekanje gozda.⁷⁵

69 Prav tam, 1. del, 17.

70 Prav tam, 1. del, 17.

71 SI AS 1773, t. e. 773, Poročila poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22. 1., 1. 2. in 11. 3. 1943. Ferenc, Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945, 246. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 1. del, 17.

72 Gastone Gambara je 13. januarja 1943 obiskal tudi postojanko MVAC v kartuziji Pleterje. (Ambrožič – Novljan, *Partizanska protiofenziva*, 129. Lavov, Edgar, Leopold. *Kartuzija Pleterje in partizani 1941–1945*, 59.)

73 SI AS 1773, t. e. 773, Poročili poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22. 1. 1943 in 1. 2. 1943.

74 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 1. 2. 1943.

75 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22. 1. 1943.

Slika 6: Pogled na Dolenje Vrhpolje (levo), Šmarje in Dolenjo Brezovico (v sredini) in Šentjernej.

Gradnjo bodeče žice so zaznali tudi partizanski obveščevalci. O tem je 24. in 25. januarja 1943 Terenska četa za Gorjansko okrožje poročala štabu Vzhodnodolenjskega odreda. V dopisu 24. januarja 1943 so zapisali: »*Italijanska vojska še nadalje intenzivno gradi žične ovire po dolini.*«⁷⁶ 25. januarja 1943 pa so štabu Vzhodnodolenjskega odreda poročali:

»Gradnja žičnih ovir se nadaljuje. Vsaki dan prispeta v Št. Jernej po dva kamijona žičnega materiala. Izgleda, da se bo gradnja vršila v večjem obsegu. Govore, da do Sušaka. Namen teh gradenj nam ni podrobno znan. Svetovati bi bilo, da preiščejo zadevo tudi obveščevalci naših višjih komand, ker utegne zadeva biti izredno važna za ves na pokret.«⁷⁷

Gradnja pasu bodeče žice in pripravljalna dela so od 25. januarja 1943 uspešno potekala. Pas bodeče žice je bil do 31. januarja 1943 postavljen v dolžini 250 metrov iz Šmarja v smeri Kostanjevice.⁷⁸ Do 19. februarja so s postavljanjem pasu bodeče žice napredovali za en kilometer, saj je bil ta dan pas bodeče žice postavljen v dolžini 1250 metrov od Šmarja v smeri Kostanjevice, količki in stebrički (nosilci) so bili postavljeni še naprej v dolžini

76 SI AS 1482, t. e. 5, Dopis Terenske čete za Gorjansko okrožje štabu VDO, 24. 1. 1943.

77 SI AS 1482, t. e. 5, Dopis Terenske čete za Gorjansko okrožje štabu VDO, 25. 1. 1943.

78 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M., 1. 2. 1943.

okoli 400 metrov.⁷⁹ Med 18. in 21. februarjem 1943 je potekal partizanski napad na kartuzijo Pleterje, kamor se je novembra 1942 proti volji tamkajšnjih kartuzijanov naselila enota Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC) in se v njem utrdila. V napadu in varovanju tega napada so sodelovale tri slovenske partizanske brigade, in sicer Cankarjeva, Tomšičeva in Gubčeva ter hrvaška brigada trinajsta proletarska.⁸⁰ Njena enota je napadla sovražno postojanko v Dolenji Brezovici. Pri tem je uničila tudi nekaj pasu bodeče žice,⁸¹ ki se je gradil pri Šmarju, južno od Dolenje Brezovice. V dneh partizanskega napada so bila dela na zapori meje prekinjena. Italijanska poročila pišejo, da je bil v tem napadu na nekaterih mestih poškodovan pas bodeče žice in da so partizani odnesli 200 kolotov bodeče žice (kar znese okoli štiri tone), ki je bila shranjena v Volčkovi vasi.⁸² Z deli na gradnji zapore meje so nadaljevali 24. februarja 1943. Do 28. februarja 1943 je bilo v Šenttjerneji dostavljeno okoli 1800 kolotov bodeče žice, kar pomeni okoli 38 ton. Od tega je bilo okoli 18 ton bodeče žice že postavljeno v zapori meje.⁸³

Slika 7: Pogled na kartuzijo Pleterje, Dolenje Vrhpolje in Jelše.

79 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 28. 2. 1943.

80 Ambrožič - Novljan, *Partizanska protiofenziva*, 126–136.

81 Ambrožič - Novljan, *Partizanska protiofenziva*, 131.

82 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo Poveljstvu inženirije XI. armadnega zbora in poveljstvu XI. armadnega zbora, konec februarja ali začetek marca 1943. Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 28. 2. 1943.

83 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 28. 2. 1943.

Do 3. marca 1943 je bila bodeča žica postavljena v dolžini 1600 metrov, količki in stebrički (nosilci) so bili postavljeni še naprej v dolžini okoli 500 metrov, in sicer med Šmarjem in Volčkovo vasjo. Poveljstvo divizije Isonzo je ta dan poročalo, da je bodeča žica postavljena v obliki trapezoida in široka 6 metrov in da je bilo doslej porabljeno okoli 5000 kolov (nosilcev), 3000 količkov in 27 ton bodeče žice.⁸⁴

Po reki Krki pri Kostanjevici je potekala meja med nacistično Nemčijo in fašistično Italijo. Nemški okupator je svojo mejo v letu 1942 zavaroval s pasom bodeče žice, stražnimi stolpi in minskimi polji. Pri Kostanjevici je pas bodeče žice potekal po levem bregu Krke.⁸⁵

Okoli 10. marca 1943 je italijanska inženirija divizije Isonzo začela postavljati pas bodeče žice okoli kilometer severovzhodno od Kostanjevice na desnem bregu reke Krke, v bližini zaselka Slinovce. Do 20. marca 1943 je bilo od reke Krke postavljeno 800 metrov pasu bodeče žice, postavljene v obliki zunanje polovice preseka trapeza in je bila spletena okoli kolov in količkov. Dela je izvajalo 35 mož, ki so v enem dnevu postavili 100 metrov pasu.⁸⁶ S tem pasom bodeče žice so v polkrogu v smeri jugozahod presekali poti proti Svetem Križu, Črneči vasi in Orehovcu in se z njim usmerili proti vasi Zaboršt (smer Šmarje, južno od Šentjerneja).⁸⁷ Do 26. marca 1943 je bilo na trasi od Kostanjevice do Šmarja postavljeno 1500 metrov pasu bodeče žice, na trasi od Šmarja proti Kostanjevici pa 1600 metrov tega pasu.⁸⁸ Do konca marca 1943 so pas bodeče žice iz smeri Kostanjevice postavili do ceste pri gradu Kostanjevica (nekdanji cistercijski samostan), gozd pa so posekali po predvideni trasi bodeče žice do kote 280, ki se nahaja na trasi še okoli enega kilometra naprej od vasi Zaboršta (gozdnati greben Mali boršt).⁸⁹ Anton Palčič se spominja, da so morali njegov oče in tamkajšnji domačini pred postavitvijo pasu bodeče žice na njeni predvideni trasi pri vasi Zaboršt posekati gozd v širini 20 metrov in dolžini od 500 do 600 metrov. Posekan les so lahko za svoje potrebe odpeljali domov.⁹⁰ V začetku aprila 1943 je bilo na odseku od reke Krke pri Kostanjevici proti Šmarju postavljeno 3 kilometre pasu bodeče žice,⁹¹ od teh je bilo 300 metrov pleteno v

84 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo Poveljstva divizije Isonzo poveljstvu XI. armadnega zbora, 3. 3. 1943.

85 Ferenc, »Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško,« 497. Ferenc, Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945, 246. Balkovec in Flajšman, Okupacijske meje na Dolenjskem 1941–1945, 57. Repe in Ajlec, Okupacijske meje 1941–1945 skozi diplomatske arhive, življenje ljudi in ostanke na terenu, 22, 18–19. SI AS 1851, t. e. 77, Načrt Kostanjevice, 1943.

86 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 11. 3. 1943, 22. 3. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943.

87 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943.

88 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram pov. divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu XI. armadnega zbora, 26. 3. 1943.

89 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 2. 4. 1943.

90 Anton Palčič, *Gozd je moral posekati*, 0:56–1:15, 2:58–3:05. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo o gradnji zapore meje, 31. 5. 1943.

91 Za grafični prikaz nemško-italijanske meje in italijanske zapore meje z NDH glej zemljevid na strani 127 v tej knjigi.

celoti, 2 kilometra in 700 metrov pasu pa je bilo na polovico spleteno z bodečo žico. Na odseku od Šmarja proti Kostanjevici pa je bil pas bodeče žice postavljen okoli 600 metrov naprej od Ledeče vasi v smeri kote 280. Tako so bili na tem odseku v dolžino postavljeni trije kilometri pasu bodeče žice, od teh je bilo 1 kilometer in 250 metrov pasu v celoti pleten z bodečo žico, 1 kilometer in 750 metrov pa je bil pleten na polovico.⁹² Ta dela za zaporo meje z NDH v okolici Šentjerneja in Kostanjevice si je je 9. aprila 1943 med svojim obiskom po Dolenjski ogledal italijanski visoki komisar Ljubljanske pokrajine (vodja civilne uprave) Emilio Grazioli.⁹³ Oba omenjena odseka pasu bodeče žice sta se združila 12. aprila 1943 nekje med koto 280 in vasjo Zaboršt. Tako je bil pas bodeče žice sklenjen med Šmarjem in reko Krko pri vasi Slinovce pri Kostanjevici. Telegram o sklenitvi pasu bodeče žice je 12. aprila 1943 ob 22. uri na poveljstvo divizije Isonzo poslal poročnik 40. čete inženirije, ki je bila nastanjena v Šentjerneju.⁹⁴ Za dokončanje tega dela so bile italijanske enote pohvaljene od poveljnika divizije Isonzo generala Alessandra Maccaria in poveljnika Enajstega armadnega zbora Gastone Gambarija.⁹⁵ Postavljanje pasu bodeče žice so sredi aprila 1943 nadaljevali po predvideni trasi od vasi Šmarje proti jugozahodu v smeri Orehovice in Tolstega vrha.⁹⁶

Slika 8a in b: Ostanki bodeče žice na območju vrha grebena med Zaborštom in Prekopo (Mali boršt). Žica je deloma vraščena v drevesna debela, deloma pa poteka po tleh.

92 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 2. 4. 1943.

93 Visoki komisar obiskuje..., *Slovenec*, 10. april 1943. Obisk Visokega komisarja na Dolenjskem. *Jutro*, 10. april 1943. Štampohar, Sovražna razmejitev in zaščita meje na območju Gorjancev. Objavljeno v tej knjigi 246–247.

94 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram Ciapparellija, garnizija Šentjernej Poveljstvu divizije Isonzo, 12. 4. 1943.

95 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu garniziji v Šentjerneju, 13. 4. 1943. Telegram poveljnika XI. armadnega zbora Gambare poveljstvu divizije Isonzo, 15. 4. 1943.

96 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram poveljnika divizije Isonzo Maccaria 24. pehotnemu polku in Poveljstvu inženirije divizije Isonzo, 15. 4. 1943.

Slika 9: Zemljevid zapore meje z NDH pod Gorjanci, ki ga je pripravila inženirija divizije Isonzo. Prikazuje stanje dela postavitve bodoče žice in bunkerjev do 25. maja 1943. Bunkerji so označeni s krogi in povezuje jih bodoča žica. Rdeči krogi so dokončani bunkerji, rumeni in zeleni krogi so bunkerji v gradnji, krogi brez barve pa so predvideni bunkerji. Zelene črtice predstavljajo sekanje gozda.

Za obrambo pasu bodoče žice so v drugi polovici aprila 1943 ali v maju 1943 začeli graditi bunkerje in močnejše utrdbe na trasi med Kostanjevico in Šmarjem.⁹⁷ Do 25. maja 1943 so bili med reko Krko pri zaselku Slinovce pri Kostanjevici in gradom Kostanjevica (nekdanji cistercijski samostan Kostanjevica) ob cesti za Orehovec postavljenih trije utrjeni mejni prehodi ali bloki in sedem zidanih betonskih bunkerjev, kot to v poročilu zapiše poveljnik inženirije divizije Isonzo. Bunkerji so bili zgrajeni in pokriti, manjkala so le že zaključna dela.⁹⁸ Z zemljevida inženirije divizije Isonzo, ki prikazuje gradnjo zapore meje 25. maja 1943 in 13. junija 1943, razberemo, da je bilo na omenjeni trasi med reko Krko in gradom Kostanjevica (nekdanji cistercijski samostan) postavljenih sedem bunkerjev in ena blindirana stražarnica,

97 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 13. 4. 1943 in 27. 4. 1943. Pro-memorija o gradnji utrjenih objektov poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja za Poveljstvo inženirije XI. armadnega zbora, 24. 4. 1943.

98 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 25. 5. 1943.

ki je verjetno bila manjši bunker, ter trije prehodni bloki. Ti bunkerji so bili dokončani do 13. junija 1943.⁹⁹

Na glavnih medkrajevnih poteh, ki jih je sekal pas bodeče, so postavili mejne prehode oziroma bloke. Do 14. maja 1943 so bili postavljeni utrjeni mejni prehodi na treh poteh iz Kostanjevice, in sicer proti Svetem Križu, Črneči vasi in Orehovcu ter v Šmarju na poti iz Šentjerneja proti kartuziji Pleterje. Omenjeni so bili pripravljeni, da jih zasede posadka.¹⁰⁰ Na tem območju so bili postavljeni še trije mejni prehodi, kjer so dvolastniki lahko prehajali pas bodeče žice, in sicer na poteh med Prekopo in Vodenicami, Ledečo vasjo in Hrvaško goro ter Volčkovo vasjo in Vrbovcam. Prehodi so bili narejeni iz španskih jezdece in ob njih je bila vojaška straža iz bližnjih bunkerjev.¹⁰¹

Partizanska skica še natančneje prikazuje bunkerje ob pasu bodeče žice med reko Krko pri zaselku Slinovce in gradom Kostanjevica (nekdanji cistercijanski samostan). Po tej skici je bilo na tem odseku postavljenih skupno dvanajst zidanih bunkerjev, od teh sta bila dva manjša, trije pa so bili neposredno ob treh prehodih oziroma blokkih na cesti za Sveti Križ, Črnečo vas in Orehovec.¹⁰² Če primerjamo italijansko skico, ki prikazuje bunkerje na omenjenem odseku in se utrjene bloke obravnava kot bunker, se tako italijanska in partizanska skica skladata v številu utrjenih objektov z izjemo enega manjšega bunkerja ob gradu Kostanjevica (nekdanjem cistercijanskem samostanu), ki v italijanski skici ni vrisan, v partizanski skici pa je.¹⁰³ Eden od teh bunkerjev se je nahajal ob potoku Obrh ob zidu gradu Kostanjevica (nekdanji cistercijanski samostan).¹⁰⁴

Do 25. maja 1943 so devet lesenih bunkerjev (štiri tako imenovane barake oziroma utrdbe za 12 vojakov in pet bunkerjev) postavili tudi med Zaborštom in Ledečo vasjo. Med Ledečo vasjo in Šmarjem pa je bila sezidana utrdba za prehodni blok in en bunker. Omenjeni zidani in leseni bunkerji pa takrat še niso bili končani.¹⁰⁵ Partizanski obveščevalec je 28. maja 1943 poročal, da italijanska vojska med reko Krko pri Kostanjevici (zaselek Slinovce) in Šmarjem pri Šentjerneju gradi 22 utrjenih objektov oziroma bunkerjev.¹⁰⁶

99 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943 in 28. 6. 1943.

100 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 5. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943 in 28. 6. 1943.

101 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17.

102 SI AS 1851, t. e. 77, Načrt Kostanjevice, 1943.

103 SI AS 1851, t. e. 77, Načrt Kostanjevice, 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943 in 13. 6. 1943.

104 *Andrej Božič, Bunker pri cistercijanskem samostanu*.

105 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943 in 28. 6. 1943. Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 25. 5. 1943.

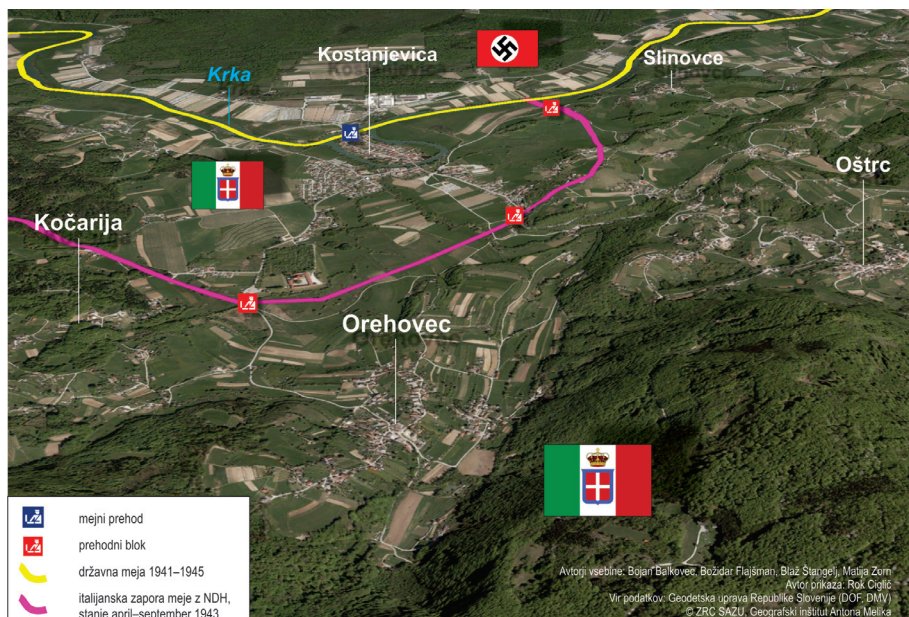
106 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis obveščevalca, 28. 5. 1943.

Slika 10: Andrej Božič ob manjših ostankih kamnja in opeke nekdanjega bunkerja ob zidu gradu Kostanjevica (nekdanji cistercijanski samostan). Spominja se, da so se v 60. letih 20. stoletja kot otroci še igrali ob ostankih bunkerja.

Slika 11 a: Grad Kostanjevica, nekdanji cistercijanski samostan, razpuščen leta 1786, od leta 1974 je v stavbi Galerija Božidar Jakac, Kostanjevica na Krki.

Slika 11 b: Trodimenzionalen prikaz poteka meje med Nemčijo in Italijo in zapore meje z NDH v okolici Kostanjevice.

Na odseku zapore meje z NDH med gradom Kostanjevica (nekdanji cistercijanski samostan) in Šmarjem, južno od Šentjerneje so bili bunkerji in utrjeni objekti zgrajeni do 19. junija 1943. Na podlagi poročila in zemljevida inženirije divizije Isonzo sta bila na tem odseku zgrajena dva utrjena prehoda ali bloka (na cesti proti Orehovcu in na cesti proti kartuziji Pleterje), šest bunkerjev in šest večjih bunkerjev za 12 vojakov in ena hiša, spremenjena v utrdbo.¹⁰⁷ Prva dva bunkerja ob pasu bodeče žice od gradu Kostanjevica (nekdanji cistercijanski samostan) proti Zaborštu sta bila zidana, tretji pa je bil lesen z nadstropnim stolpom.¹⁰⁸ Omenjena dva bunkerja sta bila zidana s kamenjem, ki so ga kopali v bližini, okoli sto metrov stran.¹⁰⁹ Od teh zidanih bunkerjev pri Zaborštu so bunkerji ob trasi zapore meje z NDH do Šmarja večinoma leseni, narejeni iz drevesnih debel.¹¹⁰ Nekateri so imeli narejene tudi stolpe v prvem nadstropju.¹¹¹ Ob bunkerju južno od vasi Imenje so bili skopani tudi strelski jarki. Njihovi ostanki so vidni še danes.¹¹² Na manjšem griču ob robu vasi Šmarje ob robu ceste proti kartuziji Pleterje je bil zgrajen betonski bunker.¹¹³

107 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 20. 6. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 13. 6. 1943.

108 SI AS 1851, t. e. 77, Načrt Kostanjevice, 1943. SI AS 1851, t. e. 211, Poročilo štabu VDO, 12. 8. 1943.

109 Anton Palčič, *Gozd je moral posekati*.

110 SI AS 1851, t. e. 211, Poročilo štabu VDO, 12. 8. 1943. Stanislav Sluga, *Šest kolov se je započilo*, 1:55–2:32.

111 SI AS 1851, t. e. 211, Poročilo štabu VDO, 12. 8. 1943.

112 Stanko Kušljan, *Takrat Hrvatska meja ni obstajala*, 0:00–1:40.

113 Janez Kuhelj, *Iz ostankov bunkerja si je gradil bišo*, 0:00–2:06.

Slika 12: Anton Palčič na lokaciji bunkerja na Zaborštu pri vasi Kočarija, kjer so še vidni ostanki kamenja in bodeče žice.

Slika 13: Slavko Franko in Stanko Kušljan ob ostankih strelskih jarkov in bunkerja pri vasi Imenje pri Šentjerneju.

Slika 14: Bunker v Šmarju, s porušenim bivanjskim delom, ki ga je kmalu po koncu 2. svetovne vojne posnel na steklo pleterski kartuzijan pater Hugo Rožnik. Fotografijo je v tej kartuziji našel Janez Kuhelj. Ta se tudi spominja, da si je eden od krajanov v bližini gradil hišo iz materiala porušenega bunkerja.

Slika 15: Janez Kuhelj na lokaciji nekdanjega bunkerja v Šmarju.
V ozadju se vidi zvonik cerkve v Šmarju.

Gradnja pasu bodeče žice za zaporo meje z NDH se je sredi aprila 1943 nadaljevala po predvideni trasi od vasi Šmarje proti jugozahodu v smeri Dolenjega Vrhpolja in Tolstega vrha.¹¹⁴ Poveljnik inženirije divizije Isonzo je 19. aprila 1943 zahteval varovanje in popravilo bodeče žice, ki so jo uničili uporniki.¹¹⁵ Komanda italijanskega 24. pehotnega polka v Šentjerneju je 21. aprila 1943 poročal o popravilu pasu bodeč žice na njegovem območju.¹¹⁶ Na velikonočno sobotno jutro, 24. aprila 1943, je Gorjanska četa pod poveljstvom Maksa Valeta med Šmarjem in Dolenjim Vrhpoljem napadla italijanske vojake in vojake MVAC, ki so postavljali bodečo žico.¹¹⁷ Napad je na podlagi ustnega vira tako opisal Jože Penca:

»Za velikonočne praznike bi se bili partizani, ki so bili po večini domačini, radi privoščili kaj več dobrot, kot jih je lahko nudila četna kuhinja v Buličih. Odločili so se, da bodo legistom,¹¹⁸ ki so patroljirali po vaseh, kot Italijanom, ki so pletli žico, iznenada dali dobro lekcijo in jim za nekaj dni vzeli voljo, da bi se spuščali kam dlje od Šentjerneja in Brezovice, kjer so bili nastanjeni. Zgodaj zjutraj na velikonočno soboto je Maks popeljal svojo četo v zasedo. Položaje so zavzeli vzhodno od Vrhpolja tako, da so imeli neoviran pogled na Gregorko, to je rahlo valoviti svet med Šmarjem, cesta proti Pleterjem in Dolenjim Vrhpoljem. Ko so se kmalu po šesti uri pojavili legisti in Italijani, da bi začeli z delom, jih je toča krogel popolnoma zmedla. Nastala je panika in zmešnjava ter neorganiziran »umik«¹¹⁹ proti Brezovici in Šentjerneju. Šele čez čas so odgovorili s strojnicami in minometalci, vendar brez škode za partizane. Preplah pri Italijanih in legistih je bil toliko večji, ker do takrat pri svojem delu niso bili resno moteni, ogenj iz zasede pa je naredil vtis, da gre za veliko močnejšo enoto, kot je v resnici bila. Ko so se partizani vrnili v četno taborišče, so se dogovorili, da bodo obiskali svoje domove: eni v soboto zvečer, drugi v nedeljo čez dan in tretji še v nedeljo zvečer. Tako jih bo čim več lahko deležnih pirhov in šunke in bodo nekaj prinesli še za tiste, ki so bili iz bolj oddaljenih krajev. Da je napad dosegel svoj namen in je bilo v posadkah po bunkerjih v Malem borštu stanje zelo nervozno, potrjuje dogodek, ki sta si ga privoščila dva partizana na velikonočno nedeljo zjutraj. Z izpostavljenih točk na Velikih Vodenicah sta, drug od drugega oddaljena kakšnih tristo metrov, na hitro oddala po več strellov, kot da

114 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram poveljnika divizije Isonzo Maccaria 24. pehotnemu polku in Poveljstvu inženirije divizije Isonzo, 15. 4. 1943.

115 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram inženirije poveljnika divizije Isonzo Pelissierja za poveljstvo posadke v Šentjerneju, 19. 4. 1943

116 SI AS 1773, t. e. 773, Telegram 24. pehotnega polka za poveljstvo divizije Isonzo, 21. 4. 1943.

117 Penca, *Nesojena meja* pod Gorjanci. 2. del, 17.

118 To so bile slovenske enote Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC), ki so se imenovali tudi legisti. Partizani so jih imenovali tudi belogardisti. (Čepič, Guštin in Troha, *Slovenija v vojni, 1941–1945*, 234–235.)

je prisotna močnejša patrulja. Iz bunkerjev so odgovorili z intenzivnim ognjem iz strojnic, ki se dolgo ni umiril.«¹¹⁹

Do 31. maja 1943 je bil pas bodeče žice postavljen do ceste med zaselkom Žvabovo, Šmarje in robom vasi Dolenje Vrhpolje, kje so nameravali hišo spremeniti v bunker.¹²⁰ Potek gradnje utrjenega pasu do konca maja 1943 in vrsta del (utrjevanje, sekanje gozdov), ki so jih pri tem izvajali, nam opisuje poročilo za štab divizije Isonzo, ki ga je napisal poveljnik inženirskih enot divizije Isonzo podpolkovnik M. Pelissier. Ta je med 29. majem in 31. majem 1943 opravil kontrolni pregled gradnje utrjenega pasu.¹²¹ Njegovo poročilo tako navaja Jože Penca:

»1.) Žična mreža: zgrajena cca. 12 km. Količki postavljeni v celoti, z žico prepleteni - dve tretjini pasu (pomanjkanje žice). To pomeni razdaljo od začetka pri Kostanjevici do 1 km dalje od Šmarja. Dela pri postavljanju bodeče žice so zastala proti koncu aprila, ker posadka v Šentjerneju ni bila sposobna dovolj zaščititi inženirce in civiliste, ki so bili vključeni v gradnjo. 2.) Utrjevalna dela: a) odsek reka Krka–Kostanjeviški grad - zgrajeni trije mejni prehodi (posto di blocco) na cesti Kostanjevica–Sv. Križ, Kostanjevica–Črneča vas in Kostanjevica–Orehovec ter sedem opornih točk za po tri strelce.¹²² Vse zidano in pokrito. V teku so finalna dela in maskiranje; b) odsek Zaboršt–Ledeča vas: 1 oporna točka sezidana, v teku so dela na strehi in izdelava opazovalnega stolpa, 1 oporna točka iz drevesnih debel je gotova, 5 utrjenih barak, prav tako iz debel, je postavljenih, v teku so dela na strehah in opazovalnih stolpičih. Na dveh mestih bo treba postaviti dve blindirani čuvajnici; c) odsek Ledeča vas–Šmarje - ena oporna točka iz debel skoraj končana, 3 oporne točke - zidane - v gradnji, 1 baraka zidana, baraka za prehod Šmarje–Pleterje in ena zidana oporna točka - oboje v zaključni fazi. 3. Sekanje gozdov - med Kostanjevico in Prekopo, ki ga opravljajo lastniki sami, poteka sorazmerno dobro. Med Ledečo vasjo in Volčkovo vasjo pa je bilo narejeno malo ali skoraj nič, ker ni zaščite. Lastniki se bojijo represalij od upornikov, ki prihajajo v majhnih skupinah in z dominantnih točk motijo gozdne delavce s posamičnimi streli ali rafali iz brzostrelk. Žično ograjo čuva na sektorju Kostanjevica–Ledeča vas ena četa M.V.A.C. iz Kostanjevice, nastanjena na Prekopi, sektor Ledeča vas–Šmarje pa en vod M.V.A.C.

119 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17.

120 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943.

121 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17.

122 bunkerji

z Brezovice.¹²³ 4. Preskrba z materialom: stanje je pereče. Za vsak kilometer ograje rabijo 20 ton materiala iz Novega mesta, ne glede na lokalne izvore lesa in kamenja. 5. Odsek Šmarje–Tolsti vrh: za časa svoje inšpekcije se je dogovoril s komandantom 3. bataljona 24. polka, da se bodo takoj, ko se bodo dovolj utrdili na Tolstem vrhu (bilo je po napadu Cankarjeve brigade¹²⁴), lotili gradnje mreže od Tolstega vrha proti Šmarju in sproti nameščali posadke v jakosti enega voda v sistem poljske obrambe, dokler ne bodo zgrajene čvrste oporne točke. Ko bodo v prihodnjih dneh končani mejni prehodi pri Kostanjevici in Šmarju, bi bilo prav, da jih zasedejo karabinjerji in finančna straža, končuje svoje poročilo podpolkovnik Pelissier.«¹²⁵

Slika 16: Tolsti vrh, pogled z lokacije nekdanjega velikega bunkerja v Dolenjem Suhadolu, kjer je danes igrišče.

123 Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 26. maja 1943 poročal VDO, da je v Brezovici postojanka, ki šteje 80 pripadnikov MVAC, kateri so oboroženi z dvema težkima mitraljezoma in štirimi puškomitraljezi. (SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona, Odrednemu obveščevalcu, 26. 5. 1943.)

124 Cankarjeva brigada je z Gorjanskim bataljonom konec maja 1943 napadla italijansko postojanko na Tolstem vrhu. Napad ni bil uspešen in postojanke niso porazili. Gorjanski bataljon je poročal, da so ob tem napadu Italijani imeli 46 mrtvih in 38 težko ranjenih vojakov. Po enem tednu je umrlo še 30 težko ranjeni italijanski vojakov. Skupno so torej imeli Italijani v tem spopadu 72 mrtvih. (Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 2. del, 17. Ambrožič – Novljan, *Cankarjeva brigada*, 184–185. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona, Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943.)

125 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 2. del, 17.

Tolsti vrh je hrib visok 357 metrov nadmorske višine, po njem in njegovem pobočju je vas z enakim imenom z vinogradniškim značajem. Na vrhu hriba stoji podružnična cerkev sv. Roka.¹²⁶ Tolsti vrh je bila ena od najbolj dominantnih točk ob trasi italijanske utrjene meje. Italijanska vojska se je na Tolstem vrhu naselila konec maja 1943 in ga spremenila v utrjeno točko za obrambo meje iz bodeče žice,¹²⁷ ki so jo gradili po južnem pobočju Tolstega vrha. Okoli cerkve na vrhu Tolstega vrha so posekali vinograde in postavili betonske bunkerje. Ponekod so v bunkerje predelali že obstoječe zidanice.¹²⁸ Jože Penca v svojem članku navaja, da so vinograde posekali v pasu do 100 metrov oddaljenosti od cerkve.¹²⁹ Poročilo Gorjanskega bataljona iz 26. maja 1943 pa zapiše, da je italijanska vojska posekala vinograde v pasu okoli 40 do 50 metrov okoli cerkve ter da okoli nje gradijo bunkerje.¹³⁰ Svojo postojanko okoli cerkve je italijanska vojska obdala z bodečo žico. Obveščevalec Gorjanskega bataljona 6. junija 1943 poročal, da je Gorjanski bataljon obstreljeval italijanske vojake na Tolstem vrhu, zato so italijanski vojaki svojo postojanko na Tolstem vrhu znotraj žice obdali z deskami, visokimi nad 2 metra. S tem so preprečili partizanom, da bi videli, kje točno se nahajajo vojaki in s tem jih Gorjanski bataljon ni mogel več obstreljevati.¹³¹ Italijanski vojaki so do 5. junija 1943 okoli cerkve na Tolstem vrhu zgradili 7 bunkerjev.¹³² Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 26. maja 1943 italijansko posadko na Tolstem vrhu ocenil na okoli 600 do 700 vojakov, ki so bili oboroženi z okoli 12 do 13 težkimi mitraljezi, 4 lahkimi minometi in 2 težkima minometoma. Utrjeni so bili tudi v zvoniku cerkve, kjer sta bila 2 od navedenih težkih mitraljezov.¹³³ 5. junija 1943 je obveščevalec Gorjanskega bataljona italijansko posadko na Tolstem vrhu ocenil na 80 vojakov, ki so bili oboroženi s tremi težkimi mitraljezi, od katerih sta bila dva v cerkvenem zvoniku.¹³⁴ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je v poročilu 26. maja 1943 tudi zapisal, da so italijanski vojaki na Tolstem vrhu vlomili v zidanice in si postregli z vinom.¹³⁵ Italijansko postojanko na Tolstem vrhu so 20. junija 1943 partizanski obveščevalci ocenili na 350 vojakov,¹³⁶ 18. avgusta 1943 pa je obveščevalec Gorjanskega bataljona to italijansko posadko ocenil na 400 vojakov, ki so tedaj

126 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, s.v. »Tolsti Vrh«, 481.

127 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17. Ambrožič-Novljan, *Cankarjeva brigada*, 185.

128 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17.

129 Prav tam, 2. del, 17.

130 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Odrednemu obveščevalcu, 26. 5. 1943.

131 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943 in 6. 6. 1943.

132 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943.

133 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Odrednemu obveščevalcu, 26. 5. 1943.

134 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943.

135 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Odrednemu obveščevalcu, 26. 5. 1943.

136 SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 282, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru NOV in POS, 20. 6. 1943.

imeli tudi 3 tope (*»dve haubici profila 150 mm in eden top profila 75 mm«*¹³⁷), ki so jih na Tolsti vrh pripeljali 15. avgusta 1943.¹³⁸

Italijanska vojska je junija 1943 naredila svojo novo postojanko tudi v vasi Orehoviča.¹³⁹ Namenjena je bila za obrambo pasu zapore meje,¹⁴⁰ ki se je gradila v neposredni bližini.¹⁴¹ Vas so obdali z bodečo žico in 9 bunkerji, ki so jih 5. junija 1943 še gradili. Tedaj je po oceni obveščevalca Gorjanskega bataljona postojanka štela okoli 1200 vojakov, kar naj bila dva italijanska bataljona, ki sta od težkega orožja imela 8 težkih mitraljezov, 3 težke minomete in 6 lahkih minometov.¹⁴² Po poročilih partizanskih obveščevalcev je bilo v postojanki v Orehovici v različnih dneh v juniju in juliju 1943 okoli 1500 (skupno s Tolstim Vrhom),¹⁴³ 1200,¹⁴⁴ ali 1000 italijanskih vojakov.¹⁴⁵ Med 20. julijem 1943 in 5. avgustom je bilo v tej postojanki po oceni partizanskega obveščevalca 800 italijanskih vojakov.¹⁴⁶ V noči med 25. in 26. julijem 1943 je del prvega bataljona Vzhodnodolenjskega odreda neuspešno napadel to italijansko postojanko.¹⁴⁷ V začetku avgusta 1943 je bilo po oceni partizanskih obveščevalcev v Orehovici 800 italijanskih vojakov,¹⁴⁸ 18. avgusta 1943 pa 300 italijanskih vojakov, ki so zasedali bunkerje¹⁴⁹ ter 19. avgusta okoli 400 italijanskih vojakov, kot so obveščevalcem Gorjanskega bataljona povedali domačini.¹⁵⁰

V juniju 1943 je bila nova postojanka italijanske vojske vzpostavljena tudi v vasi Velike Brusnice.¹⁵¹ Tu so bile nameščene vojaške enote, ki so gradile in varovale gradn-

137 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Glavnemu obveščevalnemu centru pri GŠ NOV in POS, avgust 1943.

138 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Glavnemu obveščevalnemu centru pri GŠ NOV in POS, avgust 1943. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943.

139 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943.

140 Pavlin, Na skupni fronti, 207. Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka ...*, VI. del. Knjiga 5. Poročilo divizije Isonzo, 26. 7. 1943, 381–382 (401–402).

141 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 13. 6. 1943 in 28. 6. 1943.

142 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943.

143 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 12. 6. 1943. SI AS 1852, t. e. 5, p. e. 201, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru NOV in POS, 12. 7. 1943.

144 SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 282, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru NOV in POS, 20. 6. 1943. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 5. 6. 1943.

145 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 16. 7. 1943. Dopis Gorjanskega bataljona štabu VDO, 20. 7. 1943.

146 SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru NOV in POS, 5. 8. 1943.

147 Pavlin, Na skupni fronti, 207. Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka ...*, VI. del. Knjiga 5. Poročilo divizije Isonzo, 26. 7. 1943, 381–382 (401–402).

148 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 7. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru NOV in POS, 5. 8. 1943.

149 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943.

150 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona obveščevalni službi, 23. 8. 1943.

151 SI ZAL, NME 276, Osnovna šola Brusnice, t. e. 26, Šolska kronika za leto 1943, pisana od sept. 1. 1946.

jo zapore meje z NDH, ki je potekala v bližnji okolici te vasi.¹⁵² Vas so obdali z bodečo žico in v njeni bližini postavili 11 bunkerjev. Vojaška posadka je bila nameščena v šoli, na kateri so razbili polovico strehe.¹⁵³ Na njej bi lahko imeli urejeno opazovalnico ali bunker. Gorjanski bataljon je 19. avgusta 1943 poročal, da je v Brusnicah okoli žice zgrajenih šest bunkerjev, za katere pa ne zapiše, ali so ti bili leseni ali zidani. Lesen bunker je bil postavljen za župniščem. Zidan bunker iz kamnja je bil na Kavcih (okolica Velikih Brusnic v smeri vasi Leskovec), nekaj bunkerjev na tem območju pa so še gradili. En bunker je bil še pri šoli in en pri gasilskem domu. Posadka v vsakem bunkerju je bila oborožena s težkim mitraljezom in lahkim minometom. Opazovalnico z mitraljezi so imeli v cerkvenem zvoniku župnijske cerkve in stare cerkve. V tej so imeli tudi skladišče streliva.¹⁵⁴ Obveščevalci Gorjanskega bataljona so ocenili, da je bilo 16. julija 1943 v postojanki Brusnice 1000 italijanskih vojakov ter da je dan prej v to postojanko prišlo še 800 vojakov, ki so se razdelili ob bodeči žici. 20. julija 1943 so omenjeni obveščevalci ocenili to postojanko na 1200 italijanskih vojakov. Po oceni partizanskih obveščevalcev je bilo med 20. julijem 1943 in 5. avgustom 1943 v brusniški postojanki 650 italijanskih vojakov, 7. avgusta 1943 jih je bilo 600, 18. avgusta 1943 1000 in so imeli tri topove ter 19. avgusta 1943 je bilo v postojanki Brusnice okoli 300 italijanskih vojakov.¹⁵⁵

Junija 1943 je italijanska vojska nadaljevala z gradnjo utrjene meje ob vznožju Gorjancev po predvideni trasi.¹⁵⁶ Obveščevalec Gorjanski bataljona je 9. junija 1943 tako poročal o gradnji utrjene meje:

»Včeraj 8. VI. je v dvojni etapi prišla v Št. Jernej kolona 62 avtomobilov, ki so pripeljali nazaj Italijane iz pohoda na ono stran Krke. Pripeljali so tudi mnogo žice in gradbenega materiala. Izgleda da bodo nadaljevali s pletenjem žice.«¹⁵⁷

152 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943, 13. 6. 1943, 28. 6. 1943, 1. 7. 1943. Poročila divizije Isonzo in njenih podrejenih enot o premikih enot, ki so gradile in varovale zaporo meje z NDH. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, skica ožičenih Brusnic.

153 SI ZAL, NME 276, Osnovna šola Brusnice, t. e. 26, Šolska kronika za leto 1943, pisana od sept. leta 1946.

154 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalni službi, 23. 8. 1943.

155 SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru NOV in POS, 5. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 10, p. e. 282, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru, 20. 7. 1943. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 16. 7. 1943, 7. 8. 1943, 18. 8. 1943. Dopis Gorjanskega bataljona štabu VDO, 20. 7. 1943. Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalni službi, 23. 8. 1943.

156 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943 in 28. 6. 1943.

157 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis štaba Gorjanskega bataljona štabu VDO, 9. 6. 1943.

Slika 17: Partizanska skica italijanske okupatorske postojanke v Velikih Brusnicah, obdane z bodečo žico in bunkerji.

Ta dan so poleg žice pripeljali v Šentjernej tudi hrano, seno, slamo, deske in kole za postavljanje bodeče žice.¹⁵⁸ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 8. junija 1943 zapisal tudi govorico, ki bi jo lahko imenovali propaganda italijanskega oficirja, ki jo tako zapiše:

»Tukaj imam nekaj ali ni pozitivno. Govori se splošno da se bo naselilo od Novega mesta do Kostanjevice sedemdeset tisoč Italijanov. To je izjavil en italijanski oficir ali on pravi da oni ne gradijo zaradi partizanov ali pa zaradi Angležev in da bodo delali bunkerje na 10 metrov ob žici in je izjavil da nikdar ne bodo prišli Angleži da bi Italijane prignali is Slovenske zemlje.«¹⁵⁹

Med 31. majem 1943 in 13. junijem 1943 so pas bodeče žice postavili do ceste med Dolnjim Vrhpoljem in Šmarjem.¹⁶⁰ Od te lokacije do reke Krke pri Kostanjevici je bilo do 13. junija 1943 skupno postavljenega okoli 13 kilometrov in 400 metrov pasu bodeče

158 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 8. 6. 1943.

159 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 8. 6. 1943.

160 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 31. 5. 1943 in 13. 6. 1943.

žice zapore meje z NDH. Z žico je bilo prepleteno okoli dve tretjine pasu, in sicer okoli 7 kilogramov žice v enem metru dolžine pasu.¹⁶¹ Postavljanje pasu bodeče žice so nadaljevali po predvideni trasi proti Tolstemu vrhu. Med 14. junijem 1943 in 19. junija 1943 so postavili še en kilometer in sto metrov pasu bodeče žice, do 28. junija 1943 pa so po predvideni trasi postavili še en kilometer pasu bodeče žice za zaporo meje z NDH in z njo prišli do vznožja Tolstega vrha. Skupna dolžina pasu bodeče žice je tedaj znašala 15 kilometrov in 500 metrov. Ob pasu bodeče žice na omenjeni trasi so postopoma gradili tudi bunkerje.¹⁶² Tedaj so bili v delu še bunkerji na trasi zapore meje med cesto, ki povezuje Dolenje Vrhpolje in Šmarje (Jelša) in vznožjem Tolstega vrha, medtem, ko so bili bunkerji in ostali utrjeni objekti na trasi meje med Šmarjem in reko Krko pri Kostanjevici dokončani.¹⁶³ Na mestu, kjer je pas bodeče žice sekal cesto med Dolenjim Vrhpoljem in Šmarjem, je bil narejen prehod. Jože Pirkovič je nekajkrat prehajal čez ta prehod, ko je iz domačega Vrhpolja šel v Šentjernej, na primer v šolo. Kot se spominja, je bil prehod narejen kot nekakšni španski jezdec, ki so bili obdani z bodečo žico in so odpirali in zapirali prehod. Ob njem je bila italijanska straža. Kot se spominja, otrok pri prehajanju tega prehoda, niso kaj kontrolirali.¹⁶⁴ Na enak način izdelan mejni prehod čez pas bodeče žice, torej iz španskih jezdecov, je bil narejen tudi na poti med Orehovico in Cerovim Logom.¹⁶⁵

Hišo ob robu vasi Dolenje Vrhpolje, ob cesti proti Šmarju se je nahajala ob pasu bodeče žice. V času med 30. majem 1943 in 28. junijem 1943 so jo utrdili in spremenili v bunker za obrambo italijanske zapore meje.¹⁶⁶ Stanislav Grubar, ki je bil doma v tej hiši, se spominja, da je njihovo družino italijanska vojska nagnala iz hiše. Italijanska vojska je prebivala v tej hiši in na njenem vogalu so zgradili približno 4 metre visok bunker osmerokotne oblike z debelino zidu 80 centimetrov. Bunker je bil deloma betonski, deloma pa zidan z velikimi kamni. Vhod je imel iz njihove hiše in imel je okoli 12 kvadratnih metrov notranje površine. Na zunanji strani je imel bunker 4 strelne line, visoke okoli 30 centimetrov in široke okoli 40 centimetrov, ki so bile narejene v konus. Na vrhu bunkerja je bila betonska plošča, ki je bila pokrita s strešno opeko trapezaste oblike, ki so je imenovali italijanski "cegel." Italijanska vojska je pri mostu čez potok v bližini njihove hiše zgradila ta potok Kobila, za kar so uporabili deske in late iz Grubarjevega kozolca. Gladina potoka se je tako zvišala na okoli en

161 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 6. 1943.

162 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 20. 6. 1943 in 29. 6. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 13. 6. 1943 in 28. 6. 1943.

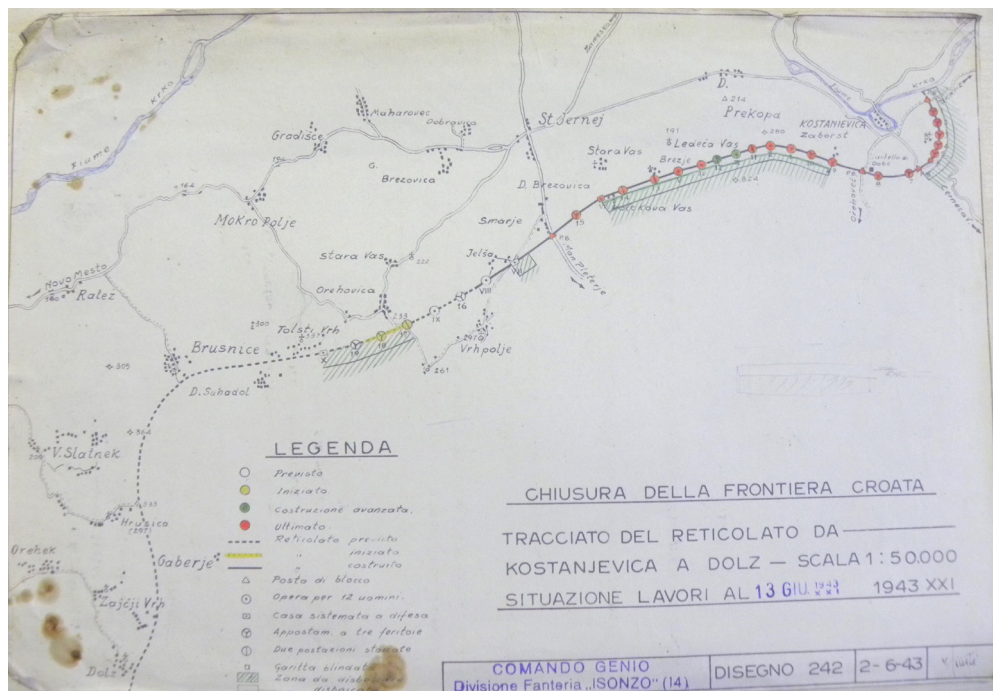
163 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 28. 6. 1943.

164 Ustni vir: Jože Pirkovič. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del.

165 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del.

166 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 6. 1943, 20. 6. 1943 in 29. 6. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 13. 6. 1943 in 28. 6. 1943.

meter in Italijani so se kopali v njem. Po odhodu italijanske vojske ob kapitulaciji se je Grubarjeva družina vrnila v hišo. Za italijanskimi vojaki je v hiši ostalo polno bolh. Ko je Stanislavova mama stopila v shrambo ("špajzo"), je imela vse noge črne od bolh. Nekdanji bunker ob hiši so nato uporabljali za skladišče, kjer so v skrinjah shranjevali žito in ostalo kramo. V njem so bili primerni pogoji, saj je v njem bila poleti in pozimi enaka temperatura oziroma manjša razlika. Leta 1957 so bunker podrli in material porabili za gradnjo hleva.¹⁶⁷

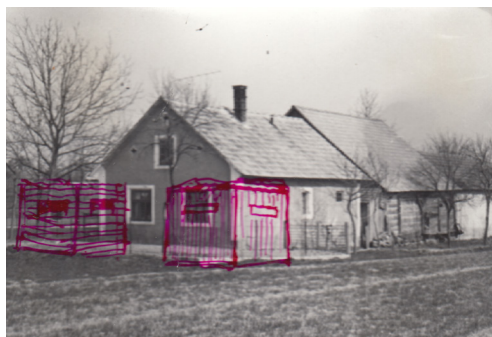

Slika 18: Zemljevid zapore meje z NDH pod Gorjanci, ki ga je pripravila inženirija divizije Isonzo. Prikazuje stanje dela postavitve bodeče žice in bunkerjev do 13. junija 1943. Bunkerji so označeni s krogi in povezuje jih bodeča žica. Rdeči krogi so dokončani bunkerji, rumeni in zeleni krogi so bunkerji v gradnji, krogi brez barve pa so predvideni bunkerji. Zelene črtice predstavljajo sekanje gozda.

167 Stanislav Grubar, *Italijani so pustili bolhe*, 0:03–2:40, 3:42–4:42.

Slika 19: Stanislav Grubar, Dolenje Vrhpolje.

Sliki 20 a in b: Hiša v Dolenjem Vrhpolju, ob kateri je bil narejen bunker. Fotografija je leta 1957 posnel Jože Zamljen, ki je tudi skiciral bunkerja in potek bodeče žice.

Utrdbo oziroma večji bunker na Jelši pri Dolenjem Vrhpolju so začeli graditi med 14. junijem 1943 in 19. junijem 1943,¹⁶⁸ končali pa so jo do 1. julija 1943.¹⁶⁹ Po spominu dveh domačinov Jožeta Pirkoviča in Terezije Zagorc je bil na Jelši zgrajen večji armirano

168 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 20. 6. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 13. 6. 1943, 28. 6. 1943, 1. 7. 1943.

169 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 20. 6. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 28. 6. 1943, 1. 7. 1943.

betonski bunker, ki je bil dolg in širok okoli 10 metrov in imel je svojo vojaško posadko. Bunker so še dolgo po vojni, do okoli leta 1950 počasi podirali in odvažali material, ki so ga uporabili tudi za utrjevanje poti. Od bunkerja na Jelši je bil na vrhpoljskem polju (v smeri pasu bodeče žice proti pobočju Tolstega vrha) postavljen še en manjši bunker.¹⁷⁰ Gradili so ga v drugi polovici junija 1943 in ga dokončali do 1. julija 1943.¹⁷¹ Bil je to nekakšen stražarski bunker s strelnimi linami, dolg in širok okoli 3 metre in zidan z opeko¹⁷² in kamni. Bunker je bil podrt kmalu po vojni in njegove ostanke so uporabili za utrjevanje poljskih poti. Še danes lastnik njive ob globokem oranju zasledi razbito strešno opeko in kamne, ki so ostanki tega bunkerja.¹⁷³

Slika 21: Terezija Zagorc na lokaciji bunkerja na Jelši pri Dolenjem Vrhpolju.

170 Ustni vir: Jože Pirkovič. *Terezija Zagorc, Bunker je bil precej velik.*

171 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 28. 6. 1943, 1. 7. 1943. Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 29. 6. 1943.

172 Ustni vir: Jože Pirkovič.

173 *Matjaž Zagorc, Bunker so uporabili za utrjevanje poljskih poti.*

Slika 22: Matjaž Zagorc na lokaciji bunkerja na njivi med Jelšo in Vajndolom pri Gorenjem Vrhpolju.

Naslednji bunker ob pasu bode žice je bil postavljen na območju Vajndola pri Gorenjem Vrhpolju. Na tem območju je pas bodeče žice prečil polja in vinograde. Ob tem pasu so sekali vinograde in s tem delali čistino v širino okoli 100 do 150 metrov.¹⁷⁴ Gradnja tega bunkerja se je sicer začela v drugi polovici junija 1943 in je bil dokončan do konca julija 1943.¹⁷⁵ V Vajndolu je imel vinograd in vinski hram oče Jožeta Pirkoviča. V hramu je italijanska vojska imela skladišče za hrano. Okoli 150 metrov od hrama je bil postavljen bunker in v bližini pas bodeče žice. Omenjeni lastnik vinograda in hrama se je z italijanskim poveljnikom, ki je vodil dela na tem območju, dogovoril, da vinograda ni posekal, ampak je kole odstranil in vinske trte povil na tla. Tako so bile trte povite na višini okoli 30 centimetrov. Vinske trte so bile tako ohranjene in so jih kasneje postavili nazaj na kole in so tako še po vojni imeli dober vinograd. Sporazumevanje z italijanskimi vojaki je lastniku omogočilo osnovno znanje italijanskega jezika, ki se ga je naučil

174 Ustni vir: Jože Pirkovič.

175 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 28. 6. 1943, 1. 7. 1943, 30. 7. 1943. Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 29. 6. 1943, 30. 7. 1943.

ob koncu prve svetovne vojne, ko je bil v italijanskem ujetništvu. Bunker v Vajndolu je bil lesen, narejen v obliki kvadrata iz okoli 20 centimetrov debelih drevesnih debel. Bil je malo vkopan v zemljo in po obodu v višino okoli 3 metre zagrnjen z zemljo. Na vrhu je bil pokrit s kritino podobno valoviti strešni plošči. Bunker so podrli domačini kmalu po kapitulaciji italijanske vojske. Jože Pirkovič se spominja, da je takrat za italijanskimi vojaki v njihovem vinskem hramu ostala soja, ki je do tedaj niso poznali, ter kotliček, ki ga je nato njegova mama še dolgo uporabljala, ko je doma cvrla ocvirke.¹⁷⁶

Slika 23: Jože Pirkovič ob leta 1979 narisani sliki vinskega hrama njegovih staršev v Vajndolu pri Gorenjem Vrhpolju. Hram se je nahajal okoli 150 metrov stran od bunkerja in v njem so imeli italijanski vojaki shranjeno hrano.

¹⁷⁶ Ustni vir: Jože Pirkovič.

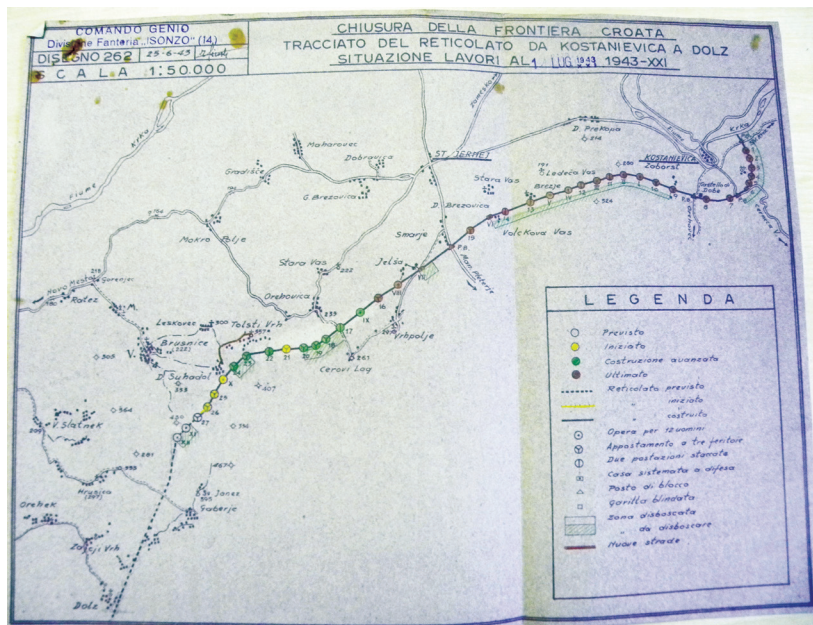
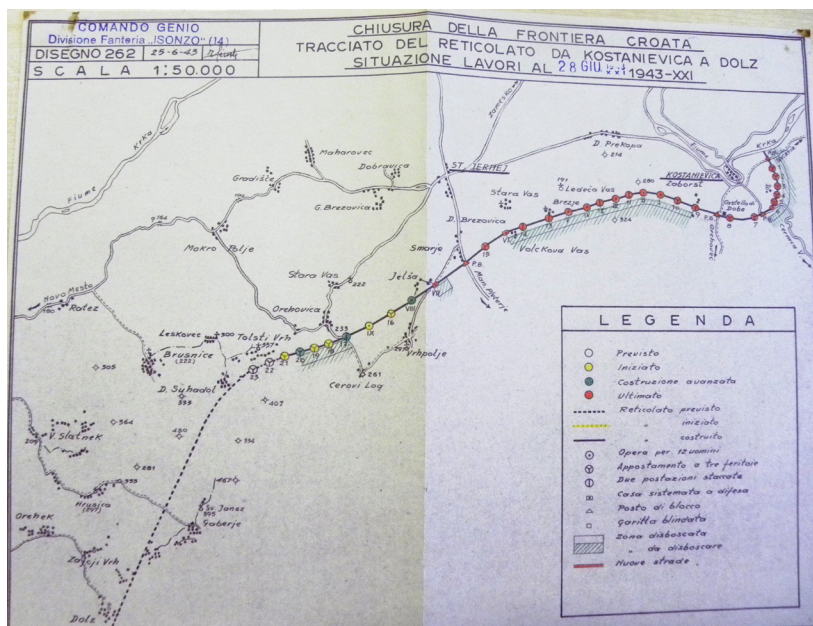
Slika 24: Približna lokacija bunkerja v Vajndolu pri Gorenjem Vrhpolju in pogled proti Jelši pri Dolenjem Vrhpolju.

Utrjena meja, sestavljena iz bodeče žice in bunkerjev, je potekala po južnem pobočju z vinogradi poraslem Tolstem vrhu. Vinograde so posekali v pasu okoli 100 metrov ali več ob utrjeni meji.¹⁷⁷ Pas bodeče žice so po pobočju Tolstega vrha postavljali med 28. junijem 1943 in 1. julijem 1943.¹⁷⁸ Po prvotnem načrtu naj bi pas bodeče žice šel od Tolstega vrha mimo vasi Dolenji Suhadol in v smeri Velikih Brusnic. Tam bi se pas obrnil proti jugu in potekal čez koto vzhodno od vasi Veliki Slatnik, proti koti vzhodno od vasi Hrušica, se spustil v dolino potoka Klamfer in nadaljeval po sredi griča Breznik proti zaselku Pušče in naprej proti Dolžu. V juniju 1943 so se odločili za spremembo prvotno predvidene trase pasu bodeče žice. Od pobočja Tolstega vrha se je pas bodeče žice nadaljeval v smeri jugozahod, mimo vasi Dolenji Suhadol, čez griča Jurjevec in Gomile pri vasi Gabrje, se spustil v dolino potoka Klamfer in se po vzhodnem robu griča Breznik nadaljeval do zaselka Pušče pri Dolžu. Z novo traso so tako prihranili okoli 2 kilometra dolžine pasu bodeče žice, prav tako pa je nova trasa potekala po manj gozdnatem področju in so s tem prihranili pri izsekavanju gozda.¹⁷⁹

177 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 1. 7. 1943, 30. 7. 1943.

178 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 28. 6. 1943, 1. 7. 1943.

179 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 19. 6. 1943 s priloženim zemljevidom. Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria, 26. 6. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 25. 5. 1943, 13. 6. 1943, 28. 6. 1943, 1. 7. 1943, 30. 7. 1943.

Sliki 25 a in b: Zemljevida zapore meje z NDH pod Gorjanci, ki ga je pripravila inženirija divizije Isonzo. Prikazujeta stanje dela postavitve bodeče žice in bunkerjev do 28. junija 1943 in 1. julija 1943. Bunkerji so označeni s krogi in povezuje jih bodeča žica. Rdeči krogi so dokončani bunkerji, rumeni in zeleni krogi so bunkerji v gradnji, krogi brez barve pa so predvideni bunkerji. Zelene črtice predstavljajo sekanje gozda.

Pas bodeče se je tako od vznožja Tolstega vrha nadaljeval ob vasi Dolenji Suhadol in prečkala cesto proti vasi Gorenji Suhadol. Do te ceste so prišli 14. julija 1943, kot je v svojem poročilu zapisal načelnik inženirskih enot divizije Isonzo podpolkovnik Pelissier.¹⁸⁰ Za nadaljnje delo je predvideval tudi utrditveni poti in njeno razširitev na dva metra in pol iz Dolenjega Suhadola na Tolsti vrh ter utrditveni poti in njeno širitev na dva metra in pol širine iz Brusnic na hrib Jurjevec (kota 430). Na nekaterih mestih naj bi pot iz Brusnic na Jurjevec zgradili po novi trasi.¹⁸¹ V juliju 1943 so ob postavljenem pasu bodeče žice gradili bunkerje. Na južnem pobočju Tolstega vrha so bili štirje bunkerji.¹⁸² Bili so zidani z betonom, kamnom in opeko,¹⁸³ ki so bili zgrajeni v drugi polovici julija 1943, ko jih je zasedla italijanska vojaška posadka.¹⁸⁴ Eden od teh bunkerjev se je ohranil še danes. Na treh straneh je imel strelne line, zadaj pa vrata. Zidan je s kamenjem in opeko, pokrit je z betonsko ploščo. Zid je debel skoraj en meter. Lastniki ga uporabljajo za skladišče.¹⁸⁵

Slika 26: Ohranjeni ostanki bunkerja na pobočju Tolstega vrha. V ozadju je vidno pobočje Gorjancev in kamnolom Cerov Log.

180 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 1. 7. 1943, 30. 7. 1943.

181 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17.

182 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 1. 7. 1943, 30. 7. 1943.

183 Ustni vir: Albina Volčjak. Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17.

184 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

185 *Slavko Franko, Italijanski bunker pod Gorjanci*, 0:50–2:59.

Slika 27: Milko Jurečič in Slavko Franko ob ohranjenih ostankih bunkerja na pobočju Tolstega vrha.

Slika 28: Na ruševinah nekdanjega bunkerja na južnem pobočju Tolstega vrha je bila v 21. stoletju zgrajena zidanica. Na fotografiji je še viden zid nekdanjega bunkerja.

Na mestu, kjer je pas bodeče žice sekal cesto med Dolenjim in Gorenjim Suhadolom, je bil urejen mejni prehod, na katerem so bila vrata iz bodeče žice in italijanska straža.¹⁸⁶ Vrata so se odpirala na vsako stran, na sredini pa so bila zaklenjena z verigo in ključavnico. Ta mejni prehod je skupaj s svojo mamo večkrat prehajala domačinka Terezija Paderšič, ko sta hodili obdelovat svojo zemljo. Njena mama je za prehod morala imeti dovolilnico. Izven pasu bodeče žice so imeli svojo polja in domačijo. To je italijanska vojska prvič požgala julija ali avgusta 1942. Takrat so zgoreli kozolec, štala, kašča in čebelnjak. Hiša takrat ni zgorela. Ko so požigalci odšli, so sosedje z gašenjem preprečili, da bi zgorela streha. Kasneje so ponovno požgali tudi hišo. Terezija Paderšič se je z mamo preselila na domačijo v Dolenjem Suhadolu, iz katere je izhajala njena mama. Ta domačija je bila znotraj pasu bodeče žice.¹⁸⁷

Slika 29: Terezija Paderšič na lokaciji nekdanjega mejnega prehoda čez pas bodeče žice na cesti v Dolenjem Suhadolu.

186 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17. Ustni vir: Terezija Paderšič.

187 Ustni vir: Terezija Paderšič. Terezijin oče je bil Rudi Paderšič. Bil je sekretar rajonskega odbora OF za področje Brusnic in Gabrja. Za njim je bila razpisana tiralica. Italijanska vojska in pripadniki MVAC oz. belogardisti so ga ujeli in ga v drugi polovici julija 1943 usmrtili. Brat Rudija Paderšiča je bil Vinko Paderšič – Batreja. Bil je član in blagajnik okrožnega odbora OF Novo mesto. V septembru 1942 se je s skupino aktivistov zatekel v Beceletovo jamo pri Zagrađu pri Otočcu. Po izdaji so jih napadli italijanski vojaki. Vsi razen njega so se predali. Po dvodnevnem samostojnem boju z italijanskimi vojaki se je 24. 9. 1942 sam ustrelil. V letu 1951 je bil razglašen za narodnega heroja. (*Dokumenti organov in organizacij NOG*. Knjiga 8., dok. Št. 81. Poročilo inštruktorja IO OF Bogdana Osolnika o položaju v novomeškem okrožju, 17. 7. 1943, 278. Ustni vir: Terezija Paderšič. Penca, *Razvoj organizacijske mreže OF...*, 186, 189, 195. Paderšič Vinko.

Pas bodeče žice se je ob robu vasi Dolenji Suhadol spustil čez njive in se vzpel po pobočju griča Jurjevec (kota 430). Ob njem pa so postavili tudi bunkerje. Na območju nekdanje vaške gmajne oziroma pašnika, kjer so vaščani pasli živino, največ ovce in koze, ob robu vasi Dolenji Suhadol je bil postavljen večji zidan betonski bunker. Kot se spominja domačinka Terezija Paderšič je bil bunker dolg okoli 10 metrov in širok nekaj metrov manj. Na vsaki strani je imel line, ki so bile narejene tako, da je bila na notranji strani široka, na zunanji pa ozka. V njem je bila nastanjena vojaška italijanska posadka. Tu so imeli tudi kuhinjo, kjer so kuhali makarone in k jedi včasih vabili vaške otroke. Nekaj metrov stran od tega velikega bunkerja je bil sezidan še en bunker. Ta je bil manjši v primerjavi z omenjenim velikim bunkerjem.¹⁸⁸ Po koncu 2. svetovne vojne je bil predelan v zidanico, ki stoji še danes.¹⁸⁹ Naslednji zidan betonski bunker je bil na njivi pod Dolenjim Suhadolom.¹⁹⁰ Grajen je bil od sredine julija 1943 do sredine avgusta 1943, ko se je v njem namestila italijanska vojaška posadka.¹⁹¹ Naprej so bili na severovzhodnem pobočju Jurjevca (v smeri proti Dolenjemu Suhadolu, ledinski imeni: Draganec, Bezgovnica) še trije s kamnom in betonom zidani bunkerji.¹⁹² Te tri bunkerje in večji bunker v gmajni pri Dolenjem Suhadolu so začeli graditi v začetku julija 1943.¹⁹³ Konec julija so bili v zaključni faze gradnje. Dograjeno so bili v prvi polovici avgusta 1943, (verjetno 4. avgusta 1943), ko jih je zasedla italijanska vojaška posadka.¹⁹⁴

Jurjevec je bil s svojo nadmorsko višino 430 metrov strateška točka ob pasu utrjene italijanske meje. Na njegovem vrhu so v prvi polovici julija 1943 začeli graditi večjo utrjeno točko (označeno z XI), ki bi služila za obrambo utrjene meje,¹⁹⁵ ki je potekala po pobočju Jurjevca in je bila od njegovega vrha oddaljena 300 metrov.¹⁹⁶ Predvideno je bilo, da bodo na tem vrhu zgradili utrdbo (utrjeno barako oziroma večji bunker) in tri bunkerje.¹⁹⁷

188 Ustni vir: Terezija Paderšič. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 1. 7. 1943, 30. 7. 1943.

189 Ustni vir: Terezija Paderšič. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 2. del, 17.

190 SI AS 1773, t. e. 773. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Ustni vir: Terezija Paderšič.

191 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 30. 7. 1943, 14. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

192 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Ustni vir: Terezija Paderšič in Albina Volčjak.

193 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 29. 6. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 1. 7. 1943

194 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 30. 7. 1943, 14. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

195 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru pri GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

196 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

197 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo Pelissierja, 30. 7. 1943. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17.

Slika 30 a in b: Albina Volčjak ob kupu bodeče žice v gozdu pri Dolenjem Suhadolu.

Slika 31: Ostanki bunkerja, zidanega iz kamna in opeke na pobočju Jurjevca.

Slika 32: Blaž Štangelj na ostankih bunkerja na pobočju Jurjevca.
Vidno je, da je bil bunker postavljen na vzpetini zemljine.

V noči med 13. in 14. julijem 1943 je četrti bataljon Šerčerjeve brigade napadel Jurjevec, kjer je italijanska vojska gradila večji bunker. Za varovanje gradnje je bilo postavljenih 9 zasilnih bunkerjev. Partizanski bombaši so se uspeli približati bunkerjem na razdalji med okoli 20 do 40 metrov. Italijanski branilci so jih opazili in začeli streljati po bombaših z mitraljezi in minometi. Petnajstletni bombaš prve čete četrtega bataljona Šerčerjeve brigade Polde Kastelic se je kljub temu splazil v bližino bunkerja, od katerega je bil oddajen tri metre, in vanj vrgel dve nemški bombi. Nato se je umaknil, ker so ga opazili in nanj streljali iz sosednjega bunkerja.¹⁹⁸ Vrnil se je k soborcem, kar je avtor monografije o Šerčerjevi brigadi tako zapisal:

198 Guček, *Šerčerjeva brigada*, 267–268.

»Ko se je Polde Kastelic vrnil ves zadihan in žarečih oči k svoji 1. četi IV. bataljona, ki je strme gledala, kaj počenja njen najmlajši borec, je pokazal svojo bluzo, ki je imela desno stran prsi in rokav ves preluknjan od rafalov, pa ga ni nobena krogla niti oprasnila, ko se je po trebuhu plazil k bunkerjem. [...] Ko so se zbrali vsi bataljoni 15. julija dopoldne na oporiščnem položaju v gozdu nad Gabrjem je prejel bombaš in junak Polde Kastelic od brigadnega štaba ročno uro v priznanje za junaško dejanje, [...].«¹⁹⁹

Polde Kastelic je nato 23. julija 1943 za to svoje bojno delovanje prejel pohvalo od slovenskega partizanskega glavnega štaba. Partizanski napad na Jurjevec ni imel večjega uspeha, saj je bila italijanska vojska na boljšem strateškem položaju, ki jim je omogočil obrambo. Partizanom je uspelo za tem uničiti še okoli 40 metrov pasu bodeče žice. V napadu so bili ranjeni trije partizani. Ponovni napada na Jurjevec je v noči s 14. na 15. julij 1943 izvedel drugi bataljon Šerčerjeve brigade. Prehod prek pasu bodeče žice, ki je bil narejen dan prej, je varovala ena četa četrtega bataljona. Tudi ta napad na Jurjevec ni bil uspešen. V isti noči je preostal četrti bataljon Šerčerjeve brigade podrl 320 metrov bodeče žice med Šmarjem in Vrhpoljem pri Šentjerneju.²⁰⁰

Zadnji ohranjen italijanski zemljevid gradnje utrjene mejne črte pod Gorjanci prikazuje fazo gradnje na dan 30. julija 1943. Za faze gradnje bunkerjev med Dolenjim Suhadolom in vrhom Jurjevca so na tem zemljevidu dopisane še opombe, datirane s 4. avgustom 1943. Utrjeni objekti (bunkerji in večje utrdbe) na trasi zapore meje med njenim začetkom pri reki Krki pri zaselku Slinovce pri Kostanjevici in Dolenjim Suhadolom oziroma vzhodnim vznožjem Jurjevca (kota 430) so bili do 30. julija 1943 v večini končani. Na določenih odsekih utrjene meje je še potekalo sekanje gozda ob njej. Pas bodeče žice je bil do 23. julija 1943 postavljen do južnega pobočja Jurjevca (kota 430), in sicer do 300 metrov južno od tega vrha, kar bi pomenilo do območja griča Rutovca. Skupna dolžina tega pasu je tedaj bila okoli 19 kilometrov in 500 metrov.²⁰¹ Od 29. junija 1943, ko je bil pas bodeče žice postavljen do vzhodnega pobočja Tolstega vrha, so pas bodeče žice tako povečali za dolžino štirih kilometrov.²⁰² Gradnja utrjene meje iz bodeče žice in bunkerjev se je nadaljevala še naprej v avgustu 1943 in do kapitulacije italijanske vojske, 8. septembra 1943. To nam prikazujejo poročila italijanske in partizanske vojske ter spomini domačinov.²⁰³

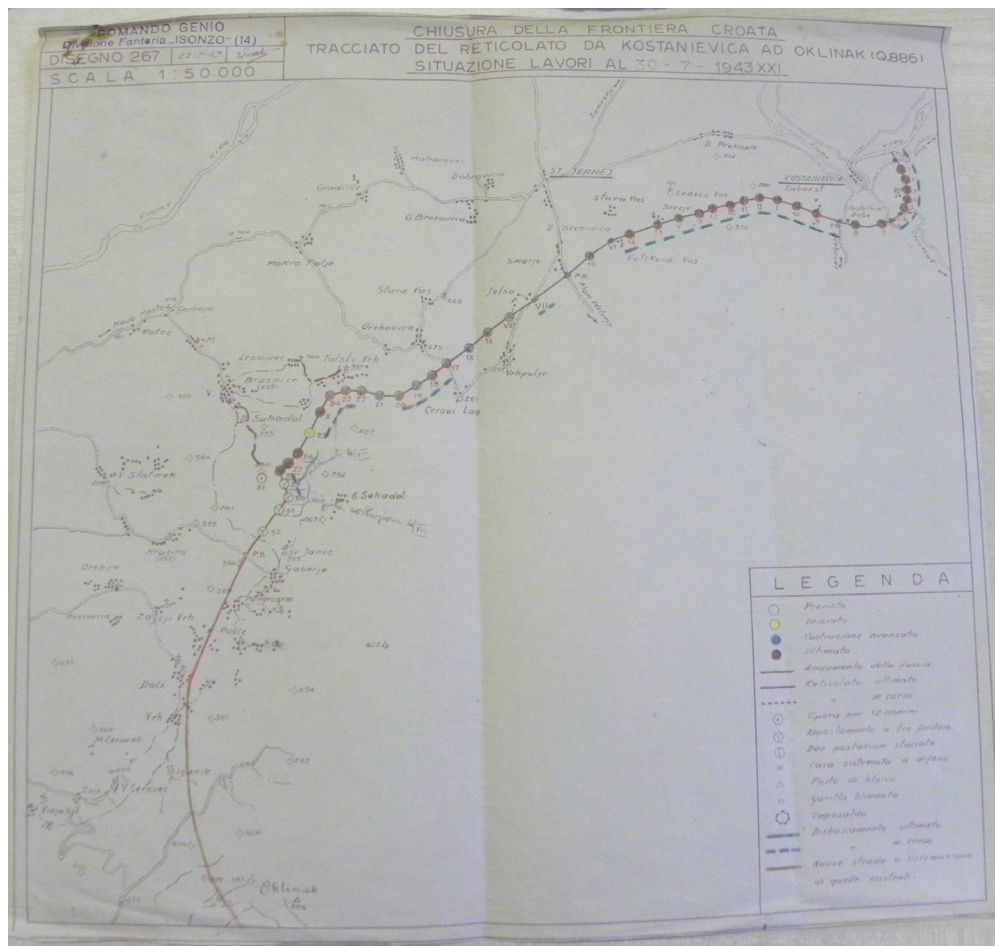
199 Guček, *Šerčerjeva brigada*, 268.

200 Prav tam, 267–268.

201 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

202 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 29. 6. 1943, 30. 7. 1943.

203 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu XI. armadnega zbora 28. 8. 1943. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943. *Dokumenti organov in organizacij NOG*. Knjiga 9., dok. št. 146. Poročilo podokrožnega odbora OF Gorjanci za IO OF, 8. 9. 1943, 494. Ustni viri: Terezija Ovniček, Ana Rukše in Mihael Rukše.

Slika 33: Zemljevid zapore meje z NDH pod Gorjanci, ki ga je pripravila inženirija divizije Isonzo. Prikazuje stanje dela postavitve bodeče žice in bunkerjev do 30. julija 1943. Bunkerji so označeni s krogi in povezuje jih bodeča žica. Rdeči krogi so dokončani bunkerji, rumeni so bunkerji v gradnji, krogi brez barve pa so predvideni bunkerji. Zelene črtice predstavljajo sekanje gozda.

Postavljanje bodeče žice se je v avgustu 1943 nadaljevalo po predvideni trasi meje po pobočju pod vrhom Jurjevca, skozi Rutovco, Kavce proti griču Gomila zahodno od vasi Gabrje. Bodeča žica je bila do 14. avgusta 1943 postavljena do bližine poti med Gabrjem in Hrušico, koli in količki za žico pa so bili postavljeni do vrha griča Gomile (kota 394), kjer je bil predviden večji bunker.²⁰⁴ Pas bodeče žice je presekala pot, ki je vodila iz Brusnic v Gabrje in iz Gabrja v Hrušico. Na dveh mestih, kjer je pas bodeče žice sekla

²⁰⁴ SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja Poveljstvu divizije Isonzo, Poveljstvu inženirije XI. armadnega zbora in Poveljstvu 57. pehotne divizije, 14. 8. 1943.

ti dve poti, sta bila postavljena mejna prehoda z vrati iz bodeče žice. Ob njih je bila italijanska straža.²⁰⁵

V bližini Gabrja so naredili novo pot na grič Gomile in pot, ki je povezovala Brusnice in Hrušico ter se izognila Gabrju, ki je bilo izven pasu bodeče žice. Poti sta bili dobro narejeni in utrjeni, široki med 2 in 2,5 metra, tako da sta bili prevozni motoriziranimi vozili.²⁰⁶

Slika 34: Mihael Rukše na lokaciji nekdanjega mejnega prehoda čez pas bodeče žice na cesti med Gabrjem in Velikimi Brusnicami.

Nadaljevali so tudi s postavljanjem bunkerjev ob trasi pasu bodeče žice. Tri bunkerje, zidane iz opeke, kamena in betona na območju griča Rutovce, južno od Jurjevca,²⁰⁷ so začeli graditi 4. avgusta 1943²⁰⁸ in jih skoraj dogradili do 14. avgusta 1943. Poveljnik inženirije divizije Isonzo je ta dan poročal, da bodo ti trije bunkerji dograjeni in izročeni vojski v dveh do treh dneh. V prvi polovici avgusta 1943 se je začela gradnja naslednjega bunkerja, ki se je nahajal na Kavcah, južno od Rutovce.²⁰⁹ Vsi štirje omenjeni bunkerji so bili 24. avgusta 1943 v zaključni fazi gradnje.²¹⁰

205 Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17.

206 Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše, Gabrje.

207 Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše, Gabrje.

208 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 30. 7. 1943.

209 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943.

210 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 25. 8. 1943.

Slika 35: Ostanke bunkerja na griču Rutovca pri vasi Gabrje.

Slika 36: Ostanke bunkerja na griču Rutovca pri vasi Gabrje.

V času med 30. julijem 1943 in 14. avgustom 1943 so dela potekala tudi na voznih poteh. Uredili, izboljšali in poravnali so pot med Velikimi Brusnicami, Leskovcem in Dolenjim Suhadolom, tako da je bila s konjem dostopna do Leskovca. Gradili so tudi novo pot iz Velikih Brusnic na Jurjevec. Do 14. avgusta 1943 je bil opravljen izkop poti, po tem dnevu pa so potekala še izravnave poti, posutje z gramozom in dela za odvodnjavanje. V omenjenih dneh v prvi polovici avgusta je dela na zapori meje z NDH pod

Gorjanci izvajalo skupno 436 vojakov italijanske inženirije (40. četa in 7. četa 3. bataljona inženirije divizije Isonzo), od teh je bilo 9 oficirjev, 11 podoficirjev in 416 navadnih vojakov. Prisotno pri delu pa je bilo še skupno 302 vojakov inženirije, od teh 7 oficirjev, 8 podoficirjev in 287 navadnih vojakov (40. četa in 7. četa 3. bataljona inženirije divizije Isonzo). Pri delu so sodelovali tudi civilni delavci.²¹¹

Slika 37: Pot široka 2,5 metra na vrh Jurjevca, ki je bila zgrajena v času gradnje bunkerja.

Obveščevalni center XV. divizije je 9. avgusta 1943 tako poročal o nadaljevanju gradnje zapore meje proti NDH:

»Italijani nadaljujejo z gradnjo žice v Št. Jernejski dolini. Vasi Brusnice, Dolž, Cerovec bodo v ograjenem pasu. Gabrje in Igljenik ostaneta izven žice poročatov. Breda.«²¹²

Utrjeno točko na Jurjevcu, ki so jo začeli graditi v prvi polovici julija 1943 so gradili tudi še v avgustu 1943. V prvi polovici avgusta 1943 so začeli z gradnjo utrdbe oziroma večjega bunkerja.²¹³ Ta je bil zidan s kamenjem, opeko in betonom.²¹⁴ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 18. avgusta 1943 poročal, da postojanko na Jurjevcu sestavljajo sami

211 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943.

212 SI AS 1851, t. e. 9, p. e. 261, Dopis Obveščevalnega centra XV. divizije NOV in POS Glavnemu obveščevalnemu centru NOV in POS, 9. 8. 1943.

213 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943.

214 Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše. *Blaž Štangelj, Italijanska ograja proti partizanom pod Gorjanci*, 3:03–6:18.

bunkerji in da je tam 250 italijanskih vojakov,²¹⁵ 23. avgusta 1943 pa je poročal, da je na Jurjevcu okoli 150 italijanskih vojakov, ki imajo od težkega orožja 2 težka minometa, 5 težkih mitraljezov in neznano število lahkih mitraljezov. Obveščevalec je predvideval, da so ob bodeči žici na Jurjevcu postavljene tudi mine.²¹⁶ Vojaška posadka na Jurjevcu je bila nameščena v bunkerjih ob meji iz bodeče žice.²¹⁷ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 18. avgusta 1943 tudi zapisal, da je v Dolenjem Suhadolu 150 italijanskih vojakov in da so večinoma v bunkerjih,²¹⁸ kar je torej v bunkerjih ob utrjeni meji, ki je iz Dolenjega Suhadola potekala po pobočju pod vrhom Jurjevca, skozi Rutovco, Kavce proti griču Gomila zahodno od Gabrja.²¹⁹

Slika 38: Vrh Jurjevec, v ozadju so Gorjanci, v grmovju so vidni ostanki bunkerja, 25. 3. 2018.

215 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943.

216 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis štaba Gorjanskega bataljona Obveščevalni službi, 23. 8. 1943.

217 SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Dopis VDO za GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943.

218 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943.

219 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije d. Isonzo, 30. 7. 1943.

Slika 39: Betonski blok, zidan iz kamna in opeke, ki je ostanek bunkerja na vrhu Jurjevca, 28. 3. 2018

Postavljanje pasu bodeče žice in gradnja bunkerjev se je sredi avgusta 1943 nadaljevala na območju griča Gomile (kota 394), zahodno od vasi Gabrje. Predvideno tovrstno gradnjo lahko razberemo v poročilu poveljnika inženirije divizije Isonzo iz 14. avgusta 1943.²²⁰ Obveščevalec Gorjanskega bataljona je 18. avgusta 1943 poročal, da je na Gomilah nova italijanska postojanka z 200 italijanskimi vojaki, ki gradijo bunkerje in postavljajo bodečo žico,²²¹ ki so jo okoli 20. avgusta 1943 in po tem datumu postavljali v smeri vasi Dolž.²²²

Za območje Gomil je med partizanskimi skicami ohranjena skica, ki prikazuje potek zapore meje iz pasu bodeče žice in šestih bunkerjev od ceste med Gabrjem in Brusnicami, skozi cesto med Gabrjem in Hrušico, čez vrh griča Gomile z 394 metri nadmorske višine in naprej v smeri potoka Klamfer, ki na skici ni več označen. Skica je brez merila, datacije, žiga in podpisa avtorja. Prvi bunker je na skici vrisan na njivi ob cesti med Gabrjem in Brusnicami, naslednja dva bunkerja sta vrisana na njivi nad cesto med Gabrjem in Hrušico v smeri vrha griča Gomile. Največji bunker je vrisan na njivi

220 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

221 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona Obveščevalcu odreda, 18. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684, Dopis VDO Glavnemu obveščevalnemu centru pri GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

222 SI AS 1851, t. e. 59, p. e. 1684, Dopis VDO Glav. obveščevalnemu centru pri GŠ NOV in POS, 20. 8. 1943.

na vrhu griča Gomila in nato od njega v smeri potoka Klamfer sta vrisana še dva bunkerja.²²³ Omenjene bunkerje na območju Gomil so gradili po 14. avgustu 1943, saj jih italijansko poročilo iz tega dneva ne omenja. Iz njega pa se razbere, da je na vrhu griča Gomile (kota 394) predvidena utrdba oziroma večji bunker (označen z XII).²²⁴ Bunker (št. 33) na njivi ob cesti med Gabrjem in Brusnicam je bil 24. avgusta 1943 v zaključni fazi gradnje.²²⁵ Dela na območju južno od poti med Gabrjem in Hrušico (to je območje griča Gomile) 23. avgusta 1943 omenja dopis poveljstva divizije Isonzo, ki določa enote za varovanje gradnje zapore meje.²²⁶ Partizanska skica bunkerjev na griču Gomile se sklada s pričevanjem domačinov, z izjemo drugega bunkerja od ceste med Gabrjem in Hrušica, ki ga ne omenjajo.²²⁷ Na lokaciji bunkerja nad cesto med Gabrjem in Hrušica je bila po vojni postavljena zidanica.²²⁸ Starejša domačina Gabrja Ana in Mihael Rukše sta povedala, da je bil na vrhu Gomil večji zidan betonski bunker. Ta je bil dokončan, medtem ko naslednja dva zidana betonska bunkerja v smeri potoka Klamfer (ledinsko ime Grmovske gomile) nista bila dograjena. Njuni zidovi so bili narejeni do višine okoli enega metra.²²⁹ Na vrhu Gomil so še danes, približno v dolžino 15 metrov in širino 10 metrov, vidni manjši ostanki zidanega bunkerja, in sicer ostanki kamenja in opeke.²³⁰

Od vrha griča Gomile (zahodno od vasi Gabrje) je italijanska vojska postavljala pas bodeče žice, ki se je po predvideni trasi spustila v dolina potoka Klamfer, ga prečila in se po vzhodnem robu griča Breznik vzpela do zaselka Pušče pri Dolžu.²³¹ Poveljstvo divizije Isonzo je 28. avgusta 1943 poročalo, da bo bodeča žica s koncem avgusta dosegla cono Dolž in da bo njena skupna dolžina znašala 27 kilometrov.²³² Do 8. septembra 1943, ko je italijanska vojska kapitulirala, je bil pas bodeče žice postavljen do zaselka Pušče, ki se je nahajal približno na polovici trase zapore meje med gričem Gomile in Dolžem. Jože Penca je leta 1992 kraj končanje postavljanja bodeče žice lociral s pomočjo ustnih pričevanj tedanjih domačinov.²³³ Enako se spominjajo današnji starejši prebivalci iz Dolža in Gabrja. Pas bodeče žice je bil postavljen do Kranjčeve kmetije v Puščah²³⁴ ali okoli

223 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, skica žice in bunkerjev skozi Gomile pri vasi Gabrje.

224 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943.

225 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 25. 8. 1943.

226 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu 24. pehotnega polka, 23. 8. 1943.

227 Ustni viri: Ana Rukše in Mihael Rukše, Jože Ivanež.

228 Ustni vir: Jože Ivanež.

229 Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše.

230 Blaž Štangelj, *Italijanska ograja proti partizanom pod Gorjanci* 8:10-8:49, 9:07-10:11

231 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije d. Isonzo, 30. 7. 1943.

232 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu XI. armadnega zbora 28. 8. 1943.

233 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, s.v. »Pušče«, 487.

234 Ustni vir: Ana Rukše in Mihael Rukše.

Slika 41: Ostanki bunkerja med njivami na vrhu griču Gomile.
V ozadju je vas Gabrje in nad njo Gorjanci s Trdinovim vrhom.

Slika 42: Ostanki bunkerja na pobočju griču Gomile v smeri potoka Klamfer.

Poveljnik inženirije divizije Isonzo je 23. in 24. avgusta 1943 opravil pregled dela na zapori meje. V poročilu je zapisal, da bo bodeča žica konec meseca avgusta lahko zgrajena do Dolža in da bi bilo mogoče začeti z gradnjo dveh bunkerjev (št. 36 in 37) ter dveh utrdb oziroma večjih bunkerjev (št. XIII in XIV). Točna lokacija teh bunkerjev ni zabeležena. Prav tako pa se glede na datum poročila in datum italijanske kapitulacije postavlja vprašanje o dokončni dograditvi teh bunkerjev.²³⁹ Če sledimo partizanski skici, ki prikazuje potek pasu bodeče žice in bunkerjev na območju Gomile²⁴⁰ in upoštevamo italijansko številčenje,²⁴¹ bi bila bunkerja št. 36 in 37 narejena od vrha Gomil proti potoku Klamfer. Ta dva bunkerja po pričevanju domačina nista bila dograjena.²⁴² Zadnji večji bunker, ki ga lahko lociramo s pomočjo italijanskih dokumentov, je večji bunker na vrhu griča Gomile (kota 394), ki je bil označen z rimsko številko XII.²⁴³ Ob trasi pasu bodeče žice med gričem Gomile in Puščami je bil 400 metrov pod Kranjčev kmetijo na Puščah sezidan bunker. Manjši ostanki kamnitega zidu, debelega okoli 60 centimetrov, so vidni še danes. Ni natančno znano, ali je bil ta bunker v celoti dograjen. Lokacija je znana lastniku Kranjčeve kmetije, ki se spomni pripovedovanj staršev o tem ter da so se pred desetletji še bolj poznali ostanki zidu. V smeri trase bodeče žice je bil od bunkerja do ceste pod Kranjčevo kmetijo, skopan jarek, kateremu poteku lahko še sledimo. Prav tako se po pripovedovanju staršev spominja, da je italijanska vojska podrta ostrežje s slamnato streho na njihovem hlevu, ki je zidan s kamnom in se nahaja ob cesti proti Pangrč Grmom. V hlev in zraven njega so napeljali kup peska in imeli tam stražo z mitraljezi. Hlev je tako postal nekakšen bunker. Poleg omenjene uničene strehe pa italijanska vojska družini ni povzročala težav. Kuhali so tudi makarone in jih delili z družino ali pa so jih zamenjali za drugo hrano ali živali (kokoši).²⁴⁴ Poškodba hleva in njegove strehe se sklada tudi z arhivskim dokumentom septembra 1945 prijavljene vojne škode, povzročene po italijanski vojski.²⁴⁵ Kot piše šolska kronika šole na Dolžu, je italijanska vojska v letu 1943 naredila bunker tudi v kleti leta

239 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 25. 8. 1943.

240 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, skica žice in bunkerjev skozi Gomile pri vasi Gabrje.

241 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 30. 7. 1943, 14. 8. 1943, 25. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

242 Ustni vir: Mihael Rukše.

243 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943.

244 Ustni vir: Martin Klemenčič. SI ZAL, NME 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto - Okrajna komisija za vojno škodo Novo mesto, t. e. 10, Klemenčič Neža, Pušče 1, 6. 9. 1945.

245 SI ZAL, NME 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto - Okrajna komisija za vojno škodo Novo mesto, t. e. 10, Klemenčič Neža, Pušče 1, 6. 9. 1945.

1942 požgane²⁴⁶ šolske stavbe.²⁴⁷ Dva od omenjenih bunkerjev bi lahko bila tista dva večja bunkerji, ki jih omenja poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo iz 25. avgusta 1943.²⁴⁸ Tega pa zaenkrat še ne moremo zagotovo potrditi.

Slika 43: 65 centimetrov debeli ostanki zidu bunkerja na griču Breznik pri vasi Dolž.

²⁴⁶ V letu 1941 so se v šolo na Dolžu za nekaj časa naselili italijanski vojaki. Enako tudi v letu 1942. Šolo so italijanski vojaki zasedli tudi med 17. 1. 1942 in 7. 2. 1942. Takrat so napravili tudi škodo na šolskem inventarju, ko so vdrl v zaklenjene omarice in jih izpraznili, uničili slike in učila. Prav tako so pokurili skoraj vsa drva in porabili vso vodo iz vodnjaka. (Sluga Kobe, *Gorjansko srce*, 75.) V septembru 1942 se je v šolo in cerkev na Dolžu naselila enota Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC), ki so jih partizani poimenovali belogardisti. Nekajkrat so jih napadli partizani, vendar postojanke niso mogli zavzeti. Enota MVAC je 1. 12. 1942 zapustila Dolž in odšla v Novo mesto. Partizani so nato 3. 12. 1942 požgali šolo in cerkev na Dolžu, da se vanju ne bi vrnile njim sovražne vojaške enote. (SI ZAL, NME 301 Osnovna šola Dolž, Zgodovinska kronika šole Dolž, 1941–1944.) Obveščevalec Vzhodnodolenjskega odreda je 10. 10. 1942 tako poročal o MVAC posadki na Dolžu: »*nabajajo se v šoli in cerkvi in še v neki trgovini. Število okrog 200. Imajo 2 težka mitraljeza in 2 puško mitraljeza.*« (SI AS 1482, t. e. 5.) Stopiški župnik Jožef Kvas je leta 1954 zapisal, da so cerkev na Dolžu partizani požgali 5. 12. 1943. Isti dan je bila požgana tudi šola. (Sluga Kobe, *Gorjansko srce*, 75–76, 156–157.) Požar je bil ponoči in pred njim so partizani k cerkvi in šoli nanosili slamo, ki je služila za netivo in so jo zbrali po domačijah v vasi. Stavba šole je bila v požaru uničena. Prav tako je zgorel šolski inventar. V cerkvi je zgorela streha, stranska oltarja, zvonik, kjer se je stopil mali bronasti zvon. Glavni oltar ni zgorel, bi pa je črn od požara. (Sluga Kobe, *Gorjansko srce*, 75–77, 121–122, 156–159.) Domačini so potem govorili, da je glavni oltar pred požarom obranil sv. Florjan, saj je na glavnem oltarju tudi njegov kip (Ustni vir: Jožefa Šaponja).

²⁴⁷ SI ZAL, NME 301 Osnovna šola Dolž, Zgodovinska kronika šole Dolž, 1941–1944.

²⁴⁸ SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 25. 8. 1943.

Šolska kronika šole Dolž, ki je za čas med marcem 1941 in decembrom 1944, bila zapisana za nazaj, in sicer v 50. letih 20. stoletja, najverjetneje v letu 1955, za leto 1943 tako omenja postavljanje bodeče žice in sodelovanje italijanske vojske in enot MVAC:

»Spomladi 1943 so prišli na Dolž Italijani in belogardisti. Naselili so se v požgani šoli. Šolsko klet, ki je bila cela, so spremenili v bunker. Italijani in belogardisti delajo skupaj. Vendar pomembnih bitk v tem času ni bilo. Pletli so le mrežo iz bodeče žice iz Sel preko Zajčjega Vrha in Dolža. Mreža se je vlekla iz Kostanjevice, ustavila pa se je na Dolžu.«²⁴⁹

Slika 44: Pogled z vrha griča Gomile pri Gabrju v smeri nekdanjega pasu bodeče žice proti Puščam in Dolžu (cerkev). Najvišji vrh (levo) je Lipovec na Gorjancih.

Zapis iz šolske kronike preseneča v delu, ko omenja, da se je bodeča žica pletla tudi prek vasi Sela in Zajčji Vrh. Ohranjeni italijanski in partizanski dokumenti iz leta 1943 o zapori meje z NDH tega ne omenjajo. Ker je bila kronika pisana za nazaj, jo lahko razumevamo z zadržkom. Arhivski dokumenti pa omenjajo, da so se v vasi Zajčji Vrh v drugi polovici avgusta 1943 naselili italijanski vojaki. Poveljnik inženirije divizije Is-onzo je 22. avgusta 1943 poročal, da je odredil predstavitev 7. čete 3. bataljona inženirije na Zajčji Vrh. Ta enota je bila udeležena pri delu zapore meje pod Gorjanci in jo je 14.

249 SI ZAL, NME 301 Osnovna šola Dolž, Zgodovinska kronika šole Dolž, 1941–1944.

avgusta 1943 sestavljalo skupno 338 mož, od teh je bilo 7 oficirjev, 5 podoficirjev in 326 navadnih vojakov. Za varovanje gradnje zapore meje z NDH na območju Dolža, Zajčjega Vrha in griča Gomile ter za varovanje ceste iz Novega mesta prek Stopič, Orehka do Dolža je bil določen 3. bataljon 24. pehotnega polka italijanske divizije Isonzo. Po omenjeni cesti je potekal transport gradbenega materiala in hrane.²⁵⁰ Omenjen enote so med 23. in 24. avgusta 1943 še izvajale premik k vasi Zajčji Vrh.²⁵¹ Pri varovanju omenjene ceste, po kateri so oskrbovali inženirske enote pri Zajčjem Vrh in Dolžu, je konec avgusta 1943 pomagala tudi italijanska posadka v Stopičah.²⁵² V tej postojanki je bilo 18. avgusta 1943 po oceni obveščevalca Gorjanskega bataljona, 50 italijanskih vojakov in 130 vojakov MVAC. Prav tako je ta partizanski obveščevalec zaznal italijansko vojsko na Zajčjem Vrh, saj je 27. avgusta 1943 poročal, da je v tej vasi 300 vojakov številčna nova italijanska posadka s štabom.²⁵³

Gradnja pasu bodeče žice na območju med Gabrjem in Dolžem se je nadaljevala do 8. septembra 1943. Še ta dan je aktivist Gorjanskega podokrožnega odbora OF poročal o položaju na tem območju med 22. avgustom 1943 in 8. septembrom 1943. Zapisal je, da italijanska vojska naprej plete pas bodeče žice in da so prvotno smer pletenja od Gabrja proti Dolžu, zaradi partizanskih napadov spremenili in da sedaj pletejo od Gabrja v smeri Novega mesta.²⁵⁴ Ostali zgoraj omenjeni dokumenti ne omenjajo spremembe trase pletenja bodeče žice konec avgusta 1943. Prav tako pa je omemba v smeri Novega mesta zelo široka in nedefinirana. Morda si lahko to razlagamo tako, da je poročevalec zaznal italijansko inženirijo na Zajčjem Vrh in je zato zapisal, da se plete žica po drugi trasi v smeri Novega mesta, ker je Zajčji Vrh bližje Novemu mestu kot pa Dolž.

Italijanska vojska je 8. septembra 1943 kapitulirala pred angloameriški zavezniki. Slovenski partizanski Glavni štab je za to vdajo izvedel iz radijskih poročil zvečer ta dan. Pripravili so poziv za vdajo italijanskih vojaških enot na Slovenskem.²⁵⁵

Starejša domačinka Dolža se spominja, da je italijanska vojska hitro, tako rekoč iz danes na jutri, odšla iz svojega gradbišča zapore meje z NDH pri Dolžu. Na svojem gradbišču so pustili veliko kolotov bodeče žice in količke.²⁵⁶ Tudi pri Kranjčevi kmetiji na Puščah so pustili veliko orodja, kot na primer krampe in lopate.²⁵⁷

250 SI AS 1773, t. e. 773, Poročili poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943, 22. 8. 1943. Dopis poveljnika divizije Isonzo gen. Maccaria Poveljstvu 24. pehotnega polka, 23. 8. 1943.

251 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 25. 8. 1943.

252 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis pov. 24. pehotnega polka, 28. 8. 1943. Dopis pov. divizije Isonzo, 30. 8. 1943.

253 SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Dopis Gorjanskega bataljona, 27. 8. 1943. SI AS 1851, t. e. 11, p. e. 321, Poročilo VDO za GŠ NOV in POS, 30. 8. 1943.

254 *Dokumenti organov in organizacij NOG*. Knjiga 9, dok. št. 146. Poročilo podokrožnega odbora OF Gorjanci za IO OF, 8. 9. 1943, 494.

255 Čepič, Guštin in Troha, *Slovenija v vojni, 1941–1945*, 246.

256 Ustni vir: Terezija Ovniček.

257 Ustni vir: Martin Klemenčič.

Slika 45: Pogled z vrha griča Gomile pri Gabrju na Sela in Zajčji Vrh.
V ozadju v daljavi je Kočevski rog.

Šolska kronika šole na Dolžu tako opiše odhod italijanskih vojakov iz te vasi:

»Končno pa je tudi „kokošarjem“ sreča pokazala hrbet. Osmega septembra 1943 je Italija kapitulirala. Toda Italijani so hoteli svoj odhod poudariti. Mobilizirali so kmete z vozovi in živino, da so jim vozili orožje v Stopiče in še dalj. Mnogi seveda niso nikoli več videli voza in vprege.«²⁵⁸

Odhoda italijanske vojske iz Dolža ob njeni kapitulaciji se spominja tudi Jožefa Šaponja. Italijanski vojak je prišel do njihove hiše, potrkal na okno in rekel njenemu očetu Martinu Kobetu: »*Kareto, kavalj, gore k cerkvi!*«²⁵⁹ Martin Kobe je tako moral vzeti voz in vola ter je peljal italijanske vojake do vasi Orehek. Tam so italijanski vojaki dobili neko navodilo oziroma povelje in se razbežali. Martin pa se je vrnil domov. Od italijanskih vojakov so v Dolžu ostala šotorska krila. Iz njih so si vaše gospodinje sešile predpasnike.²⁶⁰

Tudi na območju Gabrja je italijanska vojska ob njeni kapitulaciji zapustila gradbišče zapore meje z NDH. Domačini so pregledali bunkerje in v njih iskali morebitno

258 ZAL, NME 301 Osnovna šola Dolž, Zgodovinska kronika šole Dolž, 1941–1944.

259 Ustni vir: Jožefa Šaponja. Carretto v italijanščini pomeni voziček, carro pomeni voz, cavallo pa konj.

260 Ustni vir: Jožefa Šaponja.

orožje. Niso ga našli, saj je italijanska vojska orožje in vojaški opremo vzela seboj. V bunkerjih pa je ostalo veliko orodja, kot na primer lopate, krampi, kladiva, macole, pa tudi deske in leseni pogradi in postelje, ki so ostali v bunkerjih. Te predmete so pobrali in nato uporabljali domačini.²⁶¹

Italijanska vojska je do 9. septembra 1943, po svoji uradni kapitulaciji dan prej, zapustila bunkerje ob utrjeni zavori meje z NDH.²⁶² Partizani Gorjanskega bataljona so tako nemoteno prešli skozi pas bodeče žice in bunkerjev in zasedli Šentjernej.²⁶³

Napadi partizanskih enot na zaporo meje z Neodvisno državo Hrvaško

Partizanske vojaške enote so večkrat napadle določene odseke zapore meje z NDH. Pri tem so uničile določeno dolžino pasu bodeče žice ter poškodovali ali podrli nekaj bunkerjev ob njej. Italijanska vojska je po napadih poškodbe sanirala. Zapora meje je tako ovirala delovanje aktivistov Osvobodilne fronte (OF) na tem območju in delovanje partizanskih enot. Ni pa dosegla svojega namena, da bi preprečila prehajanje partizanov v vasi pod Gorjanci in delovanje aktivistov OF.²⁶⁴

Aktivist Gorjanskega podokrožnega odbora OF je poročal, da so med 22. avgustom 1943 in 8. septembrom 1943 italijanski vojaki pri prehajanju bloka čez žico pri Šentjerneju, aretirali tri zaupnice OF, ki so prenašale literaturo čez žico in jih izročili enoti Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC) v Brezovici.²⁶⁵

V prvih dneh juliju 1943 sta Šercerjeva in Cankarjeva brigada izvedli napada na italijansko zaporo meje z NDH na območju med Volčkovu vasjo in vasio Dobe, južno od vasi Prekopa, kar je med Šentjernejem in Kostanjevico. Deli omenjenih vojaških enot so tedaj uničile del pasu bodeče žice in preko njega prešle v vasi, kjer so opravili rekvizicijo živil in živine za prehranjevanje.²⁶⁶ Napad Šercerjeve brigade je tako opisal Hinko Bratož – Oki:

»Naloga, ki smo jo dobili, je bila vsakemu jasna. Prodreti smo morali v dolino Krke. Morali smo dokazati, da za nas ni meja, ne zaprek, in da se ne bojimo

261 Ustni vir: Ana in Mihael Rukš.

262 Dolenjski muzej Novo mesto, Vojni dnevnik Svetokriškega župnika Zupanca, 9. 9. 1943, 401.

263 Stanko Kušljan, *Šentjernej je bil trikrat ograjen*, 0:04–1:50. Pirkovič, *Bojna pot Gorjanskega bataljona*, 31.

264 Guček, *Šercerjeva brigada*, 256, 258–260, 267–268. Bratož, *Dnevnik partizana*, 186–188, 198–199. Ambrožič – Novljan, *Cankarjeva brigada*, 206–210. Penca, Jože. »Nesojena meja pod Gorjanci, 2. in 3. del«, 17. Lavov, Edgar, Leopold. *Kartuzija Pleterje in partizani 1941–1945*, 82. *Dokumenti organov in organizacij NOG*. Knjiga 8., dok. št. 81. Poročilo inštruktorja IO OF Bogdana Osolnika o položaju v novomeškem okrožju, 17. 7. 1943, 278. SI AS 1773, t. e. 773, Telegram 24. pehotnega polka za poveljstvo divizije Isonzo, 21. 4. 1943. Trgo, *Zbornik dokumenata i podataka ...*, VI. del. Knjiga 6. Dnevnik Toneta Vidmarja, julij 1943, 199, 208.

265 *Dokumenti organov in organizacij NOG*. Knjiga 9., dok. št. 146. Poročilo podokrožnega odbora OF Gorjanci za IO OF, 8. 9. 1943, 494.

266 Guček, *Šercerjeva brigada*, 258–260. Bratož, *Dnevnik partizana*, 186–188. Ambrožič – Novljan, *Cankarjeva brigada*, 207. Lavov, Edgar, Leopold. *Kartuzija Pleterje in partizani 1941–1945*, 82.

žičnih ovir, niti bunkerjev. Istočasno pa smo morali tudi z dejanji dokazati, da je italijanska propaganda lažna. Italijani so namreč pisali, da umiramo po Dolenski od lakote in da ni več daleč dan, ko se jim bomo sami vdali. Govorili so tudi, da bodo naši borci sami obračunali s partizanskimi voditelji in komunisti, ker so krivi vsega zla, ki zdaj tare slovenskega človeka. Po vrnitvi v četo smo z nalogo seznanili slehernega borca. Po sestanku so se kot prvi javili za proboj italijanskih žičnih ovir prostovoljci – bombaši. Iz naše čete so se javili Milče, Tomaž, Olga in jaz. Tovariši so nam oddali vse svoje bombe, med katerimi so bile stare jugoslovanske, nemške "sifonarice" in rdeče italijanske "paradajzerice." Okrog poldneva smo zapustili Gorjance in se spustili do Ban, kjer smo odložili opremo in počakali noči. Do prvih bunkerjev, ki so se belili pred nami v dolini, je bilo morda še kakih tisoč metrov. Previdno smo se jim bližali, da bi temeljito spoznali teren. Kmalu pa so postale štirioglate strelske line nejasne, kajti začelo se je mračiti. Ko pa se je popolnoma stemnilo, smo videli samo še obrise bunkerjev. Hodili smo počasi in skoraj neslišno, tako da nas Italijani niso opazili. Od ust do ust je prišlo povelje: "bombaši naprej!" Neslišno smo se odplazili v grmovje. Milče in Tomaž sta bila med prvimi. [...] razdelili smo se v tri skupine. Naša skupina si je izbrala srednji bunker, ki je stal kakih petdeset metrov pred nami. Desna skupina iz druge čete in leva iz tretje pa sta se odpravili proti stranskima bunkerjema. Noč je bila temna in kot nalašč za napad. Tiho smo tipali pred seboj in zadrževali dih. Daleč na desni strani je lajal mitraljez. Dolgi rafali so nam omogočili, da smo lahko hitreje hodili. Že smo se znašli pred bunkerji, iz katerih je bilo slišati italijansko govorico. Tedaj je umolknil mitraljez in morali smo se ustaviti. Z Milčetom sva se skušala skupaj splaziti po kolovozu proti bunkerju. Tomaža nisva več videla, zdelo pa se nama je, da je že pri bunkerju, do katerega sva imela midva le še nekaj korakov. Tedaj se je zadril eden od Italijanov: "Ferma!"²⁶⁷ Istočasno je zaregljala lahka breza. Ogenj orožja nam je pokazal, kje je bunker. Krogle so udarile v zemljo in klestile po grmovju. Ko je streljanje za trenutek ponehalo, se je ob bunkerju vzdignila temna senca. Bil je Tomaž, ki je skozi strelne line vrgel v bunker dve bombi. Naslednji trenutek je pretresla ozračje močna eksplozija, ki se ji je pridružilo divje rjojenja ranjenih Italijanov. Tomaž je vrgel še eno bombo in tedaj je šele bunker utihnil. Italijani v sosednji bunkerjih so začeli silovito streljati proti nam. Pridružile so se jim posadke vseh drugih bunkerjev in po vsej dolini je siloviti bobnelo. Fašisti so nato izstrelili nešteto beli raket, ki so osvetlile pokrajino. Tedaj pa je sredi najhujšega streljanja zagrmelo tudi v drugem bunkerju. Bunker je bil uničen. Tako je nato utihnil tudi levi bunker. Italijani, ki

267 Ferma po italijansko pomeni stoj.

so bili v njem, so zbežali in tako rešili glave. Pot je bila prosta! Ogenj iz drugih bolj oddaljenih bunkerjev nas ni motil. Udarili smo proti žičnim oviram. S puškinimi kopiti smo raztrgali bodečo žico in poruvali kole, na katerih je bila razpeta. Takrat so se nam pridružili še drugi borci. Ko smo odstranili ovire, smo se razvrstili v kolono in nadaljevali pot po široki, ravni cesti, mimo Šentjerneja in skozi Maharovec, Gradišče ter Mokro Polje. Obiskali smo belogardistične družine in pri njih opravili rekvizicijo. V pol ure smo to opravili. Nabrali smo mnogo moke, masti, fižola in odgnali sedemnajst glav goveje živine. Vračali smo se po isti poti, po kateri smo prišli. Italijani so nas sicer obstreljevali z minami, ki pa nam niso prizadejale škode, saj so vse eksplodirale daleč od naše kolone. Na povratku smo zažgali tudi uničene bunkerje. Zagoreli so kot ogromne bakle in nam osvetljevali pot. Regljanje strojnic nas ni več motilo. Tudi hiteli nismo več, saj smo bili že na varnem. Šele zvečer so nas začeli Italijani obstreljevati s topovi. Ko pa smo poslali v dolino našo patroljo, ki je napadla en bunker, je obstreljevanje takoj prenehalo. Italijani so začeli besno streljati iz vseh bunkerjev. Najbrž so mislili, da smo ponovili napad prejšnje noči. Bevskale so strojnice in pokale mine, vmes pa so švigale proti nebu rakete, ki so osvetljevale dolino. Spet smo dosegli svoj cilj. Italijani vso noč niso zatisnili očesa, mi pa smo se na mehki slami pošteno odpočili in si nabrali novih moči.«²⁶⁸

Po preboju pasu bodeč žice, kot ga je opisal Hinko Bratož – Oki, je naslednjo noč Šercerjeva brigada ponovno prešla ta pas. Uničili so okoli 70 metrov žične ovire in v vasi Staro Brezje nabrali še nekaj hrane. To so uporabili za brigado in za bolnico na območju Gorjancev.²⁶⁹

Napad partizanov na bodečo žico je 6. julija 1943 v svoj dnevnik tako zabeležil župnik v Svetem Križu Andrej Zupanc:

»Parti so bili drat pri Prekopi vzdignili. Iz bunkerja so Iti kar zbežali in pustili 2 mitraljeza. To noč je bilo hudo streljanje in grmenje. Ob 7/8 je prišlo 6 it. tankov v Sv. Križ. Parti so drat privzdignili in gnali živino spodaj čez. Na ono stran so bili Italijani, na drugi legisti.«²⁷⁰

Stanko Kušljan, ki je bil tedaj še v Gorjanskem bataljona, kasneje pa je bil v Cankarjevi brigadi, se po pripovedovanju tako spominja predora Cankarjeve brigade čez pas bodeče žice:

268 Bratož, *Dnevnik partizana*, 186–188. Guček, *Šercerjeva brigada*, 258–260.

269 Guček, *Šercerjeva brigada*, 260.

270 Dolenjski muzej Novo mesto, Vojni dnevnik Svetokriškega župnika Zupanca, 6. 7. 1943, 363.

»Žica je bila neprehodna. Edino enkrat je Cankarjeva brigada pri vasi Imenje prebila to žico in je šla podnevi čez cela brigada. Brigada je bila takrat na Javorovici. Podnevi so lepo maširali in z mitraljezom pometali pred seboj. Posadka v bunkerjih ob bodeči mreži je vsa ušla. Potem je šla brigada čez. Ljudje so kričali: "Iujte partizani!" Italijani so pa bežali. Niti en Italijan ni ustrelil. Bežali so v svoje postojanke in se zaprli noter. Cankarjeva brigada je nato v Grobljah pri belem dnevu naredila rekvizicijo. Pobrli so nekaj konjev in hrane in šli nazaj. Na Imenjih je bil en brežiček, kjer so bili bunkerji in strelski jarki. Se še danes pozna kje so bili. Belogardisti, ki so bili v bunkerjih so vsi ušli. Vsak je bežal pred kuglo.«²⁷¹

Epilog projekta zapore meje z Neodvisno državo Hrvaško

Projekt zapore meje z NDH je ostal nedokončan, ker je italijansko vojsko prehitela njena kapitulacija. Med Kostanjevico in zaselkom Pušče pri vasi Dolž so postavili okoli 27 km dolžine pasu bodeče žice.²⁷² Postavljanje pasu bodeče žice omenjene zapore meje razdelimo v štiri faze. Prva faza se je začela 13. januarja 1943 v vasi Šmarje (južno od Šentjerneja), ko so v smeri Kostanjevice začeli postavljati pas bodeče žice, širok 6 metrov in postavljen v obliki geometrijskega lika trapeza. Druga faza se je začela okoli 10. marca 1943, ko so pas bodeče žice začeli postavljati od reke Krke, pri naselju Slinovce, okoli 1 kilometer severovzhodno od Kostanjevice proti Šmarju. Ta dva kraka pasu bodeče žice sta se združila 12. aprila 1943 nekje v okolici vasi Zaboršt, zato ta datum označuje konec prve in druge faze. Tretja faza se je začela 13. aprila 1943, ko so bodečo žico začeli postavljati iz Šmarja po predvideni trasi v smeri Tolstega vrha in vasi Gaberje. Tretja faza se je zaključila v zaselku Pušče pri vasi Dolž, kjer se je 8. septembra 1943 ob kapitulaciji Italije končala gradnja utrjene meje pod Gorjanci. Ob pasu bodeče žice so v drugi polovici aprila ali v maju 1943 začeli ob cesti, ki je povezovala Kostanjevico in Sveti Križ (danes se ta kraj imenuje Podbočje), graditi bunkerje. Od tega dela pasu bodeče žice so jih postopoma gradili v smeri Šmarja in naprej ob omenjenem pasu.²⁷³ Četrta faza je bila gradnja zapore meje utrjene meje v Beli krajini.²⁷⁴ Pas bodeče žice in bunkerjev se je v drugi polovici julija 1943 začel graditi ob železniškem mostu čez reko Kolpo pri vasi Rosalnice v okolici Metlike. Četrta faza se je zaključila 8. septembra 1943 ob kapitulaciji Italije. Tedaj so s pasom bodeče žice

271 Stanko Kušljan, *Pri belem dnevu je šla Cankarjeva brigada čez mejo*, 1:37–3:44.

272 SI AS 1773, t. e. 773, Dopis poveljnika divizije Isonzo Maccaria Poveljstvu XI. armadnega zbora 28. 8. 1943. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17.

273 SI AS 1773, t. e. 773, Poročila poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 22. 1., 1. 2., 11. 3., 22. 3., 13. 4., 27. 4., 14. 8., 25. 8. 1943. Telegram 40. čete inženirije, garnizija Šentjerneje poveljstvu divizije Isonzo, 12. 4. 1943. Karte inženirije divizije Isonzo, 31. 5., 13. 6., 28. 6., 1. 7., 30. 7. 1943.

274 Več o tem glej v: Štangelj, *Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško v Beli krajini*, 51–71.

prišli približno do vasi Grabrovec, najverjetneje do bližnje okolice cerkve sv. Urbana, jugo-vzhodno od te vasi. Postavljenih je bilo tako okoli 4 kilometre pasu bodeče žice. Ob njej so postavili šest večjih betonskih bunkerjev, še trije pa so bili v začetni fazi gradnje. Zadnji bunker je bil narejen na koti 206 severno od Rosalnic pred križiščem poti za Slamno vas in Radovico. Štirje betonski bunkerji so še danes ohranjeni.²⁷⁵

Slika 46: Ohranjeni ostanki bunkerja pri vasi Rosalnice pri Metliki.

Na trasi zapore meje med reko Krko pri Kostanjevici in vasjo Dolž je bilo zagotovo postavljenih 45 utrjenih objektov. Večina je bila zidana iz betona, kamena in opeke, nekaj pa je bilo narejenih iz drevesnih debel. Od teh objektov je bilo 33 bunkerjev in 12 velikih bunkerjev (med njimi sta bili v močnejšo utrdbo predelani dve obstoječi hiši) za 12 članska vojaško posadko.²⁷⁶ V drugi polovici avgusta 1943 se omenja, da

²⁷⁵ SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 30. 7., 14. 8., 25. 8. 1943. Štangelj, Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško v Beli krajini, 51–71.

²⁷⁶ SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, Obveščevalno poročilo štabu VDO, 12. 8. 1943. SI AS 1865, t. e. 211, mapa 1, skica žice in bunkerjev skozi Gomile pri vasi Gabrje.

naj bi na območju med gričem Gomile in Dolžem gradili še dve večji utrdbi in še štiri bunkerje. Za te ni natančno znano, ali so bili dokončno zgrajeni.²⁷⁷ Poleg bunkerjev so na pasu bodeče žice naredili tudi štiri utrjene mejne prehode (prehodne bloke), ki jih je varovala italijanska obmejna straža in karabinjerji. Na osmih medkrajevnih poteh pa so naredili prehode čez pas bodeče žice v obliki španskih jezdecev ali vrat iz bodeče žice, kjer so pas bodeče žice lahko prehajali dvolastniki. Prehode so varovale vojaške posadke iz bunkerjev.²⁷⁸

Neuresničeni so ostali načrti, da bi se utrjen pas bodeče žice od vasi Dolž obrnil proti jugu in bi potekal vzhodno od vasi Dolž, Vrhe in Igljenik proti koti Lipovec in Oklinak na jugozahodnem delu grebena Gorjancev. Na omenjenem odseku so predvidevali narediti tudi pet utrjenih objektov. Na tem delu Gorjancev naj bi se utrjen pas združil z enakim pasom, ki je bil zgrajen od železniškega mosta čez reko Kolpo pri Metliki do cerkve sv. Urbana, južno od vasi Grabrovec in naj bi se od tu nadaljeval skozi Brezovico in Popoviče.²⁷⁹ Na zemljevidu inženirije divizije Isonzo iz 14. avgusta 1943 je vrisana še ena varianta, po kateri naj bi pas bodeče žice potekal med Dolžem in cerkvijo sv. Urbana na Grabrovcu, in sicer od Dolža v smeri jugozahod, skozi Vrhe, vzhodno od Velikega Cerovca, se obrnila proti jugu in potekala zahodno od prelaza Vahta, ob cesti skozi vasi Jugorje in Mačkovec, ob vasi Drage, ob severnem robu vasi Dolnji in Gorni Suhor, severno od Bušinje vasi in južno do Grabrovca. Tudi ti načrti so ostali neuresničeni.²⁸⁰

Iz vasi Igljenik je speljana gozdna cesta v pobočje Gorjancev v smeri kote Lipovec. Cesta je dobro utrjena in je prevozna s traktorji. Po govoricah domačinov naj bi to cesto med drugo svetovno vojno naredili Italijani.²⁸¹ Tega za enkrat še ni mogoče potrditi. Iz zemljevida načrtovane trase italijanske zapore meje pa je razvidno, da bi ta trasa potekala v bližini omenjene ceste in bi bila na notranji strani predvidenega pasu bodeče žice.²⁸² To bi lahko kazalo k temu, da je cesto zgradila italijanska vojska ali pa razširila in utrdila morebitno prej obstoječo pot v času priprav na gradnjo zapore meje z NDH na tem območju.

277 SI AS 1773, t. e. 773, Poročilo poveljnika inženirije divizije Isonzo M. Pelissierja, 14. 8. 1943 in 25. 8. 1943.

278 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. Ustni viri: Ana Rukše in Miha Rukše, Terezija Paderšič.

279 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. SI AS 1773, t. e. 773, Poveljstvo inženirije XI. armadnega zbora, načrti dela za zaporo slovensko-hrvaške meje. Karta inženirije divizije Isonzo, 30. 7. 1943, 14. 8. 1943.

280 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943. Štangelj, Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško v Beli krajini, 61–63.

281 Ustni vir: Martin Klemenčič.

282 SI AS 1773, t. e. 773, Karta inženirije divizije Isonzo, 14. 8. 1943.

Slika 47: Serpentina na gozdni cesti nad vasjo Igljenik.

Gradnja zapore meje z NDH je domačinom, ki so živeli ob njeni trasi, povzročala gospodarsko škodo. Na trasi so bili posekani gozdovi, vinogradi, poškodovana so bila polja in pridelki na njih.²⁸³

Italijanska vojska je ob njeni kapitulaciji zapustila utrjene objekte ob zaporu meje z NDH. Nemška vojska je ni uporabila kot obrambno linijo. Partizanske enote, civilisti in terenski delavci so razdrli bodečo žico in zrušili večino bunkerjev.²⁸⁴ Jože Penca to tako opiše:

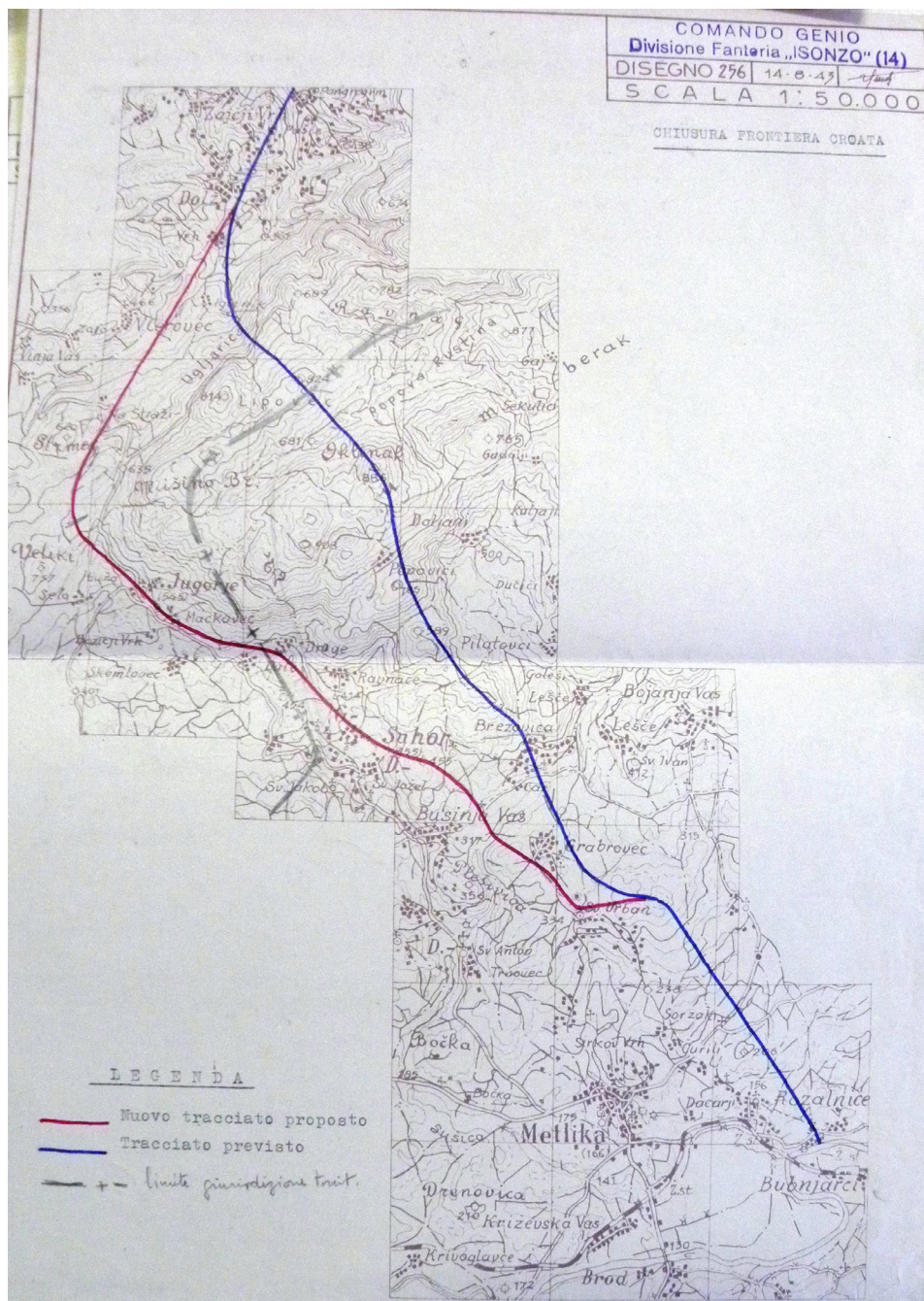
»Prosula »reticolata«²⁸⁵ je ostala brez čuvajev in ljudstvo je razlilo svoj bes na prekleto kačo, zaradi katere so padala nezrela drevesa po gozdovih, rodne vinske trte po vinogradih in zelena žita po poljih. V kratkih šestih tednih, polnih jesenskih opravil, so ljudje v glavnem počistili polja in vinograde, sem in tja pa je ostal kakšen kos po gozdovih in travniki.«²⁸⁶

283 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 7, dok. št. 43. Poročilo inštruktorja IO OF Bogdana Osolnika o položaju v Podokrožju Gorjanci, 13. 5. 1943, 126. *Dokumenti organov in organizacij NOG*. Knjiga 8., dok. št. 81. Poročilo inštruktorja IO OF Bogdana Osolnika o položaju v novomeškem okrožju, 17. 7. 1943, 278. Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. SI ZAL, NME 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto - Okrajna komisija za vojno škodo Novo mesto, t. e. 10 in 11.

284 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17. Ambrožič - Novljan, *Gubčeva brigada*, 360, 478. SI AS 1494, t. e. 2, Prepis poročilo RK KPS Gorjanci Okrožnemu komitetu KPS Novo mesto, 14. 9. 1943. *Stanko Kušljan, šentjernejski bil trikrat ograjen*, 3:28–4:00. Ustni viri: Ana Rukše in Mihael Rukše.

285 Reticolata v italijanščini pomeni bodeča žica.

286 Penca, Nesojena meja pod Gorjanci. 3. del, 17.

Slika 48: Zemljevid inženirije divizije Isonzo, 14. avgust 1943, na katerem sta z modro (prvotna trasa) in rdečo črto (novi predlog trase) narisana dva predloga trase zapore meje z NDH med reko Kolpo, Grabrovcem, Gorjanci in vasjo Dolž. Načrti so ostali nedokončani.

Še v drugi polovici oktobra 1943 je en tak odsek pasu bodeče žice italijanske zapore meje z NDH ostal postavljen med Ledečo vasjo in Imenjem in bil 21. oktobra 1943 usoden za prvo četo prvega bataljona Gubčeve brigade. To je bilo v času ofenzive nemške vojske, ko je prvi SS tankovski grenadirski polk napadal vzdolž ceste iz Kostanjevice proti Novemu mestu. Prvi bataljon Gubčeve brigade je začasno ustavil prodirajočo nemško enoto v Prekopi, vendar se je ta kmalu prebila naprej. Dve četi Gubčeve brigade sta se začeli umikati v smeri Gorjancev. Ena od enot nemške vojske je presenetila prvo četo prvega bataljona Gubčeve brigade. Ta je ob svojem umiku proti Gorjancem naletela na nepodrt del pasu bodeče žice med Ledečo vasjo in Imenjem. Umikali so se po čistini ob pasu bodeče žice in tako bili lahka tarča nemške vojske.²⁸⁷ Padlo je 32 partizanov te čete, vključno z njenim komandirjem Alojzom Cimpermanom, namestnikom komandirja Jožetom Zavrlom, vodnika voda protitankovskih topov Jožetom Miklavčičem, najboljšim mitraljezecem v četi Andrejem Pečnikom in njegovim pomočnikom Petrom Bahovcem.²⁸⁸ Avtor monografije o Gubčevi brigadi navaja spomine Staneta Škrlja, ki je tako opisal boj zgoraj omenjene čete:

»Premoč Nemcev je bila prevelika, da bi se lahko uspešno uprli. Zato se je bataljon začel umikati. Umik je ščitila prva četa, ki je zadrževala Nemce, dokler se ostale čete niso umaknile na prvi primeren položaj. Borci te čete so se junaško borili z nadmočnim sovražnikom... Žalosten je bil pogled na položaj, na katerem je obležalo 32 borcev.«²⁸⁹

Posamezne ostanke italijanske utrjene meje pod Gorjanci so pospravljali tudi še v novembru in decembru 1943. Tretji bataljon Gubčeve brigade je 3. novembra 1943 poročal, da nemški vojaki pobirajo italijansko bodečo žico. To je najverjetneje bilo v okolici Kostanjevice.²⁹⁰ V decembru 1943 je Gubčeva brigada s pomočjo domačinov uničevala ostanke bunkerjev in pospravljala bodečo žico, da teh ne bi mogli uporabiti nemške vojaške enote.²⁹¹ Četrty bataljon Gubčeve brigade je 6. decembra 1943 civilistom napisal naslednje navodilo za rušenje bunkerjev in pospravljanje bodeče žice:

»Narejamo vsem civilom naj si bode moški, ženski ali otroci, ki stanujejo v vaseh v bližini žične ovire, ki pelje pod Gorjanci. Da morajo najkasneje do 8. XII. 1943 pobrati ves drat in količke ter to izročiti našim terenskim delavcem. Naše patrole bodo kontrolirale in nas o izvrševanju te naredbe obvestile zato

287 Penca, *Nesojena meja pod Gorjanci*. 3. del, 17. Ambrožič - Novljan, *Gubčeva brigada*, 398.

288 Ambrožič - Novljan, *Gubčeva brigada*, 398.

289 Ambrožič - Novljan, *Gubčeva brigada*, 399–400.

290 SI AS 1845, t. e. 2, p. e. 10, Poročilo III. bataljona Gubčeve brigade štabu Gubčeve brigade, 3. 11. 1943. Ambrožič - Novljan, *Gubčeva brigada*, 413–414, 478.

291 Ambrožič - Novljan, *Gubčeva brigada*, 477–478.

vas opozarjamo, da vzamete stvar resno! Poleg tega narejamo, da vsi bunkerji, ki še stojijo v vaših vaseh ali v vaši bližini, zginejo! In to v najkrajšem času.»²⁹²
Kakšno povratno poročilo o opravljenem delu se ni ohranilo.

Prebivalci vasi so nekatere ostanke bunkerjev rušili še leta po koncu 2. svetovne vojne in ta gradbeni material (kamen, opeko) uporabili pri obnovi domov ali pa so jo uporabili za utrjevanje medkrajevnih poti. Novo uporabo je dobila tudi bodeča žica, ki so jo ljudje uporabili na primer za ograjevanje pašnikov in vrtov ali za železno mrežo pri betoniranju temeljev hiš. Danes so na nekaterih mestih na trasi italijanske zapore meje z NDH še vidni ostanki bunkerjev in bodeče žice. Na mestih, kjer ni več vidnih ostankov, pa nedanje lokacije bunkerjev in približen potek pasu bodeče žice pokažejo domačini, ki se jih še sami spominjajo ali pa se jih spominjajo po pripovedovanjih.²⁹³

Slika 49: Ostanke bodeče žice na griču Gomile pri vasi Gabrje.

292 SI AS 1845, t. e. 1, mapa 2, ovoj 5, Odredba IV. bataljona Gubčeve brigade, 6. 12. 1943. Ambrožič - Novljan, *Gubčeva brigada*, 478.

293 Ustni viri: Terezija Ovniček, Ana Rukše, in Miha Rukše, Jože Ivanež, Jože Pirkovič, Martin Klemenčič, Albina Voljčak, Terezija Paderšič. *Terezija Zagorc, Bunker je bil precej velik. Matjaž Zagorc, Bunker so uporabili za utrjevanje poljskih poti. Janez Kubelj, Iz ostankov bunkerja si je gradil hišo. Slavko Franko, Italijanski bunker pod Gorjanci, 0:50–2:59. Anton Palič, Gozd je moral posekati. Stanko Kušljan, Takrat Hrvaška meja ni obstajala. Andrej Božič, Bunker pri cistercijskem samostanu. Stanislav Grubar, Italijani so pustili bolhe. Blaž Štangelj, Italijanska ograja proti partizanom pod Gorjanci.*

Slika 50: Ostanki bunkerja na griču Gomile pri vasi Gabrje in pogled proti Dolžu.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije,

SI AS 1482 Zbirka gradiva vojaških enot narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1942–1945.

SI AS 1494 Zbirka gradiva komitejev Komunistične partije Slovenije in odborov Osvobodilne fronte na Dolenjskem, 1942–1945.

SI AS 1773 Poveljstvo 14. pehotne divizije Isonzo, 1940–1943.

SI AS 1845 Brigade petnajste divizije, 1942–1945.

SI AS 1851 Glavni štab NOV in POS, 1941–1945.

SI AS 1852 Grupe odredov in odredi grup odredov slovenskih partizanskih čet, 1942

SI AS 1865 Komanda vojne oblasti, komande področij in komande mest sedmega korpusa, 1943–1945.

Dolenjski muzej Novo mesto, arhiv oddelka za novejšo zgodovino,
Vojni dnevnik Svetokriškega župnika Zupanca, 1941–1945.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Novo mesto,

SI ZAL, NME 24 Okrožni ljudski odbor Novo mesto - Okrajna komisija za vojno škodo
Novo mesto.

SI ZAL, NME 276, Osnovna šola Brusnice

SI ZAL, NME 301 Osnovna šola Dolž.

Spletni vir

Paderšič Vinko, <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/padersic-vinko-batreja/>, Dostop: marec 2021.

Objavljeni Viri

Adamič Marjeta, Marija Oblak Čarni, ur. *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*. Knjiga 7, maj–junij 1943. Ljubljana: IZDG, 1989. <http://hdl.handle.net/11686/181>.

Adamič Marjeta, Darinka Drnovšek, Metka Gombač, Marija Oblak Čarni, ur. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*. Knjiga 8, julij 1943. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2001. <http://hdl.handle.net/11686/771>.

Adamič Marjeta, Darinka Drnovšek, Metka Gombač, Marija Oblak Čarni, ur. *Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji*. Knjiga 9, avgust–8. september 1943. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003. <http://hdl.handle.net/11686/772>.

Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, 1937. <http://hdl.handle.net/11686/762>.

Trgo, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*. VI. del. Knjiga 5. Borbe u Sloveniji, januar–april 1943. Beograd: Vojnoistorijski institut Jugoslovenske narodne armije, 1956.

Trgo, Fabijan, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*. VI. del. Knjiga 6. Borbe u Sloveniji, maj–september 1943. Beograd: Vojnoistorijski institut Jugoslovenske narodne armije, 1957.

Objavljeni intervjuji v hrambi projekta Okupacijske meje

Andrej Božič, *Bunker pri cistercijskem samostanu*, Kostanjevica na Krki, 5. 9. 2019, <https://youtu.be/KQypk5gedVA>. Ogled marec 2021.

Slavko Franko, *Italijanski bunker pod Gorjanci*, Tolsti Vrh, 3. 11. 2018, <https://youtu.be/LXabYy-hR3tU>. Ogled marec 2021.

Stanislav Grubar, *Italijani so pustili bolhe*, Dolenje Vrhpolje, 15. 1. 2019, <https://youtu.be/4O53xkcGopw>. Ogled marec 2021.

Janez Kubelj, *Iz ostankov bunkerja si je gradil hišo*, Šmarje pri Šentjerneju, 5. 9. 2019 <https://youtu.be/8uHhwsVYjoA>. Ogled marec 2021.

Stanko Kušljan, *Pri belem dnevu je šla Cankarjeva brigada čez mejo*, Šentjernej, 3. 11. 2018, https://youtu.be/R1F6_9lQCoo. Ogled marec 2021.

Stanko Kušljan, *Takrat Hrvaška meja ni obstajala*, Imenje pri Šentjerneju, 28. 11. 2018, <https://youtu.be/1GJpgwA07qk>. Ogled marec 2021.

Stanko Kušljan, *Šentjernej je bil trikrat ograjen*, Šentjernej, 3. 11. 2018, <https://youtu.be/g1-19cO-IsW0>. Ogled marec 2021.

- Anton Palčič, Gozd je moral posekati*, Zaboršt pri Kočariji, 5. 9. 2009, https://youtu.be/M_hN-kQyn3b4. Ogled marec 2021.
- Sluga Stanislav, Šest kolov se je zapičilo*, Dolenja Brezovica pri Šentjerneju, 14. 2. 2019, <https://youtu.be/j7qZi027gVU>. Ogled marec 2021.
- Blaž Štangelj, Italijanska ograja proti partizanom pod Gorjanci*, Jurjevec in Gomile pri Gabrju, 6. 5. 2018, <https://youtu.be/qhVx5LQtW30>. Ogled marec 2021.
- Matjaž Zagorc, Bunker so uporabili za utrjevanje poljskih poti*, Gorenje Vrhpolje, 14. 2. 2019, https://youtu.be/EgU8FQa62_8, (Ogled marec 2021).
- Terezija Zagorc, Bunker je bil precej velik*, Gorenje Vrhpolje, 14. 2. 2019. <https://youtu.be/0Ga1nlp4yq8>. Ogled marec 2021.

Intervjuji v hrambi Blaža Štanglja (video posnetek ali zapis pogovora)

- Ivanež Jože, Gabrje, 17. 2. 2019.
- Klemenčič Martin, Pušče, Dolž, 6. 3. 2021.
- Ovniček Terezija, Dolž, 15. 2. 2019.
- Padersič Terezija, Dolenji Suhadol, 18. 2. 2019.
- Pirkovič Jože, Šentjernej, Dolnje Vrhpolje (Jelša), Gornje Vrhpolje (Vajndol), 9. 2. 2019.
- Rukše Ana, Gabrje, 16. 2. 2019.
- Rukše Mihael, Gabrje, 16. 2. 2019 in 17. 2. 2019.
- Šaponja Jožefa, Novo mesto, oktober 2018 in 28. 3. 2021.
- Volčjak Albina. Dolenji Suhadol in Tolsti Vrh, 30. 3. 2019.

Časopisni članki

- »Obisk Visokega komisarja na Dolenjskem.« *Jutro*, 10. april 1943, 2.
- Penca, Jože. Nesojena meja pod Gorjanci. Po preteku pol stoletja odstiranje mahu s projekta, »italijanska meja« 1. del. *Dolenjski list*, 9. 4. 1992, 17.
- Penca, Jože. Nesojena meja pod Gorjanci. Po preteku pol stoletja odstiranje mahu s projekta, »italijanska meja« 2. del. *Dolenjski list*, 16. 4. 1992, 17.
- Penca, Jože. Nesojena meja pod Gorjanci. Po preteku pol stoletja odstiranje mahu s projekta, »italijanska meja« 3. del. *Dolenjski list*, 23. 4. 1992, 17.
- Štampohar, Anton. »Leto 1942 na Dolenjskem. 8. del.« *Dolenjski list*, 14. avgust 1997, 15.
- »Visoki komisar obiskuje dolenjske občine.« *Slovenec*, 10. april 1943, 2.

Literatura

- Ambrožič - Novljan, Lado. *Cankarjeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in odbor Cankarjeve brigade, 1975.
- Ambrožič - Novljan, Lado. *Gubčeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1972.
- Ambrožič - Novljan, Lado. *Partizanska protiofenziva*. Ljubljana: Borec, 1965.
- Balkovec, Bojan, Božidar Flajšman. Okupacijske meje na Dolenjskem 1941–1945. V: *Okupacijske meje v Sloveniji 1941–1945*, ur. Božo Repe, 53–71, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2020.
- Čepič Zdenko, Damijan Guštin in Nevenka Troha. *Slovenija v vojni, 1941–1945*. Ljubljana: Modrijan, 2017.

- Ferenc, Tone. Kostanjevica na Krki in okolica 1941–1945. V: *Vekov tek. Kostanjevica na Krki 1252–2002. Zbornik ob 750. Letnici prve listinske omembe mesta*, ur. Andrej Smrekar, 233–269. 246. Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost Kostanjevica na Krki, 2003.
- Ferenc, Tone. Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško (kratek zgodovinski pregled). V: *Krško skozi čas 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*, ur. Lado Smrekar, 457–546. Krško: Skupščina občine Krško, 1977.
- Flajšman, Božidar. Vinceremo, videt čemo: Okupacijske meje v Beli krajini 1941–1945. V: *Vinceremo, videt čemo: okupacijske meje v Beli krajini 1941–1945*, ur. Bojan Balkovec, 7–45. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020.
- Geografski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Guček, Milan. *Šerčerjeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in odbor Šerčerjeve brigade, 1973.
- Klanjšček, Zdravko. Pomen vojaškega sodelovanja slovenskih in hrvaških partizanskih enot na območju Žumberak - Gorjanci. V: *Žumberak - Gorjanci (1941–1945), simpozij, Dolenjski muzej Novo mesto*, (17., 18. X. 1986), ur. Franci Šali, 127–136. Samobor in Novo mesto: Dolenjski muzej, 2005.
- Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*. II. knjiga. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.
- Mlakar, Boris. Delovanje nasprotnikov partizanskega gibanja pod Gorjanci. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 35/1–2 (1995), 83–96.
- Pavlin, Mile. Na skupni fronti. V: *Žumberak - Gorjanci (1941–1945), simpozij, Dolenjski muzej Novo mesto*, (17., 18. X. 1986), ur. Franci Šali, 203–219. Samobor in Novo mesto: Dolenjski muzej, 2005.
- Pavlin, Mile. *Petnajsta brigada*. Ljubljana: odbor 15. brigade in Partizanska knjiga, 1969.
- Penca, Jože. *Gorjanski bataljon*. Novo mesto: Odbor Gorjanskega bataljona, 1979.
- Penca, Jože. Razvoj organizacijske mreže OF v letu 1941/42 in NOO leta 1942 na ozemlju med Krko in Gorjanci. V: *Žumberak - Gorjanci (1941–1945), simpozij, Dolenjski muzej Novo mesto*, (17., 18. X. 1986), ur. Franci Šali, 185–196. Samobor in Novo mesto: Dolenjski muzej, 2005.
- Penca, Jože. *Zapiski o narodno-osvobodilnem gibanju na področju krajevnih skupnosti Kostanjevica in Podbočje*. Novo mesto: Gorjanski bataljon, 1974.
- Picelj, Zdenko. *Podokrožje Gorjanci v narodnoosvobodilni borbi*. Diplomsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1984.
- Pirkovič, Vilma in Franc. *Bojna pot Gorjanskega bataljona*. Novo mesto: Dolenjski muzej, 1987.
- Repe, Božo, Kornelija Ajlec. Okupacijske meje 1941–1945 skozi diplomatske arhive, življenje ljudi in ostanke na terenu. V: *Okupacijske meje v Sloveniji 1941–1945*, ur. Božo Repe, 7–32. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2020.
- Rus, Zvonko. *Kronika mesta Metlika II 1941–1991*. Metlika: Belokranjsko muzejsko društvo, 2003.
- Sluga Kobe, Tanja. *Gorjansko srce. Ob 100-letnici Podružnične sole Dolž*. Dolž: Krajevna skupnost Dolž, 2020.
- Štampohar, Anton. Sovražna razmejitev in zaščita meje na območju Gorjancev. Objavljeno v tej knjigi.
- Štangelj, Blaž. Italijanska zapora meje z Neodvisno državo Hrvaško v Beli krajini. V: *Vinceremo, videt čemo: okupacijske meje v Beli krajini 1941–1945*, ur. Bojan Balkovec, 47–74. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2020.
- Vogrič, Rudi. *Boj Belokranjcev*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1973.

Spominska literatura

Bratož, Hinko – Oki. *Dnevnik partizana*. I. del. Ljubljana: Borec, 1959.

Lavov, Josip, Edgar, Leopold. *Kartuzija Pleterje in partizani 1941–1945. Spomini*. Ljubljana: Naš tisk, 1953.

Viri in avtorstvo slikovnega gradiva

Slika 1, Arhiv projekta Okupacijske meje, © Geografski inštitut Antona Melika. Avtorji Manca Volk Bahun, Bojan Balkovec, Božidar Flajšman, Blaž Štangelj.

Slika 2, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.

Slika 3, Arhiv RS, SI AS 1865, t. e. 211.

Slika 4, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije in skice Božidar Flajšman, 14. 2. 2019.

Slika 5, Arhiv RS, SI AS 1851, t. e. 77.

Slika 6, avtor fotografije Blaž Štangelj, 23. 3. 2021.

Slika 7, avtor fotografije Blaž Štangelj, 23. 3. 2021.

Sliki 8 a in b, avtor fotografije Blaž Štangelj, 23. 3. 2021.

Slika 9, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.

Slika 10, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 5. 9. 2019.

Slika 11 a, avtor fotografije Blaž Štangelj, 23. 3. 2021.

Slika 11 b, Arhiv projekta Okupacijske meje, © Geografski inštitut Antona Melika. Avtorji Rok Ciglič, Matija Zorn, Bojan Balkovec, Božidar Flajšman, Blaž Štangelj.

Slika 12, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 5. 9. 2019.

Slika 13, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 28. 11. 2018.

Slika 14, Arhiv Kartuzije Pleterje, avtor fotografije pater Hugo Rožnik

Slika 15, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 5. 9. 2019.

Slika 16, avtor fotografije Blaž Štangelj, 18. 2. 2019.

Slika 17, Arhiv RS, SI AS 1865, t. e. 211.

Slika 18, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.

Slika 19, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 15. 1. 2019.

Sliki 20 a in b, Dolenjski muzej novo mesto, arhiv oddelka za novejšo zgodovino, avtor fotografije in skic Jože Zamljen, 1957.

Slika 21, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 14. 2. 2019.

Slika 22, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 14. 2. 2019.

Slika 23, avtor fotografije Blaž Štangelj, 9. 2. 2019.

Slika 24, avtor fotografije Blaž Štangelj, 9. 2. 2019.

Sliki 25 a in b, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.

Slika 26, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 15. 1. 2019.

Slika 27, Arhiv Projekta Okupacijske meje, avtor fotografije Božidar Flajšman, 3. 11. 2018.

Slika 28, avtor fotografije Blaž Štangelj, 30. 3. 2019.

Slika 29, avtor fotografije Blaž Štangelj, 18. 2. 2019.

Sliki 30 a in b, avtor fotografije Blaž Štangelj, 30. 3. 2019.

Slika 31, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.

Slika 32, avtorica fotografije Ajda Hudoklin, 25. 3. 2018.

- Slika 33, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.
 Slika 34, avtor fotografije Blaž Štangelj, 17. 2. 2019.
 Slika 35, avtor fotografije Blaž Štangelj, 9. 2. 2019.
 Slika 36, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.
 Slika 37, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.
 Slika 38, avtor fotografije Blaž Štangelj, 25. 3. 2018.
 Slika 39, avtor fotografije Blaž Štangelj, 25. 3. 2018.
 Slika 40, Arhiv RS, SI AS 1865, t. e. 211.
 Slika 41, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.
 Slika 42, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.
 Slika 43, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.
 Slika 44, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.
 Slika 45, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.
 Slika 46, avtor fotografije Blaž Štangelj, 30. 9. 2018.
 Slika 47, avtor fotografije Blaž Štangelj, 6. 3. 2021.
 Slika 48, Arhiv RS, SI AS 1773, t. e. 773.
 Slika 49, avtor fotografije Blaž Štangelj, 17. 2. 2019.
 Slika 50, avtor fotografije Blaž Štangelj, 27. 3. 2018.

Italian Closure of the Border with the Independent State of Croatia beneath the Gorjanci/Žumberak Mountain Range

In 1942, the Italian army drafted a plan to close part of the border between the Ljubljana province and the Independent State of Croatia (NDH). They intended to close it with an uninterrupted barbed wire fence and fortify it with bunkers and military outposts. The original plan for the fortified border to run along the actual border with the NDH along the Gorjanci ridge and head towards the Kolpa River was not carried out. A fortified barricade of the border consisting of barbed wire, fortified structures (bunkers) and border crossings were built in 1943 at the foothills of Gorjanci, and from the Kolpa River east of Metlika in the direction of Žumberk. It was supposed to prevent the partisans from Žumberk and Gorjanci from crossing into villages below, thus restricting their efforts to gather food. The construction was carried out by the engineering unit of the Isonzo Division and the mobilized locals of the towns where the works were carried out. The construction of the border barricade is divided into four phases. The first phase began on January 13, 1943, in the village of Šmarje (south of Šentjernej), when a barbed wire corridor was built 6 meters wide in the shape of the trapezoid in the direction of Kostanjevica. The second phase began around March 10, 1943, when a barbed wire corridor was being built from the Krka River about one kilometre east of Kostanjevica towards Šmarje. These two branches of the corridor were joined on April 12, 1943, somewhere near the village of Zaboršt. This date marks the end of the first and second stages. The third phase began on April 13, 1943, when the barbed wire was being laid from Šmarje along the planned route in the direction of Tolsti Vrh and the village of Gabrje. The third phase ended in the hamlet of Pušče near the village of Dolž, where on September 8, 1943, following the capitulation of Italy, the construction of the fortified

border below Gorjanci was halted. Between Kostanjevica and the village of Pušče, 27 kilometres of barbed wire was erected, while 45 fortified structures (bunkers) were built, with two bunkers still never finished. The fourth phase was the construction of the fortified border in Bela krajina. The construction of the corridor of barbed wire and bunkers began on July 22, 1943, along the railway bridge near Rosalnice in the Metlika area. The fourth phase ended on September 8, 1943, with the capitulation of Italy. About 4 kilometres of barbed wire were erected and six bunkers were built, with three never finished. The plan was for the corridor of barbed wire and bunkers to go from Dolž to the western part of the Gorjanci ridge, where it would merge with the same fortified corridor that would go northwards from Gabrovec. The plans remained unfulfilled as the Italian Army was stopped by the capitulation. The Italian guarded border barricade hindered the partisans but could not prevent crossings. It was attacked several times, with certain sections of barbed wire destroyed and penetrated. Following the capitulation of Italy, the partisans and locals tore down most of the bunkers and barbed wire. Some remnants still remind us of the former Italian border barricade with the NDH.